

T.C.
DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TURİZM VE OTEL İŞLETMECİLİĞİ ANABİLİM DALI

**BEŞAR ESAD DÖNEMİ SURİYE DIŞ POLİTİKASI VE TÜRKİYE İLE
İLİŞKİLER: SÜREKLİLİK VE DEĞİŞİM EKSENLİ BİR DEĞERLENDİRME**

Yüksek Lisans Tezi

MUSTAFA ÇAKIR

Düzce

Mayıs-2019

T.C.
DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TURİZM VE OTEL İŞLETMECİLİĞİ ANABİLİM DALI

**BEŞAR ESAD DÖNEMİ SURİYE DIŞ POLİTİKASI VE TÜRKİYE İLE
İLİŞKİLER: SÜREKLİLİK VE DEĞİŞİM EKSENLİ BİR DEĞERLENDİRME**

Yüksek Lisans Tezi

MUSTAFA ÇAKIR

Danışman: Doç. Dr. Zafer AKBAŞ

Düzce

Mayıs-2019

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

“Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikası ve Türkiye İle İlişkiler: Süreklilik ve Değişim Eksenli Bir Değerlendirme” adlı çalışma jürimiz tarafından Turizm Otel İşletmeciliği Anabilim Dalında oy birliği / oy çokluğu ile YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan Doç. Dr.

Üye Doç. Dr.

Üye Dr. Öğr. Üyesi

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

/05/2019

Doç. Dr. Ali ERTUĞRUL

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, Beşar Esad dönemindeki Suriye'nin süreklilik ve değişim ekseninde dış politikası incelenmiştir. Çalışmada Suriye'nin Türkiye ile dış ilişkileri de incelenmiştir.

Öncelikle bu çalışmanın gerçekleşmesinde konunun belirlenmesinde ve kaynak paylaşımında özel kitaplarını benimle paylaşan uzun yıllar sabırla ve ilgiyle tezin tamamlanması için sıkı takipçim olan tez danışmanım Doç. Dr.Zafer Akbaş'a,

Eğitim hayatımın tüm aşamasında olduğu gibi tez sürecim boyunca desteklerini esirgemeyen ve her daim yanımda olan Babam Dursun ÇAKIR'a dualarını her daim yanımda hissettiğim Annem Vilcan ÇAKIR'a, manevi desteklerini esirgemeyen değerli eşim Av.Fatma ÜZMEZ ÇAKIR'a ve biricik oğlum Ömer ÇAKIR'a,

Ayrıca Yüksek Lisans Eğitim dönemi ve tez yazım aşamasında kıymetli vakitlerini ayırarak katkı sağlayan Turizm ve Otel İşletmeciliği Anabilim dalı Başkanı Doç. Dr. Muammer MESCİ ve Sosyal Bilimler Enstitüsü ve ATİOYO idari personellerine anlayış ve ilgilerinden dolayı teşekkür ederim.

Mustafa ÇAKIR

ÖZET

BEŞAR ESAD DÖNEMİ SURİYE DIŞ POLİTİKASI VE TÜRKİYE İLE İLİŞKİLER: SÜREKLİLİK VE DEĞİŞİM EKSENLİ BİR DEĞERLENDİRME

Mustafa ÇAKIR

Yüksek Lisans Tezi

Turizm ve Otel İşletmeciliği Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Zafer AKBAŞ

Mayıs 2019, 74 sayfa

Uluslararası ilişkilerde süreklilik, bir devletin dış politikasının uzun süreli olarak temel ilke ve esasları koruyarak belli parametrelerin dışına çıkmaması veya çıkamaması anlamına gelir. Devletlerin dış politikada süreklilik izlemesi alınan kararlar doğrultusunda olabileceği gibi zorunlu nedenlerden de ortaya çıkabilmektedir. Bunu ülkenin tarihi, coğrafyası, nüfusu, ekonomik durumu, askeri gücü ve ulusal özellikleri yapısal faktörleri etkileyebileceği gibi halkın kültürel özellikleri, ulusal karakteri, liderlerin özellikleri gibi yapısal faktörler de dış politikanın oluşumunda etkili olabilmektedir. Tüm bunlar dış politikada sürekliliği zorunlu ya da isteyerek uygulamasını sağlayabilmektedir.

Uluslararası ilişkilerde değişim kavramı konusunda farklı teoriler olup en yaygın ve kabul görenler realizm/neorealizm ile liberalizm/neoliberalizmdir. Klasik realizm ve neorealizm'e göre uluslararası ilişkilerde temel olarak değişim söz konusu değildir. Klasik realistlere göre devlet, güç dengesi ve savaş gibi kavramların insanlık tarihi kadar eski olduğunu ve ileride de devam edeceğini savunur. Uluslararası alanda değişimin ise devletlerin kendi çıkarlarına uygun şartlar oluştuğunda sistemi kendi çıkarlarına uygun şekle sokmak amacıyla savaşlar aracılığıyla gerçekleştirdikleri olgudur. Neorealistler'e göre de hiyerarşik ve başka tür bir Uluslararası sistem gelişmedikçe değişim mümkün değildir. Liberal-Neoliberal'e göre uluslararası politika da değişim mümkündür ve hatta olması gerektiği savunulur. Devletlerin dış politikalarında değişim yapmaya iten dinamikleri daha iyi anlayabilmenin bir diğer yolu da, devletlerin dış politikalarında görülen değişimi sınıflandırmaktır.

Bu sınıflandırmayı seçimli-zorunlu, içsel-dışsal, köklü-sınırlı ve ani-aşamalı olarak sınıflandırmak mümkündür.

Araştırmanın amacı, uluslararası politika literatüründe var olan süreklilik ve değişim olgularının incelenerek Suriye Dış politikasında uygulanma sıklığını ve değişimini gözlemlemektir. Özellikle Beşar Esad döneminde uygulanan iç politik kararların dış politikaya yansımaları ve bu yansımaların süreklilik ve değişim ekseninde Türkiye ile ilişkilerde neleri değiştirdiğinin araştırılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Beşar Esad, Değişim, Devamlılık, Dış Politika, Suriye, Süreklilik, Türkiye.

ABSTRACT

Syrian Foreign Policy in Bashar al-Assad Period and Relations with Turkey: An Evaluation On Continuity and Change

ÇAKIR, Mustafa

Enstitute Of Social Sciences

Department Of Tourism and Hotel Management

Adviser: Doç. Dr. Zafer AKBAŞ

May 2019, 74 page

Continuity in international relations means that the foreign policy of a state cannot or does not go beyond certain parameters when maintaining basic long-term principles. Decisions taken in line with a state's continuity in foreign policy as well as those that may arise for reasons of necessity may come out in the open. The country's history, geography, population, economic situation, military power, and national characteristics can affect structural factors such as the people's cultural characteristics, national character, characteristics of leaders and foreign policy. All this can lead to the continuation of foreign policy in either a compulsory or in a voluntary way.

There are different theories about the concept of change in international relations, and the most common and accepted are realism or neorealism and liberalism or neoliberalism. According to classical realism and neorealism, there is no basic change in international relations. According to classical realists, the state argues that concepts such as the balance of power and war are as old as human history and will continue in the future. It is a phenomenon that change in the international field is realized by wars in order to bring the system in accordance with the interests of the states when conditions appropriate to their interests are formed. According to the neorealists, change is not possible unless another, hierarchical, international system develops. According to the liberals and neo-liberals, change in international politics is possible and should even be defended. Another way to better understand the dynamics that lead states to change their foreign policies is to classify the changes in the foreign policies

of states. It is possible to classify these changes as elective or compulsory, internal or external, radical or limited and sudden or gradual.

The aim of the study was to observe the prevalence of implementation and change in the foreign policy of Syria by examining the phenomena of continuity and change existing in the international policy literature. The aim was to investigate what has changed, especially regarding Bashar al-Assad, during the implementation of foreign policy decisions and domestic political repercussions as well as the implications of this orientation of continuity and change for relations with Turkey.

Keywords: Bashar Al-Assad, , Continuity, Change, Foreign Policy, Syria, Turkey.

İçindekiler

Şekil Listesi.....	x
Kısaltmalar.....	xi
BİRİNCİ BÖLÜM	1
ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE SÜREKLİLİK VE DEĞİŞİM KAVRAMLARI ..	1
1.1. Süreklilik Kavramı	1
1.2. Değişim Kavramı	6
İKİNCİ BÖLÜM.....	13
BÖLGESEL POLİTİKADA SURİYE	13
2.1. Birinci Körfez Savaşı ve Suriye	13
2.2. Ortadoğu Barış Süreci ve Suriye.....	14
2.3. İkinci Körfez Savaşı ve Suriye.....	17
2.4. Soğuk Savaş Öncesi Suriye ve Türkiye İlişkileri.....	20
2.5. Soğuk Savaş Sonrası Suriye Türkiye İlişkileri.....	22
2.6. Arap Baharı ile Başlayan Süreçte İlişkiler	26
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	36
KÜRESEL POLİTİKADA SURİYE	36
3.1. Beşar Esad Dönemi Dışa Açılma Politikaları	40
3.1.1. ABD'nin Suriye Politikası.....	43
3.1.2. Avrupa Birliği (AB)'nin Suriye Politikası	44
3.1.3. Rusya'nın Suriye Politikası	45
3.2. Beşar Esad'ın Reform Stratejisinin Temelleri	47
3.3. Beşar Esad'ın Liderlik ve Demokrasi Anlayışı.....	48
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	50
TÜRKİYE SURİYE ARASINDAKİ İLİŞKİLER.....	50
4.1. Suriye Türkiye İlişkilerinde Temel Sorun Alanlarının Süreklilik ve Değişim Ekseninde Değerlendirilmesi	50
4.1.1. Su Meselesi.....	50

4.1.2. Terör Sorunu.....	54
4.1.3. Hatay Sorunu	58
4.2. Suriye-Türkiye İlişkilerinin Politik ve Ekonomik Olarak Değerlendirilmesi.....	59
4.3. Türkiye Suriye Arası Sınır Ticareti, Ulaştırma ve Turizm	61
4.3.1. Sınır Ticareti	61
4.3.2. Ulaştırma	62
4.3.3. Turizm	62
SONUÇ.....	64
KAYNAKLAR	68

Şekil Listesi

	Sayfa No
Şekil 2.1. Türk Sınırına Göç Eden Suriyeli Mültecilere Ait Görsel.....	29
Şekil 2.2. İllere Göre Suriyeli Sığınmacıların Sayısı.....	30
Şekil 4.1. Fırat Kalkanı Bölgesi.	59
Şekil 4.2. Zeytin Dalı Harekatı.....	60
Şekil 4.3. Türkiye-Suriye İthalat/ İhracat Oranları.....	62
Şekil 4.4. 2000-2016 Arası Suriye'den Gelen Turist Sayısı.....	65

Kısaltmalar

a.g.e.	Adı Geçen Eser
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ASALA	Ermenistan'ın Kurtuluşu İçin Gizli Ermeni Ordusu
BBC	Britanya Yayın Kuruluşu
BİLGESAM	Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi
BM	Birleşmiş Milletler
BOP	Büyük Ortadoğu Projesi
DEAŞ	Irak Şam İslam Devleti
FKH	Fırat Kalkanı Harekatı
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
KİS	Kitle İmha Silahları
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OTK	Ortak Teknik Komite
PKK	Partiya Karkerên Kürdistan – Kürdistan İşçi Partisi
PYD	Partiya Yekitiya Demokrat – Demokratik Birlik Partisi
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği
STA	Serbest Ticaret Anlaşması
TSK	Türk silahlı Kuvvetleri

UKK	Ulusal Koordinasyon Komitesi
vb.	Ve Benzeri
YDSK	Yüksek Düzeyli Stratejik İş Birliği Konseyi
ZDH	Zeytin Dalı Harekatı

GİRİŞ

Dış politika ülke politikasının özellikle siyasi, kültürel, ekonomi ön planda tutularak oluşturduğu ve uyguladığı strateji olarak tanımlanabilir. Gerek Türkiye'nin stratejik konumu gerekse Suriye'nin stratejik konumu tarih boyunca çeşitli zorluklar yaşanmasına neden olmuştur. En uzun sınıra sahip iki ülke olan Suriye ve Türkiye, arasındaki dış politika, özellikle su, terör ve toprak meselelerinin çözülmemesinden dolayı zaman zaman kopma noktasına gelmiştir. Söz konusu ülkelerin dönem iktidarlarının tutumuyla bazı dönemlerde sıkı dostluklar kurulurken bazı dönemlerde ise adeta savaşın eşiğine gelinmiştir.

İki ülke arasında yaşanan dostluk ve sorunların kaynağında yatan iktidarların dış politika tutumları baz alınarak bu tezin konusu oluşturulmuş ve konu ile ilgili bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışma ile ilgili veriler oluşturulurken literatür taraması ve iki ülke ilişkileri ile ilgili araştırmalardan yararlanılmıştır.

Araştırma sonucunda, iki ülke arasındaki ilişkilerin tarih boyunca yaşanan sorunlara bağlı olarak dönem dönem kopma noktasına geldiği görülmüştür. Türkiye-Suriye ilişkilerinin şekillenmesinde dönemin iktidarının dış politikalarının önemli bir rol oynadığı sonucuna varılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE SÜREKLİLİK VE DEĞİŞİM KAVRAMLARI

Uluslararası ilişkiler; devletlerin ya da uluslararası kuruluşların birbirleriyle ilişkileri, karşılıklı etkilenmeleri olarak tanımlanmaktadır. Bir ülkenin dış politikasında takip edilmesi gereken iki önemli strateji olan Süreklilik (Benzerlik) ve Değişim (Farklılık) birbirini tamamlayan unsurlardır.¹

1.1. Süreklilik Kavramı

Uluslararası ilişkilere göre süreklilik, bir devletin dış politika kararlarının uzun sürede temel ilke ve esasları korunarak belli parametreler çerçevesinde ya da belirli nedenlerle bu parametrelerin dışına çıkamaması olarak tanımlanmaktadır. Başka bir ifadeyle devletin uzun soluklu izlediği dış politikayı değiştirmeyi planlamaması veya böyle bir değişimi gerçekleştirecek olanaklardan yoksun olmasıdır.² Devletin dış politika kararlarını bu ekseninde sürdürmesi ve bu doğrultuda yaptırımlarını uygulaması iktidar değişimlerinden dahi etkilenemeyecek kadar katıdır. Bu değişimler ne kadar güçlü olursa devletin de bu paralelde alacağı kararlar o kadar zor ve ulaşılmaz olacaktır. Örneğin Türk ekonomisinin kuruluşundan itibaren yaşanan kaynak sorunu Türkiye’de Batı bloğu ile hareket etmeyi zorunlu kılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan bu yana süreklilik bağlamında öne çıkan iki temel özellik bulunmaktadır. İlk özellik olan statükoculukla mevcut sınırları sürdürme ve kurulu olan dengeleri muhafaza etme algılanmaktadır. İkinci özellik olan Batıcılık ise bir coğrafi batının ekonomisini,

¹ Kürkçüoğlu, Ö. (1980). *"Dış Politika" Nedir? Türkiye'deki Dünü ve Bugünü*. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, s.310.

² Sander, O. (2006). *Türkiye'nin Dış Politikasında Sürekliliğin Nedenleri*. (Editör: Melek Fırat), *Türkiye'nin Dış Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi, 71-99.

bilimini ve uygarlığını vurgulamaktadır. Böylece bu bağlamda dış politikada süreklilik esas alınmaktadır.

Uluslararası politikada süreklilik ve devamlılığın olduğunu düşünenler genelde, uluslararası ilişkiler disiplini uzunca bir süre etkileyen Realistlerdir. Klasik anlamda realist teori, uluslararası ilişkilerin anarşik yapıda cereyan ettiği, uluslararası bir hükümetin olmadığı bir ortama sürüklenmektedir. Bu da devletleri çatışmacılık ve doğal olarak anarşik eylemlere itecektir. Uluslararası sistemde güç dengesi, bu bakış açısında dünya barışını koruyan ana unsurdur.³ Realist teori, uluslararası sisteme hakim olan temel kuralların var olduğunu ve bu kuralların her koşulda ve her zaman belirleyici bir rol üstlendiğini ileri sürmüştür. Realistler bu çerçevede değişim diye nitelendirilen şeylerin aslında değişmiş gibi görünen bazı tekrarlar olduklarını savunmuşlardır. Realistler bu tezlerini uluslararası politikanın belli ilke ve kurallar çerçevesinde kendini tekrarladığı ile desteklemişlerdir.⁴

Ülkelerin dış politikaları bazı temel ilke ve ihtiyaçlara dayanmaktadır. Bu ilkeler jeopolitik konum, tarihsel olgular, ulusal karakter gibi bazı nedenlerden dolayı bu temel ilkelerin süreklilik taşıdığı düşünülmektedir. Devletin kuruluş aşamasında doğrudan veya dolaylı olarak yakın bağı bulunan kadrolar ülkelerin iç ve dış politikalarında uzun zaman etkin olmaktadır ve bu gelenek ülke dış politikasında sürekliliğin kaynağı olarak görülmektedir. Ayrıca ülkenin içinde bulunduğu bölgenin genel şartları da dış politika yapımında sürekliliği temsil eden etkenlerin başında gelmektedir.⁵ Mevcut şartların uygulanabilirliği mevcut iktidarın veya bürokrasinin, istekleri de sürekliliği önemli ölçüde etkileyebilecektir.

Dış politikanın oluşumunda etkili olan yapısal faktörler; bir ülkenin tarihi geçmişi, coğrafi yapısı, nüfus yapısı, ekonomik durumu, askeri gücü ve ulusal

³ İşyar, Ö. G. (2009). *Karşılaştırmalı Dış Politikalar Yöntemler Modeller Örnekler ve Karşılaştırmalı Türk Dış Politikası* (1. Basım), Bursa: Dora Yayınları, s.367.

⁴ Çakmak, C. (2008). *Uluslararası Politikada Değişim ve Süreklilik*, BİLGESAM (www.bilgesam.org.tr), 1-6.

⁵ Sönmezoğlu, F. (2004). *Türk Dış Politikasının Analizi* (1. Basım), İstanbul: Der Yayınları, s.1045.

özellikleridir. Aynı şekilde halkın kültürel özellikleri, ulusal karakteri, liderlerin özellikleri gibi yapısal faktörler de dış politikanın oluşumunda etkili olmuştur.⁶

Devletlerin uluslararası alandaki konumları ile dış politikasının sürekliliği birbirini etkileyen unsurlardır. Söz konusu devletin uluslararası alandaki konumu sağlamlaştıkça konumunun değişmesi o derece zorlaşmaktadır. Bundan dolayı devletin dış politikada sürekliliğinin kararlı olması o devletin dünya gücü konumunda yer aldığı göstergesidir. Çünkü statükocu uluslararası düzen sürekliliği sağlayan en önemli etkenlerden biridir.

Statükocu bir uluslararası düzenden en çok fayda sağlayan statükonun varlığından faydalanan büyük devletlerdir. Bu doğrultuda düşünüldüğünde dünya gücü statüsüne ulaşmış bir devletin dış politikasında değişikliğe gitmesi çokta fazla kendi iradesinden kaynaklanmaz. Büyük devletlerin prestij politikalarına sıkı sıkıya bağlı kalmaları da bu sürekliliği beslemektedir. Bu devletler zaten var olan güçlerini muhafaza edebilmek için bir değişikliğe gitmekten ziyade koruma ve kollama ihtiyacı hissetmektedirler. Bir dünya gücünün dış politikasının süreklilik kazanmasının günümüzdeki en somut örneği hiç kuskusuz Amerikan dış politikasında karşımıza çıkmaktadır. Soğuk Savaş'ın ardından tek süper güç olarak tarih sahnesinde kalan Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin bu konumu, dış politikada sürekliliğini sürdürmesini sağlarken seçim şansını da düşürmüştür.⁷ Devletin dış politikasının süreklilik kazanması bir diğer açıdan o devletin uluslararası alanda kazandığı konumuyla da doğrudan ilişkilidir. Devletin dünya gücü konumuna ulaşmış olması dış politika kararlarını alırken sürekliliği esas kılabilir. Bu da aslında uluslararası düzende en çok fayda sağlayan statükonun devamının sağlanması büyük devletlerin varlığına katkı sağlamaktadır. Bir devletin dış politikasının süreklilik kazanmasıyla söz konusu devletin uluslararası alanda edindiği konumla doğrudan ilişkilidir. Bir devletin uluslararası alandaki konumu sağlamlaştıkça söz konusu devletin bu yerden

⁶ Bal, İ. (2010). *Türk Dış Politikasında Süreklilik ve Değişim*. (Editör: Ertan Efeğil, Cüneyt Yenigün), *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası*, İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, s.39.

⁷ Sümer, G. (2010). *Dış Politikada Süreklilik ve Değişim Çekişmesi*. Uluslararası Hukuk ve Politika, 6 (23), s.76.

uzaklaştırması daha da zor bir hal almaktadır. Bir devletin dış politikasında sürekliliğin ağırlık kazanması o devletin dünya gücü konumuna ulaşmasıyla ilintilidir. Zira statükocu uluslararası düzen sürekliliği sağlamlaştıran en önemli etkenlerdendir. Statükocu bir uluslararası düzenden en çok yararlanan statükonun devamından yararlanmış olan büyük devletlerdir. Dünya gücünü elde eden bir devletin dış politikası da kendiliğinden değişiklikler oluşmaktadır. Güç devletler için sembol olarak algılanmasının sebebi süreklilikte büyük güç statüsünde olan bir devlet için gücün bir araç değil amaç haline gelmesidir. Aynı zamanda *güçlüysen varsın* düşüncesi genel olarak kabul edilirken güç, uluslararası politikanın geçerli olan tek para birimi olarak görülmektedir.

Gücün gelecek için bir güvence oluşturması devletlerin gücü amaç ve sembol olarak görmelerini sağlamıştır. Devletler sahip oldukları gücü kendi avantajları için kullanabilecekleri gibi, olası durumlarda örneğin dünya savaşları sonrasında dış tehditlere karşı kendilerini korumak içinde kullanabilirler.

Devletin dış politikasında istikrara tanıdığı öncelik sürekliliği benimsemesinde etkili olmaktadır. Buna bağlı olarak devletler uzun süreli olarak izledikleri dış politika kararlarından kolaylıkla vazgeçemezler. Çoğu zaman daha önce denenmiş politikalar yeni politikaların oluşturacağı müphemiyetlere karşı bir teminat olabileceği düşünülmektedir. Sonuç olarak uzun zaman daimi tarafsızlık politikasını uygulayan devletler istikrarı önemsedikleri için dış politikaları aynı kalmaktadır. Daimi tarafsızlık politikasını uygulayan devletlerin uluslararası güç savaşlarına girmemesi beraberinde bu devletlere diğer devletler tarafından dikkate alınmayan farklı diplomasi yollarını açmaktadır. Böyle bir politikanın uygulanması, özellikle kaynakları sınırlı olan devletlere uluslararası alanda farklı bir konum ve kimlik kazandırmaktadır. Bu devletlerde buna bağlı olarak mümkün olduğu ölçüde dış politika kararlarında daimi süreklilikten yana tavır takılmaktadırlar. Dış politika kökleşip kurumsallaştıkça uygulanan bu politikayı değiştirmekte zorlaşmaktadır. İktidara gelmeden önce dış politikada köklü değişime gideceği iddiasında bulunan bir liderin söz konusu devletin temel dış politika parametrelerini yerinden oynatması kolay değildir. Seçim öncesi dış politikada köklü değişiklikler yapacağını iddia eden bir liderin iktidara geldiğinde

devletin temel dış politika parametrelerini değiştirmesi kolay olmayacaktır. Bu nedenle ki iktidar mekanizmasındaki karar alıcılar, söz konusu devletin politika gerçeklerini, uygulayacağı değişimden kaynaklanan bilinmezliklerle birlikte tekrar gözden geçirmeli ve düşünmelidir. İktidardaki karar alıcının söz konusu devletin mevcut sorumluluklarını ve değişim sonrası çıkarlarını önceden kestirememesi o devletin dış ilişkileriyle ilgili yeni gerçekleri görmesi değişim yapmasını da zorlaştırır. Karar alıcı mekanizmada bulunan kişiler gerçekleşmesi mümkün olan görüşleri devletin ve halkın menfaatlerini düşünmek zorundadır. Sosyo-ekonomik parametrelerin bir dış politikasındaki ağırlığının düzeyi sürekliliği belirleyen bir etkidir.

Sosyo-ekonomik parametreler devletin dış politikasındaki ağırlığının düzeyi sürekliliği belirleyen bir etkidir. Bunun önemi, bir ülkede ulusal değerlere verilen önemden kaynaklanır. Ulusal değerlerin üst düzeyde rol oynadığı bir kamuoyu karar alıcıların hareket alanını daraltarak onların değişim yapmasını güçleştirmesi özellikle ulusal dava haline gelmiş sorunlar söz konusu olduğunda gündeme gelir. Söz konusu ulusal değerlerle birlikte, bütün devletlerin dış politikasında benimsediği temel değer ve menfaatler de vardır.

Devletlerin dış politikasında görülen süreklilikte ülkedeki dış politika bürokrasinin etkisi yadsınamayacak kadar büyüktür. Dış politikayla ilgili seçilmiş olarak göreve gelen karar alıcıların uzmanlıkla ilgili olmadıkları için dış politika bürokrasisine ihtiyaç duymaları normaldir.⁸ Devletin kuruluş aşaması ile doğrudan veya dolaylı olarak yakın bir bağ içerisinde bulunan kadrolar hakim bürokrasi ülkelerin iç ve dış politika kararlarının belirlenmesinde önemli rol oynamaktadırlar. Bir devletin dış politikasında görülen süreklilikte ülkedeki dış politika bürokrasisinin yadsınamayacak bir etkisi bulunur. Bilindiği üzere dış politika bürokrasilerinin görevlerinden biri de sahip oldukları örgütsel hafıza ile karar alıcıların daha ihtiyatlı bir tutum almasını sağlamaktır. Bürokrasinin yetişmiş olduğu dönem, almış oldukları eğitimde sürekliliğin sağlanmasında önemli bir unsur olarak gözükmektedir. Bu gelenek çoğu zaman dış ülke dış politikasındaki sürekliliği temsil eden ana etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte tüm devletlerin dış politikaları genel trendler olarak ele alındığında

⁸ Hill, C. (2003). *Changing Politics of Foreign Policy*, (Basingstoke: Palgrave Macmillan), s.77.

doğrudan kendi yapılarını yansıtan iç etkenlerden çok dış etkenlerce belirlenmekte ve yönlendirilmekte oldukları göz önüne alındığında içindeki bu yapının sürekliliği nereye kadar taşıyacağı da düşünülmesi gereken bir konudur.

1.2. Değişim Kavramı

Uluslararası ilişkilerde değişimin tanımıyla ilgili farklı kuramlar olsa da en sık kullanılan ve kabul edilen iki kuramı realizm/neorealizm ile liberalizm/neoliberalizmdir. Klasik realizm ve neorealizme göre uluslararası ilişkilerde temel olarak değişim söz konusu olamazken, klasik realistlere göre devlet, güç dengesi ve savaş gibi kavramların insanlık tarihi kadar eski olduğunu ve ileride de devam edeceğini savunmaktadır. Klasik realizm ve neorealizme göre uluslararası ilişkilerde temel olarak değişimden söz edilemez. Uluslararası alanda değişim ise devletlerin kendi menfaatlerine uygun ortam oluştuğunda sistemi kendi menfaatlerine uygun hale getirmek için savaşlar aracılığıyla hayata geçirdikleri olgudur. Neorealistlere göre de hiyerarşik ve farklı bir uluslararası sistem gelişmedikçe değişim gerçekleşmeyecektir.

Liberal-Neoliberalere göre uluslararası politikada değişim yapılması mümkün olan hatta olması gereken bir faaliyettir. Bunu farklılaşan uluslararası düzenle açıklamaya çalışmaktadırlar. Bugün artık uluslararası alanda büyük savaşlar olmamaktadır, devletler Avrupa Birliği (AB) örneğinde olduğu gibi egemenliklerinin bir kısmını ulus-üstü örgütlere bırakabilmektedirler. Tabii bu olgunun tek taraflı düşünülmesi oldukça yanlıştır. Her ne kadar devletlerin uluslararası düzende ulus üzeri örgütlerin etkisinde kaldığı düşünülse de çoğu zaman devletlerin bir çok konuda keyfi hareket etmesini engellememektedir. Örneğin bu kurumların ABD'nin Irak'ı işgal etmesini engelleyemedikleri gibi yada Suriye'de yaşanan iç çatışmalara uluslararası kurumların yaptırımının olmaması gibi.⁹ Aslında burada uluslararası sistemde Realistlerin savunduğu güç politikası mücadelesinin hiç değişmediği görülmektedir.

⁹ Gözen, R. (2010). *Türk Dış Politikasında Değişim Var mı?* (Editör: Cüneyt Yenigün - Ertan Efeğil), *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, s.21.

Daima değişim içinde olan tüm sistemler gibi dış politikada da değişim doğal bir ihtiyaçtır eğer devlet dış ve iç şartlarda oluşan değişikliklere göre dış politika değişime gitmezse devlet hem uluslararası sisteme ayak uyduramaz hem de halkın gözünde meşruyetini yitirir. Orta büyüklükte olan devletler yükselişe veya düşüşe geçtikleri dönemler de dış politikaların da değişiklik yapmaları mecburi bir gerekliliktir. Özellikle uluslararası sistemde değişikliklerin olduğu 1991 sonrasında görüldüğü gibi dış politikaların da oluşan yeni konjoktüre göre değişen ülkeler söz konusu değişim ve dönüşümleri fırsata çevirebilmişlerdir. Bölgesinde ve uluslararası alanda yükselen Çin, Maastricht ve Amsterdam Antlaşmalarıyla dış politikasını belirlemeye çalışan Avrupa Birliği bunun en güzel örnekleridir.¹⁰ Aslında dış politikada yaygın olan anlayış değişmeyen tek şeyin değişim olduğu anlayışıdır. Daima değişim içinde olan tüm sistemler gibi dış politikada da değişim doğal bir ihtiyaçtır. Dış politika da gelişen iç ve dış şartlara uygun olarak değişim yapılmazsa hem uluslar arası sisteme ayak uydurulamaz hem de iç politikada halkın gözünde meşruyetinin kaybetmek gibi bir olguyla karşı karşıya gelinebilmektedir.

Devletlerin dış politikalarında değişime ihtiyaç oluşturan dinamiklerini daha iyi anlayabilmenin bir diğer yöntemi de, söz konusu bu değişimi sınıflandırmaktır. Değişim; seçimli-zorunlu, içsel-dışsal, köklü-sınırlı ve ani-aşamalı olarak dörde ayrılmıştır.

Seçimli-zorunlu değişimde, değişim dinamiklerinin sürekliliğini sağlayan etkenler karşısında dirençli olması değişimi de kaçınılmaz yapacaktır. Seçim yoluyla bir devletin dış politikasının değişimi söz konusu devletin dış politika dinamiklerinin çeşitliliğinin de işaretidir. Bir devletin ekonomik gücünde yaşanan pozitif bir değişimin, güç artışı yoluyla dış politika seçenekleri çeşitlenen devletin dış politika hedeflerini büyüterek kendi istek ve seçimiyle değişim yapmaya uygun bir devlet haline gelmek istemesi bu duruma örnek teşkil etmektedir. Seçim yoluyla değişimin kaynağı içsel

¹⁰ Yenigün, C. (2010). *Türk Dış Politikasında Üçüncü Dalga*. (Editör: Cüneyt Yenigün - Ertan Efeğil), *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, s.64.

faktörler ve uluslararası konjonktürdür. Uluslararası alanda oluşabilecek bir güç boşluğu başat güçleri seçimli bir değişime yönlendirebilmektedir.

Zorunluluk neticesinde oluşan değişim, devletin seçim yapma ihtimalinin söz konusu olmadığı ya da çok zayıf bir olasılık olması anlamını taşımaktadır. Bu sebeple devletin böyle bir değişimi seçmek zorunda kalması genel olarak devlet için bir gerileme anlamı taşımaktadır. Bir devletin dış politikasının zorunluluk sonucu değişmesi karşı karşıya kaldığı durumun bulunduğu tehdit düzeyi ile doğrudan ilgilidir.

İçsel-dışsal değişim, içsel değişimi en belirgin olarak, yayılcılık ve onun yol açtığı hegemonya savaşlarında görülmektedir. Geçmişte yaşanan tüm içsel kaynaklı değişimler sadece ekonomik ve teknolojik dinamiklerden dolayı yaşanmamış, ideolojiler ve kişilerin belirleyiciliği de bu değişimin uygulanmasını sağlayan parametreler olmuştur.

Mevcut iktidarın yenilenmesiyle birlikte dış politikada yeni bakış açısında da değişimler olabilmektedir. Dönemin dış işleri bakanı Ahmet Davutoğlu'nun dış politikamıza etkisi tartışılmakta ve gözlenmektedir. Komşularla sıfır sorun politikasıyla birlikte Suriye ile olan ilişkilerin çevresi değişmiştir. Davutoğlu ilişkilerin içine girdiği bu dönemi altın çağ olarak nitelendirmektedir. Suriye ile kısa süreli de olsa dış politikada içsel bir nedenden dolayı değişim olduğunun göstergesidir.¹¹ Dış politika aktörlerinin ve iç siyasal değişikliklerin değişime katkı sağladıkları söylenebilir.

Bir devletin uluslararası platformdaki yerini yeniden tanımladığı anlamdaki değişim köklü bir dış politika değişikliği olarak tanımlanmaktadır. Köklü bir dış politika değişikliği bir devletin diğer devletler arasında güç değişikliği olarak görülmektedir. Devletin dış politika kararlarında değişikliğe gitmesi zorunluluktan ya da değişen şartlar neticesinde ortaya çıkmaktadır. Sınırlı dış politika değişimi ise, bir devletin uluslararası politikadaki mevcut konumunu koruyarak dış politikada önceliklerini değiştirmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu değişim, bir devletin dış politikasını bir bölge ya da başka bir devletle sınırlaması şeklinde değiştirmesi olarak da ortaya uygulanabilmektedir.

¹¹ Zengin, G. (2010). *Hoca- Türk Dış Politikası 'nda Davutoğlu Etkisi* (1. Basım), İstanbul: İnkilap Kitabevi, s.220.

En çok devrimlerle ortaya çıkan rejim değişikliklerinde görülen ani aşamalı değişim, devletin dış politikadaki statejisini bazen yaşanan bir savaş sonrası uygulamaya konulurken bazen de devlet yönetiminde yıllarca hakimiyetini sürdürmüş söz sahibi bir liderin ölümüyle hayata geçirilmektedir. Kolay kolay değişmesi mümkün olmayan dış politika gerçeklerinin söz konusu devlette mevcut yeni gerçekleri doğrultusunda değişim yaşanması aşamalı değişim olarak tanımlanmaktadır. Bu doğrultuda aşamalı değişim, bir devletin dış politikasında en çok rastlanan değişim türleri arasında yer almaktadır.

Söz konusu devlette dış politika değişirken öncelikli olarak o devletin dış politikasını oluşturan öğelerin fark edilir şekilde değişime uğraması önem teşkil etmektedir.¹² Uluslararası ilişkiler disiplininin ortaya çıkması ve gelişmesinin altındaki temel dinamik olsa da Realizmin birçok noktada küresel değişimi açıklayamaz hale geldiği ortadadır. Çağdaş küresel sistemde –belirtmek gerekir ki artık uluslararası sistem nitelmesi bile, sadece uluslara atıfta bulunduğu için çok geçerli değil- değişimi her alanda gözlemlemek mümkündür. Değişim o denli güçlü ve etkili ki geçmişten çok farklı ve birçok açıdan da kopuk bir dünyanın varlığını açık bir şekilde gözler önüne sermektedir. Ve yine değişim o kadar etkili bir dinamik ki, köklü değişimlerin yaşanma periyodu bile sürekli değişmektedir. Ulus-devletin temel aktör olduğu uluslararası sistemin değişmesi ve başka bir şeye dönüşmesi –diyelim ki- yüzyılda gerçekleştiyse, hükümetler-arası örgütlerin de kendilerine elverişli bir yer ve roller buldukları ikinci dünya savaşı sonrası sistemin değişmeye başlaması için ancak kırk küsur yıl geçmesi gerekmiştir. En büyük “güç” olarak ABD’nin “yalnız” kaldığı Soğuk Savaş sonrası sistemin, karmaşık güç ilişkilerinin hakim olduğu ve küresel sivil toplumun belirleyici roller üstlenmeye başladığı bir düzene dönüşmesi ise sadece birkaç yıl içinde gerçekleşmiştir. Bu anlamda değişim geçmişten keskin bir şekilde kopma şeklinde yorumlanabilecek gelişmelerin yaşanmasına neden olmuştur. Bu çerçevede, değişimin bazen devrim etkisi yarattığını, bazen de dönüştürücü bir işlev gördüğünü iddia etmek bir abartı olmayacaktır. Değişimin devrimci ve dönüştürücü etkisini birçok alanda

¹² Sümer, G. *a.g.e.s.*92.

gözlemek mümkündür. Ancak bu etkiyi belli başlı alanlarda anlamaya çalışmak değişim dinamiklerinin küresel sistemdeki belirleyici rolünün anlaşılması için yeterli olacaktır.

“Ulus-devlet”in önemini yitirmesi: Devletin ilerleyen yıllarda da küresel sistemin ana faktörünü oluşturmaya devam edip etmediği günümüz uluslararası ilişkiler disipliniinde hala kesinlik kazanmamıştır. Devletin sistem içindeki rolünün eskisi kadar etkili olmaması küresel sistemdeki değişikliği kanıtlamaktadır. Bu değişim ulus-devletin sistem içindeki belirleyicilik işlevinin yok olduğunu göstermektedir.

19. ve 20. yy’da uluslararası politikada merkezi bir yer ve rol alan ulus-devlet, 21.yy’da bu işlevini yitirmiştir. Günümüzde ulus-devletin sistemde etkin ve ana madde olması tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmalar devam etse de devletler halen varlıklarını sürdürürken kimileri ise önemli roller üstlenmeye devam etmektedirler. Fakat beklenmedik bir şekilde, kolonizasyon döneminin ardından bağımsız ulus-devletlerin sayıları günden güne hızla artarken devletler önemini yitirmeye başlamıştır.

Ayrıca, devletler arasında, nitelik, büyüklük, önem, zenginlik vb. açılardan büyük farklılıklar görülmeye başlamıştır. Önceki devletler sisteminde güç, temel aktörler arasında nispeten daha dengeli bir şekilde paylaşılırken günümüz uluslararası siyasi düzeninde, askeri ve ekonomik gücü çok zayıf olan birçok devlete rastlanmaktadır. Bu, gücün artık küresel ilişkilerde tek belirleyici olmadığını kanıttır. Bu yüzden süpergüç, hegemon vb. kavramlar büyük ölçüde geçerliklerini yitirmiş kavramlardır. Günümüzün tek süper gücü ABD’nin önümüzdeki yıllarda süpergüç olacağı tahmin edilen Çin, Hindistan vb. bölgesel güçlerin emellerine ulaşmak için bir çatışma alanı olarak görmesi hem karşı konulamayacak bir fırsat hem de basit bir yaklaşım olmuştur.

Uluslararası politikada aktör sayısının hızla artması: Bu dönemde ortaya çıkan aktörler önemini yitiren devletin boşluğunu kapatmıştır. Küresel sorunlar için alınacak kararların sistemle birlikte karmaşık bir hal almasıyla bu sorunu çözmek için devletler gibi birbirinden ayrı varlıkların karara verme sürecinde yer almasını zorunlu kılmıştır. Bu kapsamda sivil toplum kuruluşları en önemli aktörler olmuştur. İkinci Dünya

Savaşı'nın ardından devletin bağımsızlığını zedeleyecek uluslararası karar verme mekanizmalarına katılan hükümet dışı örgütler, daha önce sadece devletlere ait olan hukuk kuralları oluşturma yetkisine -dolaylı da olsa- paydaş olmuşlardır.

Şüphesiz ki formel olarak uluslararası hukuk normları halen devletler tarafından yaratılmaktadır. Ancak hükümet dışı örgütlerin uluslararası normların ve kuruluşların oluşumunda fiilen oynadıkları roller artık inkâr edilemeyecek kadar açıktır. Bu savı destekleyecek bir çok örnek vermek mümkündür. Benzer bir şekilde, çevre ile ilgili sorunlara karşı giderek artan bir ilgi gözlenmektedir. Niteliği itibarı ile ulusal sınırları tanımayan çevre sorunları, küresel bir işbirliğini zorunlu kılmış, bu da devletlerin geleneksel davranış biçimlerini kısmen de olsa terketmelerine neden olmuştur.

İttifak ve bloklaşmada değişim: 19.yy'da olduğu gibi 20. yy'da da dünya siyasi sisteminin başat aktörü varsayılan devletler arasındaki ittifak ve gruplaşmaların nitelikleri ve içerikleri sıklıkla değişmektedir. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından yeni siyasi sistem kurulmuş ve iki blok oluşmuştur. Fakat Soğuk Savaş döneminin ardından varolan ittifaklarda değişiklikler yaşanmaya başlamış; bu dönemde aynı blokta yer alan Batı Avrupa ülkeleri ile ABD, yeni dönemle birlikte, yaşanan küresel siyasi gelişmeleri değişik şekillerde algılamaya ve de yorumlamaya başlamışlardır. ABD 1990'lı yıllardan beri işbirliğini ve uluslararası hukuk kapsamındaki çözüm opsiyonlarını reddeden ve tek taraflı bir dış politika yürütürken Avrupalılar ise başka aktörlerle işbirliğinin, barış odaklı çözümlerin ve uluslararası hukuk kaidelerinin geçerli sayılması gerektiğinin önemini vurgulamıştır. Bu sebeple, Soğuk Savaş döneminde yakın ilişkiler kuran ve birçok noktada birbirlerini tamamlayan Avrupa ve ABD arasında oluşan çatlak gittikçe de derinleşmektedir.

Belirtmek gerekir ki, ittifak değişimlerini Realist teorinin ünlü güç dengesi önermesi ile açıklamaya çalışmak yeterli değildir. Güç dengesi paradigması çerçevesinde değerlendirildiğinde bu yeni durum, Avrupa'nın gücü esas alarak ABD'nin karşısında yeni bir denge unsuru olmaya çalıştığı şeklinde yorumlanmaktadır. Ancak gerçekte Avrupa'nın güce özel bir önem atfettiği şeklinde bir sonuca varmak son derece zordur. Avrupa ABD ile çelişmektedir; ancak bu çelişki, iki taraf arasındaki güç mücadelesinden değil, küresel olaylara bakış farklılığından kaynaklanmaktadır.

Değişim konusu ele alındığında özellikle neorealist ekolde en sık kullanılan “mukayeseli statik analiz” tekniğı öne çıkmaktadır. Bu teknikte bugünün gözlüğüyle geçmişini yargılamak gibi büyük bir tehlike var olsa da sıkça tercih edilen bir yöntem olması ve daha iyi bir yöntemin bulunmamış olmasından dolayı bu çalışmada da Beşar Esad dönemindeki değişimi olumlu ve olumsuz yanlarıyla bir önceki dönemle mukayese ederek Türk dış politikasına yansımalarının karşılaştırılması yapılmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

BÖLGESEL POLİTİKADA SURİYE

2.1. Birinci Körfez Savaşı ve Suriye

Birinci Körfez Savaşı; Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgalinin ardından, Irak güçlerinin Kuveyt'ten çıkarılması için gerçekleştirilen "Operation Desert Shield-Çöl Kalkanı Harekâtı"dır. İran-İrak Savaşı'nın hemen ardından, Irak'ın Kuveyt'e saldırmasıyla Körfez Savaşı başlamıştır. Ağustos 1990'da Irak'ın Kuveyt'i topraklarına katması iki ülke arasındaki krizin savaşa dönmesine neden olmuştur. İran-İrak Savaşı'nın ardından Irak, bir yandan silahlanmaya devam ederken bir yandan da Kuveyt'in geçmişte Basra vilayetine bağlı olmasını kanıt göstererek kendi ülkelerine bağlı olması gerektiğini iddia etmiştir.¹³ Körfez Savaşı'nın sonucunda, Ortadoğu'nun tüm yapısı ve güç dengeleri değişmeye başlarken Sovyetler yıkılmış ve dünyanın yeni yapılanmasına zemin hazırlamıştır.

Körfez Savaşı'na fiilen katılmayan Türkiye, İncilik'teki Amerikan uçaklarının kullanımına izin vermiş ve Birleşmiş Milletler (BM)'in aldığı kararlara uymuş, Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattını kapatmıştır.¹⁴ Suriye, diğer Arap ülkelerinin aksine, Irak'ın Kuveyt'i ilhakını kınamış ve Irak'ın geri çekilmesini talep etmiştir. İki kutuplu dünyanın sona ermesini çabuk kavrayan Hafız Esad rejimi Batı'ya ve özellikle de ABD yanlısı bir tutum sergilemiş ve Körfez Savaşı ile bu yeni politikasını da diğer ülkelere gösterme fırsatını yakalamıştır. Bu dönemde Suriye, Irak'a karşı Müttefik Kuvvetlerin safında yer almış; Müşterek İslam Arap Ordusu'na 9. Mekanize Piyade Tümeni ve 45. Komando Tugayı ile katılarak savaşa girmiştir.¹⁵

¹³ Pehlivanoglu, Ö. (2004). *Orta Doğu ve Türkiye* (1. Basım), İstanbul: Kastaş Yayınevi, s.112.

¹⁴ Yılmaz, T. (2004). *Uluslararası Politikada Ortadoğu* (1. Basım), Ankara: Akçağ Yayınları, s.45.

¹⁵ Pehlivanoglu, Ö. a.g.e.s.142.

Savaş sona erdiğinde Suriye, uluslararası ve bölgesel alanda güçlenmiştir. Bu çerçevede öne çıkan gelişme savaş sonrası Suriye, Mısır, Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkelerinin katıldığı bir konferans sonrası, 6 Mart 1991’de yayımlanan Şam Deklarasyonu ile Suriye ve Mısır, Suudi Arabistan’ın ve diğer Körfez İşbirliği Konseyi ülkelerinin güvenliğine destek vermeyi kabul etmişlerdir. Suriye’nin bu desteğine istinaden Körfez ülkeleri ülkeye iki milyar dolarlık yardım taahhüdünde bulunmayı kabul etmişlerdir. Bu gelişme Suriye’nin hem ekonomik olarak hem de siyasal itibar olarak konumunu güçlendirmiştir. Batı ile aynı tarafta olması bölgedeki konumuna etkisi açısından kaçınılmazdır. Körfez Krizi yaşanırken Suriye’nin Irak’a askeri kuvvet göndermesi, ABD önderliğindeki Batı görüşünü benimseyen Koalisyonunda bulunması Irak ile mevcut ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir.

Tüm bu tutumuna karşılık Suriye, kendi ulusal çıkarları açısından Irak’ın toprak bütünlüğünün korunmasına önem vermiştir. Irak topraklarının kuzey bölgesinde bir Kürt devletinin kurulması veya bölgenin Türk nüfusuna katılması, güney bölgesinin ise İran korumasında Şii kontrolüne girme olasılıkları, Suriye için ciddi bir tehdit olmuştur.¹⁶

2.2. Ortadoğu Barış Süreci ve Suriye

90’lı yıllarda Soğuk Savaş’ın ardından uluslararası sistemdeki güç dengelerinin değişmesiyle, Suriye dış politika anlayışı ve stratejilerini değiştirmek zorunda kalmıştır. Savaş sonrası oluşan şartlar karşısında Suriye, önce Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği (SSCB)’nin stratejik desteğini kaybetmiş, sonrasında uluslararası alanda da yalnız kalmıştır.

Esad, Batı karşıtı politik anlayışında düzenlemeler yaparak, Batı dünyası içinde ülkesini konumlandırmaya çalışmıştır. Burada dış politika karar alma süreçlerinde Suriye’nin bir değişime ihtiyaç olduğu ve sürekliliği terk ederek bir değişime gittiği düşünülebilir. 1990 yılında Saddam Hüseyin’in Kuveyt’i işgalinden yararlanan Hafız

¹⁶ Orhan, O. (2000). *Ortadoğu'nun Düşman Kardeşleri: Suriye ve Irak*. Avrasya Dosyası Üç Aylık Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, 6(3), s.192.

Esad Batılı devletlerle beraber Irak Koalisyonu'nda yer almıştır. Esad, 1991'de "Oslo Barış Süreci"nde İsrail'le barış müzakereleri için görüşmelere dahil olmuştur.¹⁷

Doğu bloğunun yıkılması, iki kutuplu yapının sona ermesi ve Sovyet-Amerikan çatışmasının sona ermesiyle başlayan bu yeni sürecin ilk hamlesi olarak Amerika'nın önderliğinde Irak'a düzenlenen operasyonla kendini göstermiştir.¹⁸ 1993 Eylül'de görüşmelerine başlanan Oslo I Barış Süreci, 1995 Eylül'de Oslo II ile devam etmiş; bu süreçte İsrail ve Arap ülkeleriyle ilişkiler önemli derecede düzeltilmiş ve bu ülkelerin İsrail'e uyguladıkları ambargo son bulmuştur. İsrail-Filistin cephesinde barış süreci devam ederken, İsrail Ürdün'le barış anlaşmaları yaparak ilişkilerini ilerletmiş, Suriye ile yaşadığı sorunları çözmek için görüşmeye başlamış ve Batı Şerianın bazı bölümlerinden çekilmiştir.

Clinton ve Christopher'ın arabuluculuk yaptığı İsrail ile Suriye arasında gerçekleşen görüşmelerden olumlu bir sonuç alınamamıştır. Suriye'yle anlaşması sonucunda Lübnan'la da anlaşabileceğini düşünen İsrail, bu amaçla Golan Tepelerinde Suriye egemenliğini kabul ettiğini ve Suriye ile mevcut ilişkilerini iyileştirmek istediğini açıklamış, fakat İsrail askerlerinin çekilme şartları, takvim ve yeni güvenlik düzenlemeleri hususunda bir anlaşma sağlanamamıştır. Bu süreçte, Fas ve Tunus 1994 yılının sonlarına doğru ilişkileri iyileştirmek adına İsrail'de temsilcilik açmaya başlamışlar. Atılan bu adımın ardından 1996 yılında Tunus ile İsrail arasındaki ilişkiler diplomatik ilişkiye dönüşmüştür. İsrail'e uygulanan ekonomik yaptırımlara son verilmesine ilişkin karar, 30 Eylül 1994'te Körfez İşbirliği Konseyi'nde alınmıştır.¹⁹ 2 Nisan 1996'da da Katar ile İsrail arasındaki ticari ilişkilerin geliştirilmesi yönünde karar alınmıştır. Fakat Netanyahu'nun politikasını netleşmesi ve "toprağa karşı barış" ilkesine bağlı kalmayacağını da anlaşılmasıyla İsrail ile söz konusu bu ülkeler arasında ilişkileri durdurmuştur.

26 Temmuz 1995'te İsrail Parlamentosu Golan'dan çekilme hususunda bir referandum yapılması için yapılan oylama 59-59 şeklinde sonuçlandığı için başarısız

¹⁷ Athoğlu, Y. (2009). *Suriye Dış Politikasında Güç ve Güvenlik İlişkisi*, Bilge Strateji, 1(1), s.75.

¹⁸ Arı, T. (2010). *Yükselen Güç: Türkiye- ABD İlişkileri ve Orta Doğu*, Bursa: MKM Yayıncılık, s.155.

¹⁹ Lianzhi, W. (1995). *Peace in the Middle East No Longer a Dream*. *Beijing Review*, 38 (8), s.23.

olmuştur. Yaşanan bu reddin ardından Suriye ile İsrail arasında 1995-1996 yıllarında gerçekleştirilen ve toplamda üç oturumdan oluşan Wyn Konferansı'nda da somut bir ilerleme sağlanamamıştır. İlgili taraflar 1996 Ocak ve Şubat aylarında Wyn'da görüşmelere devam etmiş; fakat 4 Mart 1996'da İsrail'de 12 kişinin ölümü ve 126 kişinin yaralanması ile sonuçlanan HAMAS saldırılarından sonra konferans sonlandırılmıştır. 4 Kasım 1996'da Umman'da düzenlenen ekonomik zirveyi boykot eden Suriye, bu tavrı ile Ürdün'e İsrail'le yapılan anlaşmadan çıkarı olmadığını aynı zamanda da İsrail'e Suriye ve Lübnan topraklarından çekilmemesinin Ortadoğu bölgesinde eksiksiz ve kapsamlı bir barışı engellediği yönünde mesaj vermek istemiştir. Suriye, İsrail ve Arap ülkelerinin taraf olduğu ve çoklu ülke görüşmeleriyle barış olabileceğini iddia etmiştir. Suriye, bu savı doğrultusunda İsrail'in Golan Tepeleri, Gazze şeridi, Batı Şeria ve Doğu Kudüs'ten hiçbir şart ileri sürmeden çekilmesi gerektiğini savunmuştur.²⁰

Stratejik konumu ve zengin su kaynaklarına sahip olan Golan Tepeleri'ni, İsrail 1967'de işgal etmiş, 1981'de ise ilhak etmiştir. İşgal öncesi 100.000 Suriyelinin yaşadığı bölgede, işgal sonrasında İsrail tarafından 16 Yahudi yerleşim merkezi kurulmuş ve bu yerleşim yerlerine Yahudiler yerleştirilmiştir.²¹

Suriye, Ortadoğu barışının kendi toprak kaybıyla sağlanmasına kaşı çıkmış, Golan Tepeleri'nin kiralanacak ya da emanet edilecek bir toprak olmadığını belirterek İsrail'in güvenlik gerekçesini reddetmiştir.²² Sonuç olarak 29 Mayıs'ta İsrail'de Netanyahu'nun başbakan olmasıyla birlikte barış görüşmelerine ara verilmiş ve Ortadoğu karamsar bir düşünceye bürünmüştür. 16 Haziran'da Netanyahu, Golan Tepeleri'nden çekilmeyeceklerini açıklamasıyla Filistin ve Suriye ile devam ettireceklerini açıkladığı barış süreci görüşmelerini olumsuz yönde etkilemiştir.

Ortadoğu barış sürecinde dönüp geriye bakıldığında günü kurtarmak adına görüşmelerin yapıldığı Shamir dönemi ve hiçbir resmi görüşmenin yapılmadığı Netanyahu dönemi dışındaki Rabin, Peres ve Barak dönemlerinde barışa çok

²⁰ Arı, T. (1999). *İç Politikanın Gölgesindeki Barış: Likud ve Orta Doğu*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 54 (2), s.41.

²¹ www.habervakti.com (Erişim tarihi: 05.04.2019).

²² Shahin, M. (1996). *Syria Stands Apart*, The Middle East, 252 (6), s.15.

yaklaşıldığı görülmektedir. Burada ülkelerin dış politikalarında kesin olarak neyi istediklerini belirtmemeleri ve politikalarının süreklilik kazanmamış olmasının barış sürecine olumsuz katkı sağladığı düşünülebilir. Rabin seçim öncesinde Golon Tepeleri'nde geri çekilmenin ihtimal dahilinde olduğunu halkına anlatabilmiş olsaydı aksi takdirde Ortadoğu barışının gerçekleşmeyeceğini, Peres seçimle gelmemiş olmanın verdiği güvensizliği yenebilseydi ve Barak hemen seçim sonrasında Golon'dan çekilmenin kaçınılmazlığını görmüş olsaydı belki de bu gün iki ülke barış içinde yaşıyor olabilirdi. Fakat Suriye'nin de barıştan ne beklediği konusunda net çizgilerinin olmaması politikalarının değişiklik göstermesi burada süreklilik ve değişim çatışmasının çıkarlara bağlı olarak değiştiğinin en açık göstergesidir.²³

2.3. İkinci Körfez Savaşı ve Suriye

1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgali sonucu yaşanan gelişmeler bölgede ABD açısından çözülemeyen meseleler olduğunu ispat etmiştir. 11 Eylül 2001 yılındaki ikiz kulelere düzenlenen intihar saldırıları sonrasında ABD, kendisini terörün önüne geçmeye adanmış bir güç olarak lanse etmeye başlamıştır. İşte bu ortam beraberinde gözlerin yeniden İslam dünyasına ve petrol zengini Ortadoğu'ya dönmesine sebep olmuş, İslamiyet terörle bağdaştırılmıştır.

11 Eylül saldırılarının sorumlusu olarak görülen uluslararası terörist Usame Bin Ladin'in Afganistan'da olması ABD'yi rahatsız etmiş; Taliban Yönetimi'nden Usame Bin Ladin ve El Kaide Örgütü'nün kendilerine teslim edilmelerini istemiştir. Usame Bin Ladin ve El Kaide Örgütü'nün silah gücünden yararlanan Taliban Yönetimi ABD'nin bu teklifinde çekimser davranmıştır. Amerika'nın gözde gazetelerinden Washington Post, 11 Eylül saldırılarıyla Usame Bin Ladin arasında bağlantı olmadığını ifade ederken ABD Dış İşleri Bakanı Colin Powell ise saldırıları Usame Bin Ladin'in yapmış olduğunu ima ederek ilgili delilleri açıklayacaklarını belirterek saldırıların sorumluları ile ilgili çelişkili açıklamalar yapmışlardır. Tüm bu çelişkiler devam ederken ABD, yapılan saldırılara karşılık Afganistan ve Taliban Yönetimini vurarak bir yandan terör tehdidini azaltmayı hedeflerken diğer yandan da Afganistan'daki Taliban Yönetimini ve

²³ Süer, B.Ö. (2004). *Suriye-İsrail İlişkileri*. (Editör: Türel Yılmaz-Mehmet Şahin), *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*, Ankara: Platin Yayınları, s.127.

El Kaide Örgütü'nün üslerini bertaraf etmeyi hedeflemiştir. ABD, "terörü yuvasında önleme programı" kapsamında önce Afganistan sonrasında Irak'ı vurmuştur. ABD, Irak'a demokrasiyi getirebilmek ve Saddam Hüseyin'de olduğu iddia edilen Kitle İmha Silahlarını yok etmek amacıyla Irak'a savaş açmıştır. İlerleyen dönemlerde ise Irak Savaşı'nın asıl nedeninin ABD'nin üst düzey görevlerde yer alan ve 90'lardan bu yana Saddam Hüseyin rejiminin düşürülmesi gerektiğini savunan yeni muhafazakâr kesimin olduğu iddia edilmiştir. Bazıları savaşın gerçek nedeninin "petrol" olduğunu savunurken, bazıları ise işgalin geniş çaplı bir "Ortadoğu'nun yeniden şekillendirilmesi" Büyük Ortadoğu Projesi(BOP)'nin bir parçası olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bush yönetiminde birinci dönem Savunma Bakanlığı Müsteşarı Douglas Fetih Irak Savaşı gerekçelerini şöyle belirtmiştir:

- Saddam Hüseyin rejimine ait Kitle İmha Silahlarını (KİS) ortadan kaldırmak
- Irak'ın terör desteğini keserek yapıyı sonlandırmak
- Irak halkına bağımsızlığını kazandırarak, Irak toprakları içerisinde demokrasi, barış ve ekomonik kalkınma dönemini başlatmaktır.²⁴

11 Eylül saldırıları sonrasında ABD'nin dış politikasında uyguladığı politika ve iktidar olan Yeni Muhafazakar yöneticilerin kullandığı hegomonik ifadeler neticesinde uluslararası platformda ABD güç politikası uygulayan bir aktör haline gelmiş ve uluslararası sistemi şekillendiren hegoman güç olarak görülmüştür.²⁵

Suriye'nin amacı, Irak'taki Sünnilerle yakın ilişki içerisinde olan Kürt nüfusun Kuzey kesimindeki oluşumdan etkilenmesini engellemektir. Türkiye ve İran başta olmak üzere bölge ülkeleriyle ilişkilerini geliştirme stratejisini benimseyen Suriye, Irak'taki etkisini kaybetmemek için yerel topluluklarla ilişkilerini sürdürmeyi amaçlamıştır. ABD ve müttefiklerinin bölgede kalmasından çekinen Suriye, Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasına dikkat etmiştir. Ülkede 500.000'den fazla Irak

²⁴ <http://www.tarihbilinci.com/forum/cagdas-turk-ve-dunya-tarihi-ders-notlari-293/ikinci-korfez-savasi-irak-savasi-28727/> (Erişim Tarihi: 25.10.2014).

²⁵ Aras, B. (2004). *Türkiye ve Irak Krizi* (Editör: Bülent Aras), *Irak Savaşı Sonrasında Ortadoğu*. İstanbul: Tasarım Yayınları, s.167.

nüfusunun olması ve ülkenin batısında Kürt nüfusu ve Türkiye ile yaşanan terör sorunlarının olması Suriye'nin hassas politikalar geliştirmesine yol açmıştır. Söz konusu bölge için Türkiye ve İran'la birlikte yürümeyi düşünen Suriye, İran'la geniş kapsamlı ekonomik-ticari anlaşmalar imzalamıştır. Bu kapsamda Türkiye ile imzalanan Serbest Ticaret Antlaşması'yla Suriye'nin ticari paydaşı haline gelmiştir. İkinci Körfez Savaşı küresel terörle mücadele etmek için başlatılan savaşın devamı niteliğini taşımaktadır. Irak'tan sonra olası bir müdahalenin Suriye'ye yapılacağı konusunda kamuoyunda oluşturulan söylemler Suriye üzerinde önemli bir baskı oluşturmuştur. Suriye bu baskıyı minimuma indirebilmek için bazı açılımlar yapmaya başlamıştır.

Bu amaçla Rusya'yla yapılan silah ticareti ve savunma anlaşmaları, İran'la savunma işbirliği süreci, Lübnan'daki askeri varlığın çekilmesi ve Türkiye'yle sıcak ilişkileri geliştirme çabaları olmuştur. Özellikle "Hariri Suikastı" sonrasında üzerinde yoğunlaşan baskıları savuşturma da ustaca manevralar yapması Suriye'yi nispeten rahatlatmıştır. Batı'dan Suriye'ye yönelen baskının yanı sıra, Türkiye ile ABD'nin Suriye'ye tam olarak destek vermemesi Suriye Devleti'ni İran'a yöneltmiştir.

Irak'ın kuzey bölgesinde kurulabilecek bir Kürt devleti Suriye için savaş sonrası dönemde de düşündüren bir sorun olmuştur. Bu yeni devletin Akdeniz'e çıkışının Suriye'nin kuzeyinden olması ihtimalleri PKK'nın ateşli destekçisi olan Suriye'nin de Kürtlere bakışını değiştirmiştir. Çünkü Suriye içerisinde barındırdığı Kürt nüfus nedeniyle tehdit algılamaya başlamış; özellikle Kamışlı'da çıkan olaylar ülke içerisindeki Arap ve Türklerin Kürtlere karşı birlikte hareket etmesine yol açmıştır. Yaşanan bu gelişmeler karşısında Suriye, PKK ile mücadelede Türkiye'ye yardımcı olmak için adımlar atmıştır.

Bölgede yaşanan gelişmeler, Suriye'nin jeopolitik önemini daha da arttırmıştır. Suriye rejimi 11 Eylül saldırılarından sonra Amerika'nın yanında yer almış; El Kaide konusunda ABD ile önemli bilgiler paylaşarak yakın ilişkiler kurmayı başarmıştır. Böylece Amerika'da Suriye'nin Lübnan'daki hegemonyasını üstü kapalı olarak desteklemiştir.

ABD, Irak Savaşı sonrasında Lübnan'ın Suriye tarafından işgal edilmesine tepki göstermiş ve Aralık 2003'te Bush yönetimi tarafından Suriye'ye yaptırım öngören

“Suriye Hesap Verebilirliği ve Lübnan Egemenliği Restorasyonu Yasası” yürürlüğe konulmuştur. Bush yönetimi Mayıs 2004’te Suriye’ye tıbbi malzemeler ve gıda harici Amerikan mallarının ihracını durdurmuştur.

Suriye hava yollarının ABD’ye inmesi ve Suriye devlet bankasıyla bazı işlemlerin yapılmasına kısıtlama getirilmesi gibi belirli yaptırımlar öngörülmüştür. Bu yaptırımların en önemlisi de Başkan Bush’un Suriye’nin ABD’nin ulusal güvenliğine karşı önemli bir tehdit olarak algılaması ve bunu dile getirmesi olmuştur.²⁶

2.4. Soğuk Savaş Öncesi Suriye ve Türkiye İlişkileri

Suriye Soğuk Savaş döneminde Türkiye’nin ABD’nin Ortadoğu’daki üssü olduğunu iddia etmiş, Türkiye ise Suriye’nin politikasını Sovyetler’in Ortadoğu üzerindeki dış politikasıyla örtüştürmüştür. 80’li yıllarda PKK’nın önderi Abdullah Öcalan’ın Suriye’ye kaçmasıyla iki ülkenin arası bozulmuştur.

Bununla birlikte Suriye’nin Güney Doğu Anadolu Projesi (GAP)’ni engellemeye çalışması iki ülke arasındaki siyasi ve diplomatik meseleleri de beraberinde getirmiştir. Suriye, GAP projesini sekteye uğratmak ve Fırat nehriyle ilgili planlarının Türkiye tarafından da kabul edilmesini sağlamak için PKK’yı öne sürerek Türkiye’de iç savaş çıkarmak için çalıştığını gündeme getirmiştir. Suriye, bu politikasıyla Türkiye’nin güneydoğu bölgesinde bağımsız bir Kürt Devleti tehlikesinin ortaya çıkmasıyla Ankara’nın su sorunundaki direncinin kırılacağını düşünmüştür.²⁷ Türkiye’nin bölgesel güç olmasını engellemek isteyen Suriye, ikili ilişkilerinde sorun yaratarak, Arap milliyetçiliği konusunda öncü ülke olmayı hedeflemiştir. Hafız Esad Türkiye ile ilişkilerini çözmeyle, ülkedeki etnik ve siyasi çatışma olasılığını engellemiş; iki ülke arasında mesafe koyarak da Türkiye’nin siyasi, kültürel ve ekonomik etkisine girmesini engellemeyi başarmıştır.

²⁶ Tür, Ö. (2011). *2000’lerde Lübnan Siyaseti: Krizler, Suikastlar ve Savaş Sarmalı*. (Editör: Sedat Laçiner, A. Celalifer Ekinci), *11 Eylül Sonrası Ortadoğu*, Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, s.210.

²⁹ Kona, G. G. (2012). *Bir Başka Suriye Analizi: Ne Babası Ne Oğlu*, *Politika Dergisi*, s.221.

Türkiye ile yaşadığı problemleri sürekli gündeme getiren Suriye; bu konuda Yunanistan, Ermenistan ve İran'ın desteğini almıştır. Aynı zamanda Suriye su sorunu sayesinde ulusal ve uluslararası düzeyde avatajlar elde etmiştir. Soğuk Savaş döneminin ardından uluslararası sistemin güç dengelerinde meydana gelen farklılıklar, Suriye dış politika anlayışında ve stratejilerinde değişimi kaçınılmaz kılmıştır. Yeni şartlarla ortaya çıkan SSCB'nin stratejik desteğini yitiren Suriye uluslararası platformda da adeta yalnız kalmıştır.²⁸

II. Dünya Savaşı'nın ardından yaşanan uluslararası gelişmeler neticesinde Suriye ile Türkiye arasındaki ilişkiler iyice gerilmiştir. Bu dönemde Türkiye, ABD öncülüğündeki Batı ile ilişkilerini güçlendirirken, Suriye ise dış politikasını Sovyetler Birliği'ne yönelmiştir. Türkiye Bağdat Paketi'ne öncülük ederek Ortadoğu'da bir ittifak oluşturmaya çalışırken, Suriye Mısır öncülüğünde yeni bir ittifak oluşturmaya çalışmıştır. 1957'de Türkiye Suriye ilişkileri o kadar gerildi ki, iki ülke savaş noktasına gelmişti. Kıbrıs sorununda, uluslararası alanda Batılı müttefiklerince yalnız bırakılan Türkiye, dış politikası yön değiştirmiş; 1967 ve 1973 Arap-İsrail Savaşları'nda Türkiye Araplarla birlikte hareket etmiştir. Türkiye'nin bu tutumu, Suriye ile arasındaki ilişkileri iyileştirmiş fakat uzun soluklu ve kalıcı bir barış ortamı yaratmamıştır. Suriye'de Hafız Esad Yönetimi'nde Arap milliyetçiliğinin ön planda tutulduğu politika nedeniyle, Suriye-Türkiye arasında barış sağlanamamıştır. 1980'lerde iki ülke arasındaki su ve terör meseleleri 1998 yılına kadar devam etmiştir. Sonuç olarak Suriye'nin terörü desteklemekten vazgeçmesi ve Beşar Esad'ın Suriye Devlet Başkanı olması iki ülke arasındaki ilişkilerde yeni bir döneme geçişin başlangıcı olmuştur. Beşar Esad döneminde karşılıklı iki ülke olan Türkiye ve Suriye, dostluk ilişkilerini karşılıklı jestlerle tarihte görülmemiş bir seviyeye ulaşmış; fakat bu ilişkilerde Suriye'de çıkan iç karışıklık nedeniyle bugün askıya alınmıştır.

²⁸ Athloğlu, Y. (2009). *Suriye Dış Politikasında Güç ve Güvenlik İlişkisi*, Bilge Strateji, 1 (1), s.76.

2.5. Soğuk Savaş Sonrası Suriye -Türkiye İlişkileri

Soğuk Savaş döneminde Batı Bloğunda yer alan Türkiye ile Doğu Bloğunda yer alan Suriye arasında diplomatik bir ilişki kurulamamıştır. Suriye’de Baas Partisi’nin iktidar olması ve “Büyük Suriye” hedefine ulaşmak için bazı faaliyetlerin gerçekleştirilmesi yıllarca Türkiye’de sorunlara yol açmıştır. Özellikle Hatay meselesi, Su ve Terör sorunları iki ülke arasındaki en önemli konuları oluşturmuştur. Bu sorunların yanı sıra, uzun yıllar Osmanlı İmparatorluğu’nun gölgesinde kaldığını düşünen Suriye’nin tepkileri ve Türkiye-İsrail iş birliğinin artması karşısında verilen tepkiler iki ülke ilişkilerinin zayıflamasına neden olmuştur. Düşmanlık, çatışma ve güvenlik kaygılarının gölgesinde yıllarca devam eden Türkiye-Suriye ilişkileri, 1998 Adana Mutabakatı ile yumuşamış; 2000 yılında Beşar Esad’ın, 2002’de ise AK Parti’nin iktidara gelmesiyle beraber ılıman bir süreç başlatmıştır. PKK sorununun çözülmesiyle birlikte Irak Savaşı’yla ortaya çıkan bölgesel güvenlik kaygıları iki ülke ilişkilerini daha da yakınlaştırmıştır. Türkiye’de ilk defa Suriye Devlet başkanının misafir edilmesi, dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ile Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan’ın gerçekleştirdiği Şam ziyaretleri de söz konusu devletlerin ilişkilerini sağlamlaştırmıştır. ABD, iki ülke arasındaki ilişkilerin gerginleşmesinde ve yakınlaşmasında etkin rol oynamıştır.

1957’de Suriye’nin bağımsızlığını kazanmasının ardından Türkiye’nin Marshall yardımı ve Truman Doktrinini benimsemesi, Türkiye’yi Batı Bloğuna yakınlaştırırken Doğu Bloğunda yer alan Suriye ile gerginlikler yaşamasına neden olmuş ve bu durum iki ülkeyi neredeyse savaş konumuna getirmiştir. Türkiye’de Demokrat Parti dönemiyle birlikte Avrupa’ya yönelim yaşanmış, Suriye ile olan ilişkilerde adeta rafa kaldırılmıştır. Türkiye-Suriye ilişkileri, 20. yy’ın başından sonuna kadar geçen sürede; bölgesel konjonktür, uluslararası sistem ve ülkelerin iç iktidar dinamikleri gibi birçok faktör nedeniyle iki ülke arasındaki ilişkilerin olumsuz bir şekilde ilerlemesine neden olmuştur. Bu dönemde ilişkilerin olumsuz seyretmesiyle bağlantılı olarak iki ülke arasındaki dış ekonomik ilişkilerinde paralel bir çizgide ilerlediği görülmektedir. Ancak 21.yy’da, hem iki ülkede iktidarların değişmesi, hem de bölgede ve uluslararası sistemde oluşan diğer bazı önemli gelişmelerin de etkisiyle iki ülke arasındaki ilişkilerin

kültürel, siyasi ve ekonomik anlamda olumlu şekilde evrilmeye başlamıştır. 2010 yılına kadar iki ülke arasındaki işbirlikleri, ortak politikalar geliştirmeleri, dış ekonomik ilişkilerine de olumlu yansımıştır.²⁹

2007 yılına gelindiğinde Şam-Ankara ilişkileri işbirliği üzerinden devam etmiştir. 31 Ocak 2007'de Dışişleri bakanı Velid Muallim'in Ankara'ya yaptığı ziyarette Irak konusu görüşülmüş, Irak'ın toprak bütünlüğü ve egemenliği konusuna özel önem verdiklerini belirtmiş bu konuda Türkiye ile aynı hassasiyeti taşıdıklarını belirtmiştir. Yıl içinde iki ülke arasında gerçekleşen bir diğer gelişme ise 3 Nisan'da Halep stadının açılışına katılmak ve el-ittihad ile Fenerbahçe'nin yapacağı maçı izlemek üzere Beşar Esad'ın davetlisi olarak başbakan Erdoğan'ın Suriye'ye gitmesi olmuştur.

Söz konusu spor etkinliği ile iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Spor müsabakasının yanında Erdoğan ve Esad görüşmesinin temelini enerji konusu oluşturmuştur. Bu noktada Mısır üzerinden gelecek olan doğalgaz boru hattının Suriye üzerinden geçirilmesi ve Suriye ile Türkiye arasındaki Asi Nehri üzerine bir dostluk barajı kurulması ziyaretin ana unsurlarından olmuştur.³⁰ Ve bu şekilde iki ülke arasındaki sıcak ilişkilerin devamlılığı için karşılıklı işbirliğinin artırılması amaçlanmıştır. Soğuk Savaş'ın bitmesi ve Doğu Blokunun yıkılması mevcut ekonomik ve siyasi dengelerin değişmesine neden olmuştur. Soğuk Savaş süresince, Doğu ve Batı Bloku olmak üzere, az aktörlü uluslararası sistem varken, Soğuk Savaş'ın ardından çok aktörlü bir sistem hakim olmuştur. Geçmiş dönemlerde müttefik ülkeler, Soğuk Savaş'ın ardından tek başlarına bağımsız aktörler olarak uluslararası sistem ve politika içinde yer almaya başlamışlardır.

Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Türkiye'nin uluslararası ilişkilerde ve uluslararası politikada izlemesi gereken yol ve dış politika hakkındaki düşüncelerini paylaştığı kitabı "*Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*" adlı eseri, Türkiye'nin Suriye ve diğer ülkelerle ilişkileri hakkında kuramsal çerçeveyi anlatarak,

²⁹ Öncel, A. ve Akar, M. (2015). *2000 Sonrası Türkiye - Suriye İlişkilerinin Türkiye Dış Ticaretine Yansımaları*, 30, s.71.

³⁰ Miş, N. (2009). *Suriye 2007*. (Editör: Kemal İnat, Muhittin Ataman ve Murat Yeşil), *Ortadoğu Yıllığı 2007*. İstanbul: Küre Yayınları, s.254.

Davutoğlu döneminde izlenen dış politikanın arka planında bu teorik zemin müşahede edilmiştir.

Davutoğlu, Soğuk Savaş'ın ardından Türkiye'nin yalnızca NATO mttetfiki olmadığını, aynı zamanda kendi milli stratejilerini ön planda tutan bölgesel bir aktör olduğunu; SSCB'nin stratejik bir mttetfiki haline gelen Suriye'nin ise yeni politikalar geliştirmeye başladığını belirtmiştir.³¹ Bu noktada bloklar arası etkileşim, yerini bölgelerarası etkileşime bırakırken bölgesel gler, manevra alanlarını genişletmiş, büyük glerin güvenlik şemsiyeleri daralmıştır. Siyasi platformda ülkelerin görevi gelişen tehdit unsurlarının beraberinde getirdiği fırsatları da yakalayarak her iki ögeyi de dengede tutabilmektir.

Davutoğlu'na göre, Türkiye-Suriye ilişkileri Doğu Akdeniz politikası ve dengeleri için önem arz etmektedir. Doğu Akdeniz'i s alarak bir "Levant Stratejisi" geliştirmek için çalışmalar yürüten Suriye'ye karşı izlenecek bir politikanın, doğu- batı yönünde, İskenderun Körfezinden Adriyatik'e, kuzey-güney yönünde Boğazlardan Sveys'e kadar devam eden Doğu Akdeniz'le ilgili stratejik planlama yaptığını açıklamaktadır. Bu açıdan incelendiğinde ikili ilişkilerin yanı sıra bölgesel ilişkilerin tabanının karşılıklı dengelerinin kontrol edilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir. şu yüzden ki, yeni dönemde kalıcı ittifak ilişkilerden ziyade dinamik denge ilişkileri ön planda olup aktörler de kendi menfaatlerini ne çıkaran değişken ve dinamik bir politika izlenecektir.

Davutoğlu, Türkiye'nin büyük ölçekli bir Doğu Akdeniz politikası ve bu politikaya bağlı bir deniz stratejisinin parçası gibi değerlendirmesi gerektiğini ve ayrıca bölgeyle doğrudan ve dolaylı olarak, ilgili bunalım alanlarını ve denge politikalarını beraber ele alarak değerlendirilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu anlamda Türkiye'nin manevra sahasını kısıtlayacak kalıcı ikili kutuplardan uzaklaşılarak olası karşı denge gruplarının n kesilmeli ve uygulanabilecek en geniş sahada bölgesel politikalar geliştirilmeye çaba harcanmalıdır. Türkiye-Suriye ilişkileri incelendiğinde calan krizinden sonra bir değişim görülse de genel olarak iki ülke arasındaki ilişkilerde atalet

³¹ Davutoğlu, A. (2001). *Stratejik Derinlik* (1. Basım), İstanbul: Küre Yayınları, s.301.

ve karşılıklı inisiyatifsizliği hakim olduğu görülmektedir. Jeopolitik, jeostratejik ve coğrafik avantajlara sahip olan iki ülke arasındaki ilişkiler değişken bir şekilde seyrederken diğer ülkeler bu durumdan dönem dönem faydalanmaya çalışmışlardır.

Suriye ve Irak için uygulanacak politikalar aynı zamanda Mısır ve İran politikalarını da beraberinde getirecektir. Türkiye–İran–Irak üçgeni, Mezopotamya–Basra hattının, Türkiye–Suriye–Mısır üçgeni ise Doğu Akdeniz hattının iç dinamiklerini belirleyen dengeler oluşturmaktadır. Türkiye, bu üçlü ilişkilerde dışlanan ya da yalnız kalan ülke olmamak için strateji uygulamak durumundadır.

Türk dış politikasında 2009 yılına gelindiğinde dış politika kararlarında gerek politik karar alıcılar gerekse bürokratik yapıda önemli değişimler meydana gelmiştir. ‘Komşularla sıfır sorun politikası’, ‘yumuşak güç’, ‘ritmik dış politika’ gibi kavramlar Davutoğlu’nun dış işleri bakanı olarak göreve gelmesiyle daha da fazla konuşulur hale gelmiştir.³² Bunun yanında bir yandan AB’ye üyelikle ilgili gerekli alt yapı çalışmaları yapılırken bir yandan da bölgesel güç olma eğilimindeki dış politikamız bu nokta da eksen kayması gibi sığ bir düşünceyle eleştirilmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönem aynı zamanda sınır aşan sularla ilgili gelişmelerinde yoğunlaştığı, kısmen sonuçlandığı bir dönem olmuştur.

Komşularla sıfır sorun politikası devreye girdikten sonra Suriye ile Türkiye ilişkilerinin çerçevesi de değişmiştir. 2004 yılından itibaren Ankara–Şam ilişkileri o kadar hızlı gelişme göstermiştir ki Davutoğlu bu dönemi Altın Çağ olarak nitelendirmektedir. Beşar Esad 2004’te yaptığı bir açıklamada iki ülke arasındaki ilişkiyi “Suriye–Türkiye ilişkileri, Suriye–Arap ülkeleri ilişkilerinden daha iyidir.” diye özetlemiştir.³³ Bu ikili ilişkilerin en önemli yansıması ekonomimize olmuştur. Komşularla sıfır sorun politikasının dış ticaret rakamlarına yansıması dikkat çekici olmuştur. Sadece 2005-2008 arasında Türkiye’nin komşularla ticaret hacmi yüzde 300 artmıştır.

³² Erhan, Ç. (2010). *Türk Dış Politikasının Güncel Sorunları* (1. Basım), Ankara: İmaj Yayınevi, s.282.

³³ Zengin, G. a.g.e.s.220.

2.6. Arap Baharı ile Başlayan Süreçte İlişkiler

Tunus'ta başlayan Suriye, Mısır, Ürdün, Libya, Bahreyn, Cezayir, Irak, Suudi Arabistan, Umman, Moritanya, Fas ve Lübnan gibi Arap ülkelerinde yaşanan işsizlik, olumsuz yaşam koşulları, kötüleşen ekonomik durum, ifade özgürlüğünün olmaması gibi sebeplerle ortaya çıkan halk ayaklanmaları Arap Baharı olarak ifade edilmektedir. 18 Aralık 2010'da Tunus uyruklu Muhammed Buazizi'nin ülkedeki kötü gidişata tepki göstermek ve karşı koymak adına kendini yakmasıyla başlayan bu ayaklanmalar kısa sürede tüm Ortadoğu'da da görülmüştür. Tabii burada bir vatandaşın kendisini yakmasıyla başlayan bir süreçtir diyerek bu süreci açıklamamız mümkün değildir. Olayların tarihsel arka planı diğer devletlerin bu olaylara bakışı bu süreci şüphesiz etkilemiştir. Kısa sürede Arap ülkelerine yayılan ayaklanmalar Mısır, Tunus ve Libya gibi ülkelerde amacına ulaşmış, Hüsnü Mübarek, Zeynel Abidin Bin Ali ve Kaddafi gibi uzun yıllar yönetimde olan kişilerin liderliği son bulmuştur. Bunun yanında Arap dünyasında halk ayaklanması olarak başlayan bu hareket iç karışıklık devam eden diğer Arap Ülkelerinde ve özellikle de Suriye'de sonucun ne olacağı henüz kesin olarak bilinmemektedir. Ayaklanma sonucu halkın mı başarılı olacağı ya da ayaklanmayı mevcut iktidarın mı bastıracağı konusu şimdilik bir netlik kazanmamıştır. Ancak her ne sebeple olursa olsun ülkede yaşanan iç karışıklıklar özellikle sivil halkın katlediliyor olması dünya kamuoyunun büyük tepkisini çekmektedir.³⁴ Arap Baharı ile Ortadoğu halkının elde etmek istedikleri kendi ülkelerinde demokratik değişimin gerçekleşmesi ve halkın yönetime katılımının sağlanmasıdır.

2011 Ocak ayında Tunus'ta yaşanan devrimle başlayan Arap Baharı, 2011 Mart ayı ortalarında Suriye'ye ulaşmıştır. Mart 2011'den bugüne Beşar Esad önderliğindeki Suriye yönetiminin rejim yanlısı sadık milisleri, askeri birlikler ve istihbarat servisleriyle beraber muhalifleri bastırmak için uğraşiyor ve çıkan halk ayaklanmasını bastırmak için kendi halkına karşı kurşun sıkmaktan çekinmeden isyanın bastırılması için çaba sarf etmişlerdir.³⁵ Aleviler, hem Suriye ordusu ve Şam hükümetinin çoğunluğunu hem de Beşar Esad'ın muhalifler sivillere karşı duran 4. Zırhlı Tümen ve

³⁴ Kibaroglu, M. (2011). *Arap Baharı ve Türkiye*. Adam Akademi, (2), s.26.

³⁵ http://www.stratejikanaliz.com/kategoriler/dis_politika/suriye/arap_baharinin_suriyeye_etksi.htm. (Erişim Tarihi: 20.12.2012).

Cumhuriyet Muhafızları'nın çoğunluğunu oluşturmaktadırlar. Beşar Esad ailesi Suriye Ordusu'nun yönetimine hakimdir. Milislerin çoğunluğunu geçmişte suç işlemiş Aleviler oluşturmaktadır. 40 yıldan beri yönetime hakim olan Aleviler Suriye nüfusunun yalnızca yüzde sekiz yada onluk bir bölümünü oluşturmaktadırlar. Alevilerin büyük bir kısmı 30 yıldır ülkeyi yöneten Hafız Esad ve yönetimine bağlıyken 2000 yılında iktidar olan Hafız Esad'ın oğlu Beşar Esad rejimine de gönülden bağlanmıştır. Kalan yüzde 70'lik kısmı oluşturan Sünni Müslümanlar ise ülkede çoğunluğu oluşturmalarına rağmen yönetimde söz sahibi olamamışlardır. Ülkedeki iç çatışmaların kaynağını mezhepler arasındaki ayrılıklar oluşturmaktadır. Suriye'de yaşanan olaylar, Arap Baharı kapsamında Arap ülkelerinde yaşanan olaylardan biraz daha farklı sebeplere dayanmaktadır.³⁶

Arap Baharı ile birlikte yaşanan süreçte Türkiye Cumhuriyeti, Mısır'daki olaylarla ilgili gelişmeler hakkında geniş açıklamalar yapmışlar; Mısır, Libya ve Suriyeli devlet adamlarının bu süreçte nasıl davranmaları gerektiğini kesin ve net ifadelerle belirtmişlerdir.³⁷ Bu dönemde ilk hedefini bölgesel güç oluşturmak olarak belirleyen Türkiye'nin bu hedefi seçmesinin nedenleri, dünyanın kaos ortamındaki üç bölgesinin arasında yer alması, bölgenin en güçlü devletlerinden biri olması ve köklü bir imparatorluğun devamı olarak görülmesi yatmaktadır.³⁸ Bölgesinde barış ve istikrar ortamı sağlayan Türkiye dünyadaki sorunların da çözümüne müdahil olabilecek, kendi yararına kararların alınmasını sağlayabilecek ve böylece ikinci hedefi olan küresel bir güç olma idealini gerçekleştirebilecektir.

18 Mart gecesi, Beşar Esad'a bağlı güvenlik güçleriyle Özgür Suriye Ordusu'nun çatıştığı Halep ve El-Mezze bölgesindeki patlamalarda binlerce sivil hayatını kaybetmiştir. Türkiye'de de olayların birinci yıl dönümünde İstanbul'da protesto gösterisi düzenlenmiş, Beşar yönetimi protesto edilmiştir.

Rusya, Kızılhaç ordusu Suriye'de günlük olarak iki saatlik ateşkes uygulanması önerisini destekleyeceğini belirterek Beşar Esad liderliğindeki Şam yönetiminin yanında

³⁶ Keyman, E. F. (2006). *Küreselleşme, Uluslararası İlişkiler ve Hegemonya*. Uluslararası İlişkiler, 3 (9), s.12.

³⁷ Kibaroglu, M. a.g.e.s.31.

³⁸ Okur, E. (2019). *Türk Dış Politikasında Değişimler: Ortadoğu Örneği*. BİLGESAM (www.bilgesam.org).

olduğunu belirtmiştir. Suriyeliler yaşanan ayaklanmanın altıncı ayından itibaren olaylardan kaçarak Türkiye'ye sığınmaya başlamışlardır. Dönemin Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı'nın açıklamalarına göre Türkiye'ye günde yaklaşık 300 kişi geçiş yapmıştır.³⁹

Şekil 2.1. Türk Sınırına Göç Eden Suriyeli Mültecilere Ait Görsel

Kaynak: <https://www.bik.gov.tr/2011-2017-suriyede-6-yilda-neler-oldu/> (Erişim Tarihi: 09.05.2019).

30.03.2012'de ülkemize sığınan Suriyelilere yönelik İçişleri Bakanlığı "*Türkiye'ye Toplu Sığınma Amacıyla Gelen Suriye Arap Cumhuriyeti Vatandaşlarının ve Suriye Arap Cumhuriyetinde İkamet Eden Vatansız Kişilerin Kabulüne ve Barındırılmasına İlişkin Yönerge*" yürürlüğe girmiştir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün 2019 verilerine göre geçici koruma altına Suriyeli sayısı 3 milyon 605 bin 615 kişiye, Türk nüfusuna geçen Suriyeli sayısı ise 79 bin 894 kişi olarak açıklanmıştır. 136 bin 880 Suriyeli Geçici barınma merkezlerinde kalırken, diğer kısmı da şehirlerde yaşamaktadır. Suriyelilerin yalnızca %3,79'u kamplarda yaşarken %96,21'i ise yaşamına şehirlerde devam etmektedir.⁴⁰

³⁹http://www.stratejikanaliz.com/kategoriler/dis_politika/suriye/ortadoguda_son_gelismeler.htm (Erişim Tarihi: 02.01.2013).

⁴⁰ http://www.goc.gov.tr/icerik3/turkiye'de-gecici-koruma_409_558_1097 (Erişim Tarihi: 09.05.2019).

Şekil 2.2. İllere Göre Suriyeli Sığınmacıların Sayısı

Kaynak: <https://multeciler.org.tr> (Erişim Tarihi: 09.05.2019).

Suriyelilerin en yoğun olarak yaşadığı iller İstanbul, Bursa, İzmir, Konya ile Geçici Barınma Merkezi'nin olduğu Şanlıurfa, Hatay, Gaziantep, Adana, Kilis'tir (Şekil 2.2.). Şuan Türkiye'nin 81 ilinde Suriyeliler ikamet etmektedir.

Ortadoğu coğrafyasında yaşanan halk ayaklanmalarının literatürde bir diğer ayağını da yaşanan olayların dış destekli olduğudur. Çıkan halk ayaklanmalarının arkasında ABD'nin olduğu ve Büyük Ortadoğu projesini gerçekleştirmek için isyanlara destek verdiği savunulmaktadır. Bu bağlamda Türkiye ABD'nin yedekte tuttuğu bir ülke olarak görülmektedir.⁴¹

Suriye'de yaşanan olaylarda Özgür Suriye ordusunun, muhaliflerin, adalet ve kalkınma hareketi, demokratik değişim için ulusal koordinasyon komitesi gibi örgütlerin ve etnik grupların isteklerinin ne olduğu, rejime karşı yürüttükleri faaliyetlerin sadece dış destekli olarak yürütülmediğinin de göz önüne alınması gerekmektedir.

⁴¹ Dinçer, O. B. ve Kutlay, M. (2012). *Arap Baharı ve Suriye: Komplolar ve Propaganda Savaşları* (1. Basım), Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, s.5.

Suriye'deki aşiretler ülkede yaşanan olayların gidişatında önemli rol oynamaktadır. Söz konusu bu aşiretlerin üyelerinin çoğunluğu Ortadoğu'da yaşarken aşiretlerin kolları genellikle yerel çıkarlarına göre davransalar da aşiret liderleri veya üyeleri aşiretlerinin bağlı olduğu toplumsal kültüründen vazgeçememektedirler.⁴² Aşiretlerin Ortadoğu'da birçok ülke ile akrabalık ilişkilerinin olması yaşanan sürecin ülkeler arasındaki geçişine kolaylık sağladığı düşünülebilmektedir.

2011 yılında halk ayaklanmalarıyla başlayan süreç, Ortadoğu'da yeni etki alanlarının ortaya çıkmasına sebep olan bir siyasi depremin devamı niteliğindedir. Arap Baharı'nın en çok kan dökülen bölgesi Suriye olmuştur. Suriye'de örgütlenmiş bir muhalefetin olmaması, toplumun büyük bir kesiminin Beşar Esad'ı desteklemesi, farklı din ve mezheplerin oluşturduğu kültür mozaigi ve güçlü istihbarat yapılanması sebebiyle, Arap Baharı'nın Suriye'de yaşanma olasılığının olmadığı düşünülmekteydi. Arap Baharı'nın yaşandığı Ortadoğu ülkelerinde diktatör yönetiminin iktidardan düşürülmesi hedeflenirken Suriye'de ise Esad rejiminin ekonomik, siyasi ve toplumsal reformları hayata geçirmesi hedeflenmiştir.

Bu kapsamda, Suriye halkı yönetimden ilk olarak çok partili sisteme geçilmesini ve uluslararası temel hak ve hürriyetin anayasa ile güvenceye alınmasını istemiştir. İkinci olarak ülkede 1963 yılından beri uygulanan olağanüstü halin kaldırılmasıdır. Üçüncü talep ise yerel idare yasasında değişikliğe gidilmesinin istenmesidir. Dördüncü talep ise yargı reformlarının yapılması gerektiğidir. Son olarak halkın yönetimden istediği güvenlik ve istihbarat birimlerinin yeniden yapılandırılması gerektiğidir.

Arap Baharı'nın etkisinde kalan Suriye halkı, 2011 yılında ekonomik kriz nedeniyle isyan etmiş, reformlar aracılığıyla hürriyet ve ekonomik refah taleplerini gündeme getirmişlerdir. Çoğunluğu Müslüman Kardeşlerden oluşan muhalefet, 1963 Olağanüstü Hal Yasası'nın kaldırılmasını talep etmiş, uluslararası alanda tanınmak istemişlerdir. BBC'ye göre, Suriye Muhalefeti siyasi ve silahlı askeri gruplar, sürgün

⁴² Erkmen, S. (2012). *Suriye'deki Olaylarda Irak-Suriye Aşiret İlişkilerinin Rolü*. Ortadoğu Analiz, 4 (43), s.56.

muhafifler ve Suriye’de Esad rejimini devirmek isteyen taban eylemcileri ifade etmek için kullanılan geniş bir terimdir.⁴³

20 Ağustos 2011’de Suriye Ulusal Konseyi halkın isteklerini uluslararası topluma iletmek ve Beşar Esad rejimine son vermek amacıyla kurulmuştur. Bünyesinde farklı muhafiflerin bulunduğu konseyi Ulusal Demokratik Değişim için Şam Deklarasyonu Hareketi, Aşuriler, Suriyeli Müslüman Kardeşler, bazı Kürt, Seküler ve bağımsız muhafifler ile yerel koordinasyon komitelerince desteklenmiş ve kısa sürede üye sayısını arttırmıştır.

Konseyin bir diğer amacı da Esad iktidarından sonra Suriye’de hukuk üstünlüğünü esas alan, demokratik ve çoğulcu sivillerden oluşan bir devlet kurmak istemeleridir.⁴⁴ Muhalefet kanadındaki Özgür Suriye ordusu, halka ateş açma emrine uymadığı gerekçesiyle Suriye ordusundan ayrılan rütbeli askerlerin oluşturduğu Esad rejimine karşı silahlı mücadele etmek için kurulmuştur.

Demokratik Aşuri organizasyonu, Araplaştırma ve baskı politikalarına karşı Aşuri milliyetçiliğini savunan Aşuri halkının politik, kültürel, yönetime dair yasal taleplerinin koruyucusu olan milli siyasi ve demokratik bir hareket olarak tanımlanmaktadır. Mayıs 2011’deki protestolara dahil olmalarıyla bir çok üyesi göz altına alınmıştır ve böylece muhalif kanatta tanımlanmaktadır. Adalet ve Kalkınma Hareketi Suriye dışındaki muhalif grupları tek bir noktada bir araya getirmek amacıyla kurulmuştur.⁴⁵

Baas rejimi karşıtı siyasi birimler, akademisyen ve bilim insanlarından oluşan Demokratik Değişim için Ulusal Koordinasyon Komitesi (UKK), 30 Haziran 2011 yılında muhalif kanadında yer alan ve Hasan Abdulazim başkanlığında kurulmuştur. Komitenin amacı demokratik ve milli değişimi sağlamak olup üyelerin çoğunluğunu siyasi suçlardan ceza almış muhafifler oluşturmaktadır.

⁴³ Lavander, L. *The Syrian Opposition*, Cıvıl-Military Fusion Centre Mediterranean Basın Team Presents. August 2012, s.1.

⁴⁴ Ulutaş, U. ve Bölme, S. M. (2012). *Suriye’de Aktörler: Rejim, Muhalefet, Dini Yapı ve Medya*. SETA (Siyaset, Ekonomi Ve Toplum Araştırmaları Vakfı), s.11.

⁴⁵ Erkmen, S. a.g.e.s.32.

Suriye’de halk ayaklanmalarının başlamasının ardından ülkenin farklı bölgelerindeki olayları, ayaklanmalarla birlikte paralel olarak yürütebilmek için Yerel Koordinasyon Komiteleri oluşturulmuştur. Bir süre sonra komiteler bu hedefine ulaşmış ve ortak hareket etmeye başlamışlardır. Bu oluşuma Yerel Koordinasyon Komiteleri adı verilmiştir. Yerel Koordinasyon Komitelerinin ayaklanmasının ana amacı devlet başkanını değiştirerek rejimi değiştirmek olduğu söylenmektedir. Suriye’de kentsel ve ideolojik olarak muhafazakâr bir orta sınıf hareketi olan Müslüman Kardeşler Hareketi 1945’te Dr. Mustafa El Sibai tarafından kurulmuştur.⁴⁶ Suriyeli Müslüman Kardeşler cemaatinin eski genel sekreteri ve Şura Meclisi üyesi Ali Sadrettin El-Bayanuni bir röportajda Müslüman Kardeşler örgütünün Suriye’de ki olaylarda doğrudan bir rolü var mıdır? Sorusuna şu şekilde cevap veriyor:

“Suriye’de yaşanan ayaklanma hareketini bütün kriterleri dikkate alarak değerlendirdiğimizde bir milli direniş hareketi olarak nitelendirmek doğru olacaktır. Bu direnişe değişik siyasal ve toplumsal bağlılıkları olan tüm vatan evlatları katılmaktadır. Hiç kimse bu devrimi kendine mal edemez. Suriye toplumunda varlığımız insanların bu düşünceye inançları ve cemaatin insanlarına olan güvenlerine dayanmaktadır.

Suriye toplumundaki mevcudiyetimiz Allah’ın bahşettiği Suriye’nin tüm şehir, kasaba ve köylerine yayılmış vaziyettedir. Bize destek verenler diğer vatandaşlarla birlikte toplumsal harekete katılıyor. Hiç kimse direk olarak bir talimat almıyor. Biz halk hareketi ile iç içe olduğumuzu ve bu hareketi desteklediğimizi ilan ettik. Hiçbir ulusal üstünlük ya da güç gösterisinde bulunmayı düşünmüyoruz. Bundan dolayıdır ki biz kendimiz için bir sosyal oran belirlemeye uğraşmıyoruz.”⁴⁷ Bu açıklamalarıyla bir yönüyle hareketi halka dayandırdıklarını ön plana çıkarmak istemektedir.

Müslüman Kardeşlerin Suriye’deki lideri Muhammed Riyad El Şakfa ile İstanbul’da yapılan bir söyleşide Müslüman Kardeşler olarak tüm devrim faaliyetlerine katıldıklarını ve yeni bir bir teşkilatlanmaya gittiklerini belirtmiştir. Müslüman Kardeşler hareketinin rejime yönelik diğer muhalefet ile ilişkisi ise ülkeye hizmet eden

⁴⁶ Çakmak, C. (2007). *Müslüman Kardeşler Bir Sivil Toplum Örgütü Mü?* Akademik ORTA DOĞU, 2 (1), s.78.

⁴⁷ Ayhan, V. ve Orhan, O. (2011). *Suriye Müslüman Kardeşler Cemaatinin Eski Genel Sekreteri ve Şura Meclisi Üyesi Ali Sadrettin El-Bayanuni ile Röportaj*. Ortadoğu Analiz Dergisi, 3 (31-32), s.18.

tüm ittifak gruplarına katıldıklarını; bu nedenle de Suriye Ulusal Konseyi kurulurken de hareket olarak etkin rol aldıklarını belirtmiştir. Ulusal Girişim projesindeki muhalif gruplarla görüşmelere girdiklerini, Ulusal Konseyi yapılandıklarını ve yeni kurulmuş olan “Ulusal Koalisyon” bünyesine Ulusal Konsey olarak katılmayı başardıklarını açıklamıştır.⁴⁸

İki devlet arasındaki ilişkiler Suriye’deki 2011 yılında yaşanan muhalif ayaklanmasıyla değişmeye başlamıştır. Ayaklanmalar karşısında Suriye iktidarının tanklarla müdahale etmesi ve iç savaşı düşündüren çatışmalarda sivillerin ölmesi hem Türkiye hem de diğer ülkeleri harekete geçirmiştir; AB, BM, NATO gibi platformlarda Suriye’nin politikası değerlendirilmiştir. Türk hükümeti ise bu olaylar karşısında anjeje olarak tepkisini göstermiştir. Türkiye’nin politikası Beşar Esad’ın iktidardan düşmesi için bir politika izlemiştir. Türkiye’nin Suriyeli mültecilere kapılarını açması, Suriyeli mültecilerin barınması için taşınmalı şehirlerin kurulması Beşar Esad ile ilişkilerinin kopmasının nedenidir. Tüm bu olayların akabinde Türkiye’ye ait keşif uçağının düşürülmesi, Suriye’nin attığı top mermisinin Akçakale’ye düşmesi sonucu sivillerin hayatlarını kaybetmesi iki ülke arasındaki ilişkileri gerginleştirmiştir. Türkiye Suriye’ye karşı misillemelerde bulunmuştur.

Türkiye’nin Ortadoğu politikalarının temel amaçlarının başında bölgedeki krizlere askeri yöntem kullanılmadan çözüm bulabilmek ve bölgede oluşacak siyasi ve ekonomik refahtan herkesin eşit yararlanmasını sağlamaktır.⁴⁹ Tabi burada Türkiye’nin dikkat etmesi gereken en önemli husus sürece dahil olurken Suriye’nin iç işlerine müdahale etmemesidir. Ortadoğu’daki halk hareketleri bağımsız ülkelere dış müdahaleyi meşrulaştıracak bir araç olarak sunulmaması gerektiğini belirtmek gerekir.

Bu süreçte iki ülke arasındaki ilişkileri geren Türk Jeti’nin düşürülmesi hadisesi olmuştur. Türk Hava Kuvvetleri bünyesindeki savaş uçağının Suriye topraklarına düşmesi, 1989’daki Suriye-Türkiye krizini hatırlatmıştır.

⁴⁸ <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=4166> (Erişim Tarihi: 16 Ocak 2013).

⁴⁹ Athoğlu, Y. (2010). *Türkiye Suriye İlişkilerinin SWOT Analizi*. TASAM (Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi).

21 Ekim 1989 yılında Suriye sınırında kadastro incelemeleri yapmak için kalkış yapan Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü ait uçak, Suriye Hava Kuvvetleri'nin uçağı tarafından ateş açılarak düşürülmüş, olayda görevli pilotlar şehit olmuştur. Olayla ilgili açıklama yapan Suriye yetkilileri, uçağın sınır ihlali yaptığını iddia etse de bir yıl sonra Türkiye'ye tazminat ödenmek zorunda kalmıştır.⁵⁰

Genelkurmay Başkanlığının internet sitesinde yayınlanan notta "22 Haziran 2012 tarihinde görev uçuşu için saat 10.30'da Malatya-Erhaç Meydanı'ndan kalkış yapan uçağımızla saat 11:58'de Hatay ili güneybatısında deniz üzerinde radar ve telsiz teması kesilmiştir. Arama kurtarma çalışmalarına derhal başlanmıştır" bilgisi yer almıştır.⁵¹ Başbakan Tayyip Erdoğan'ın başkanlık yaptığı güvenlik zirvesi görüşmeleri sonucunda "Uçağımızın Suriye tarafından düşürüldüğü anlaşılmıştır" şeklinde açıklama yapmıştır. Türkiye ve Suriye uçak krizi ile ilgili uluslararası hukuka atıfta bulunarak kendilerinin haklılıklarını savunmuşlardır. Suriye uçağın düşürülmesinin kaza olduğunu hukuka uygun davranıldığını iddia etmiş, Türkiye ise uluslararası hukukun ve ülke egemenlik haklarının ihlal edildiğini belirtmiştir. Bu kapsamda Türkiye eldeki verilere dayandırarak uçağa uluslararası hava sahasında ateş açıldığını, eğitim ve keşif amaçlı uçuş yapıldığı için açıklamıştır.⁵²

Eğer Türk uçağı kasıtlı olarak Suriye hava sahasını ihlal etseydi uçak düşürülmeden önce gerekli uyarıların yapılması ve sonrasında askeri güç kullanılması gerekirdi. Kaldı ki Türkiye'nin kasıtlı bir ihlali söz konusu değilken yapılan bu davranışın hukuk dışı olduğu söylenebilir. Bu bakış açısıyla düşünüldüğünde Suriye'nin tavrının bir hukuk ihlali olduğu nettir.⁵³ Hatta kısa süreli hava sahası ihlali yapıldığında ve bu ihlal uyarılara gerek kalmadan sonlandırıldığında uçak için herhangi bir müdahaleye gerek kalmaz. Bu ihlalin yanlışlıkla gerçekleştiği düşünülerek görmezden

⁵⁰ Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında, Düşürülen Türk Uçağının Tazmini Konusunda Türkiye – Suriye Protokolünün Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun. (1991). T.C. Resmi Gazete, 20844, 13.4.1991.

⁵¹ İçgen, L. (2012). *Türk Savaş Uçağını Düşürdü!* (<http://www.gazetevatan.com/suriye--turk-savas-ucagini-dusurdu--459720-gundem/>).

⁵² Ergen, U. (2012). *Türk Uçağını Suriye Düşürmüş*, Hürriyet Gazetesi.

⁵³ Çakmak, C. (2012). *Suriye Tarafından Düşürülen Uçak Krizi ve Türkiye'nin Seçenekleri*, BİLGESAM (www.bilgesam.org.tr).

gelinebilir. Sonuç itibariyle açıkça yapılan bilinçli bir ihlal söz konusu değildir. Böyle bir durumda ihtiyaç halinde Türkiye'den konuyla ilgili bir cevap istenebilirdi. Fakat kesinlikle çözüm uçağa ateş açılarak düşürülmesi olmamalıydı. Söz konusu ihlal tüm uyarılara rağmen sonlandırılmadığında uçak iniş için baskı yapılması gerekirdi.

Uluslararası hukuk kurallarına göre tüm koşullar yerine getirildikten sonra tehdit içerdiği için uçak düşürülebilirdi. Oysa ki, Türkiye-Suriye arasında yaşanan uçak krizinde Suriye'nin egemenlik alanını işgal ettiği düşünülen Türk uçağı işgali uyarılara gerek kalmadan sonlandırmıştır. Bu krizle iki ülke arasındaki son zamanlarda artan gerilim iyice derinleşmiştir. Uçak krizini kısaca özetlemek gerekirse günümüzde kısa süreli hava sahası ihlallerinin Genelkurmay başkanlığımızın sitesinde yer aldığı gerekli cevapların genelkurmay tarafından dışişlerine bildirilerek verildiği görülmektedir. Her sınır ihlaline Türkiye'de aynı cevabı verecek olsa birçok sivil ve askeri aracın silahlı kuvvetlerimiz tarafından düşürülmesi gerekir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜRESEL POLİTİKADA SURİYE

1970 darbesinden sonra Esad ailesi'nin iktidara gelmesi hem Batılı ülkeler hem de Sovyet Birliği tarafından olumlu tepkiler almıştır. Esad ailesinin iktidar olmasına ılımlı yaklaşan ülkeler, sert ve uzlaşmaz bir mizaç sergileyen Hafız Esad'ın özellikle dış politikada pragmatist bir tavır sergileyeceğini düşünmüşlerdir. Doğu-Batı Blokları arasındaki rekabette tercih konusunda sorun yaşanması Esad'ın dış politikadaki değişikliğinin öncelikli sebebi olmuştur. Hafız Esad, Sovyetler Birliği'nin Suriye iç ve dış politikasındaki geleneksel ağırlığını korumasına izin vermek aynı zamanda da ABD ile ilişkileri koparmamak düşüncesiydeydi. Bu denge politikası, Esad'a 1970'li yıllarda bölgesel güç sağlamıştır. Esad'ın bu tavrını fark eden Sovyetler Birliği, 1973 yenilgisi sonrası Mısır'da yaşadığı itibar kaybını Suriye'de yaşamamak için daha hassas davranmışlardır. 1970'ten itibaren Suriye dış politikası, genel olarak, çok daha tutarlı ve sürekli bir çizgi izlemiştir. Suriye soğuk savaşın sona ermesinden sonra, değişen uluslararası konjonktür içinde yalnızlaşmıştır. Buna bağlı olarak son yıllarda Suriye açılımlar göstermiş, Ortadoğu Barış süreci çerçevesinde anahtar bir rol üstlenmiş ve küreselleşme eğilimine uygun adım atma iradesini göstermiştir.⁵⁴ Suriye bu yönde küreselleşme olgusunun dışında kalmamak ve kendine açılımlar sağlamak düşüncesiyle AB ile de ilişkilerini geliştirme yönünde eğilim göstermiştir. Dış politika öncelikleri, iktidar seçkinlerinin mezhep yapısından bağımsız olarak şekillenmiştir.

Hafız Esad döneminde Suriye büyük bir bölgesel güç haline gelmesinin yanında Arap İsrail barış görüşmelerinde vazgeçilmez bir konuma gelmiştir.⁵⁵ Arap camiasında Nasır sonrası liderlerin 1960'lı yıllardaki despot lider tiplerinden farklı olduğunu anlayan ABD yönetimi, Esad'ın uzlaşılabilir bir lider olduğunu düşünüyordu. Bu yüzden Şam'daki politikaları radikalleştirecek davranışları sergilememek için Salah

⁵⁴ Tangör, B. (2004). *Avrupa Birliği- Suriye İlişkileri (1977- 2002)*. (Editör: Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin), *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*, Ankara: Platin Yayınları, s.420.

⁵⁵ Amanov, Ş. (2004). *Hafız Esad Dönemi Suriye Dış Politikası*. (Editör: Türel Yılmaz-Mehmet Şahin), *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*, Ankara: Platin Yayınları, s.202.

Cedid döneminden daha fazla önem veriyordu. Arap ülkeleriyle olan ilişkilerde yaşanan değişimler Esad politikasından kaynaklanan yeniliğin ikinci boyutunu oluşturmaktadır. Suriye ile Arap ülkelerinin arasını bozan ve bütün politikaları sonlandıran Şam yönetimi, önceki dönemlerde Suudi Arabistan, Ürdün ve Irak gibi bütün Arap ülkeleriyle düşmanlık derecesine gelen ilişkilerini rafa kaldırıp yeni bir dönem başlatmıştır.⁵⁶ Dış politikanın oluşumunda yapısal faktörler de etkili olmaktadır. Kısa sürede değişimi mümkün olmayan yapısal faktörleri; bir ülkenin tarihi, nüfusu, ekonomik yapısı, coğrafyası, askeri gücü ve ulusal özellikleridir. Aynı şekilde ülke liderlerinin özellikleri, halkın kültürel yapısı, ulusal karakteri gibi yapısal faktörler de dış politikanın oluşumunda etken faktörlerdir. Bu tanımdan yola çıkılarak Suriye dış politikasında sürekliliğin uzun bir dönem hakim olduğu ve belli kriterlerden dolayı değişime başvurulmadığı düşünülebilir.

Beşar Esad'ın iktidara gelmesiyle oluşan değişim rüzgarı dış politikada büyük bir etki yaratmıştır. Esad, diğer ülkelerle ilişkilerini iyileştirme yolunu seçmiş ve baba Esad dönemindeki izole edilmiş ülke profilini çürütmek için adımlar atmaya başlamıştır. Esad idaresindeki Şam yönetimi, 1971'de Fas ve Tunus'la diplomatik ilişkilerini yeniden başlatmış akabinde Ürdün Prensi'nin Şam ziyaretiyle iki ülke ilişkileri yeniden başlamıştır. 1970 yılında Suriye, Mısır, Sudan ve Libya arasında bir federasyon kurulması için önerilen "Tripoli Bildirisi" hayata geçirilememiş olsa da siyasi anlamda olumlu etki yaratmıştır. Bu dönemde Esad yönetimi, Büyük Suriye'nin bir parçası olarak kabul ettiği Lübnan'a karşı ticari sınırlamaların büyük bir kısmını kaldırmış, Lübnan'a yapıcak seyahatleri kolaylaştırmıştır.

Mısır lideri Enver Sedat gibi Neo-Baas politikaları benimsemiş ve bölge ülkelerle ilişkilerinde "devrimci-gerici" farkına fiili olarak son vermiştir. Geçmiş yıllarda ABD ile olan yakın ilişkileri nedeniyle Şam'ın gözünde düşman ajanlığı yapan bir ülke konumundaki Suudi Arabistan'la Esad yönetiminin ilişkisi dönemin en köklü değişim sayılabilir. Arap Yarımadası'ndaki muhalif birlikleri cesaretlendirmek adına İzzet Cedid idaresinde yapılan yayınları Esad durdurmuştur. Batının emperyalist planı

⁵⁶ Örmeci, O. (2012). *Suriye ve Beşar Esad*. TUIÇ Akademi, s.3.

olduğu gerekçesiyle Cedid hükümetinin kabul etmediği Faysal İbn Suud'a ait "Körfez Ülkeleri Federasyonu" projesine destek olmuştur. 1974'te ABD ve Batı Almanya ile ilişkilerini yeniden düzelten Esad'ın bu hareketi karşılığında Amerikan Senato kararıyla Ortadoğu barış sürecine katkılarından dolayı Suriye'ye her yıl 90 milyon dolarlık yardım yapılmasına karar vermiştir. Amerikan müttefiki olan İnan Şahı da aynı yıl içinde yeni Şam yönetimine 150 milyon dolarlık bir yardım yapmış; 1969 yılında gerçekleştirdiği darbe ile Libya yönetimini ele geçiren Albay Muammer Kaddafi de 110 milyon doları hibe ve 38 milyon doları geri ödemeli olmak üzere toplam 148 milyon dolar yardımda bulunmuştur. Esad gelen yardımları gıda fiyatlarının düşürülmesi için sübvanseler olarak kullanmıştır. Bu hareketiyle Suriyelilerin yaşam standardını iyileştirmeye çalışmış olmasıyla halkın takdirini kazanmıştır.

Hafız Esad'ın veliaht olarak düşündüğü oğlu Basil Esad'ın ölümüyle İngiltere'de yaşayan ve tıpta uzmanlık yapan Beşar Esad eğitimini yarıda bırakarak Suriye'ye gelerek iktidar için hazırlanmaya başlamıştır. Hafız Esad'ın 2000'de ölümüyle çıkarılan özel bir yasa ile iktidara gelen Beşar Esad, tıp eğitimi almış, Batı kültürüyle yaşamış bir liderdir. Bu nedenlerden dolayı Beşar Esad'ın iktidar olması Suriye ve dünya kamuoyunda ılımlı karşılanmış hatta 1998 yılında savaşın eşiğine gelen Türkiye-Suriye ilişkilerinin bu dönemde Suriye'de yapılacak demokratik reformlarla iyileşebileceği düşünölmüştür. Beşar Esad iktidara gelmesiyle birlikte dış politika anlayışında aşamalı bir değişim söz konusu olmuştur. Fakat son dönemde ülke içerisinde yaşanan gelişmeler bunun ne derece başarılı olduğunu tartışmalı kılmaktadır. Beşar Esad, iktidara geldiği ilk zamanlarda halk üzerindeki baskıyı azaltmış, sivil toplum kuruluşlarının açılmasına izin vermiştir. Aynı zamanda siyasi suçluları serbest bırakmış, ülkede internet kafeler açarak ve cep telefonu kullanımını yaygınlaştırarak yenilikler yapmaya çalışmıştır. Bu dönemde Esad Türkiye ile ikili ilişkileri de iyileştirmiş, Türkiye-Suriye Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi kurularak ve toplantılar yapılmıştır.

İki ülke arasında yapılan karşılıklı diplomatik ziyaretler, siyasi anlamda ilişkilerin iyileşme sürecinde önemli rol oynamaktadır. Bu dönemde ekonomik ilişkiler başta olmak üzere, birçok konuda önemli gelişmeler yaşanmıştır. 2000 yılında Suriye Cumhurbaşkanı Yardımcısı Abdulhalim Haddam'ın ülkemize gelmesi dönemin en üst

düzeyle ziyaretidir. Akabinde 2002 yılında, Suriye Genelkurmay Başkanı Turkmani'nin Türkiye ziyareti ve bu ziyaret esnasında imzalanan "Askeri Alanda Eğitim, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Çerçeve Anlaşması" ile "Askeri Eğitim İşbirliği Anlaşması" dönemin en önemli ziyareti sayılmıştır. İmzalanan bu anlaşma iki ülke arasındaki yakınlaşmanın ve aradaki yapısal problemlere rağmen sağlanan yakınlaşmanın boyutunu göstermesi açısından da önem arz etmektedir. 2003 yılında Suriye Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Faruk Şara'nın Türkiye ziyareti iki ülke arasındaki yakınlaşmayı gösteren gelişmeler arasında yer almıştır.⁵⁷

Tüm olumlu adımlara rağmen Beşar Esad yönetime geldikten sonra hem Suriye'de hem de dış politikada beklenen reformlar uygulanmamış ve Baas rejiminin geleneksel reflekslerini koruyarak dış politikada Rusya-İran merkezli bir politika izlenirken iç politikada sertlik hakim olmuştur. Burada Suriye'nin tekrardan dış politika değişiminden vazgeçerek sürekliliği benimsediği öngörülebilir. Esad'ın uyguladığı politikalar neticesinde yakın ilişkiler kuran Türkiye-Suriye ilişkileri Arap Baharı'yla birlikte yeniden bozulmaya başlamıştır. Suriye ordusunun özellikle muhaliflere karşı uyguladığı şiddet, Türkiye ve dünya kamuoyunca tepki çekmiştir. 2011'de başlayan ayaklanmalarda binlerce sivil hayatını kaybetmiştir. İktidara geldiğinde reformist görüşüyle Suriye'yi demokratik bir ülke yapacağı düşünülen Esad'ın olayların seyriyle bir diktatöre dönüşmesinin Türkiye'de yarattığı hayal kırıklığını dönemin Dış İşleri Bakanı Ahmet Davutoğlu "Biz Esad'dan Gorbaçov olmasını istedik, o ise Miloseviç oldu" sözleriyle tanımlamıştır.⁵⁸

2011 yılı itibariyle Suriyeli muhaliflerin Türkiye'de toplantılar yapması, silahlı muhalif örgütü olan Hür Suriye Ordusu'nun lideri Riyad el-Esad'ın Türkiye tarafından korunmaya alınması Türkiye'nin Suriye'deki rejimi değiştirme çabalarının kanıtıdır. Suriye'de iç savaş devam ederken uluslararası basında Türkiye'nin Suriye'ye askeri müdahalede bulunması gerektiği yazılmıştır. Aynı dönemde BM'in, Çin ve Rusya'nın yasal bir uluslararası müdahaleyi engellemesinin ardından Türkiye'nin nasıl bir politika izleyeceği merak konusu olmuştur. 21. yy'da yaşanan küreselleşmeyle birlikte insan

⁵⁷ Togay, Z. (2012). *Beşar Esad Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri*. ORSAM (Ortadoğu Araştırma Merkezi).

⁵⁸ Örmeci, O. a.g.e.s.4.

hakları sorunları artık bir iç politika olarak görülmemesi, bu anlamda Suriye'deki kaosa yönelik Türkiye'nin tutumu demokratik açıdan doğru bir bakış açısı olarak algılanmaktadır. Ancak Türkiye'nin kendi ülkesinde barış ve huzuru bozmadan, bölgedeki konumunu zedelemeyen Suriye'deki olayları sonlandırabilmek için halka nasıl yardım edebileceği kolay bir iş değildir.

3.1. Beşar Esad Dönemi Dış Açılma Politikaları

Batıda modern bir eğitim alan Beşar Esad'ın bir gözünün Batıya yönelik olacağı ve önemli değişimlerin olacağı kaçınılmazdır. Tabii yaşanan değişimin sadece Beşar Esadın kişilik özellikleriyle ilişkili olduğunu düşünmek hatalı bir tespit olacaktır. Değişen dünya düzeni küreselleşme gibi kavramların yaşanan değişimde etkili olduğu haklı çıkarılmaktadır.

Beşar Esad'ın AB'ye olan bakış açısını ve Suriye'nin dış politikasında AB'nin yeri ve önemini kavramaya çalışırken, Beşar Esad dönemi ile gelişen Suriye dış politikasını, ülkenin geçmişiyle bağlantılı düşünülmesi gerekmektedir. Hafız Esad döneminin son zamanlarında ortaya çıkan gelişmeler; Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Batıdaki zorunlu gelişen ilişkiler, Suriye'nin küreselleşme ile karşı karşıya kalması ve Batı dünyasının baskısı sonucunda zorunlu kalınan dış politikasındaki liberalleşme, Suriye'nin küreselleşme olgusudur.⁵⁹

Günümüz Beşar Esad'ın Suriye dış politikasına yön veren bu gelişmeler, Suriye'nin toplum yapısında, ekonomik düzeninde ve politik düzeninde oluşan dönüşümlerin hem sebebi hem de etkileneni olmuştur. Türkiye'nin sorun yaşadığı komşularından biri olan Suriye, geçmişte Hatay sorunu, su meselesi, özellikle de Fırat'ın paylaşımı ve Suriye'deki PKK nedeniyle, coğrafi ve kültürel yapı olarak yakın olsa da dış politika ilişkilerinde her zaman yakın olunamamıştır. Sıklıkla iki ülke ilişkilerinin askıya alınması nedeniyle Suriye, Türkiye'de yeterince üzerinde durulmayan bir komşu ülke olarak günümüze kadar gelmiştir. Özellikle terör örgütü

⁵⁹ Sarı, Ö. (2009). *Beşar Esad Dönemi'nde Suriye'nin Dış Politikası ve AB'nin Yeri*, TASAM, s.3.

PKK'nın Suriye'den çıkmasının ardından iyileşmeye başlayan ilişkiler, Hafız Esad'ın ölümü ve akabinde oğlu Beşar Esad'ın iktidar olmasıyla birlikte iki ülke arasında sıkı dostluk ilişkileri başlamış ve hatta son dönemlerde şiddetini arttıran ABD baskısına karşı Suriye'yi yalnızca Türkiye korumuştur. Suriye'nin sadece Türkiye ile ilişkilerinde değil, aynı zamanda AB başta olmak üzere Batı dünyası ile olan ilişkilerinde de pozitif yönde bir ivme görülmektedir. Suriye toplumunda yaşanan liberal dönüşüm, ekonomideki dışa açılım, siyasi yapıdaki kısmi değişimler, Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte geçmişte Doğu Bloku'nun çatısı altında olan Suriye'yi, Batı dünyası ile zorunlu bir birlikteliğe ve küreselleşen kapitalizm ile istemeyerek de olsa iktisadi eklemlenmeye zorunlu kılmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılması beraberinde yaşanan çift kutuplu düzenin dağılması ve yeni dünya düzenine adapte olmaya çalışan Suriye rejimi hem iç politikada hem de dış politikada çalkantılı bir dönüşüm yaşanmaya başlanmıştır. Rejimin dayanaklarının bile dile getirildiği bir döneme giren devlet rejimi, ister istemez kendi içindeki değişik gruplarla uzlaşmak ve istekleri elinden geldiğince uygulamak zorunda kalmıştır. Rejim artık iç çalkantılarla zayıflayan iktidarını, bölgeci ve hizipçi mezhepsel ayrılıklara son vererek sağlamaya çalışmaktadır. Öncelikli olarak ekonomide liberalleşmeye ve ithalat ile ihracat öncelikli olmak üzere ticaretin devlet denetiminden çıkarılması konusunda iş çevrelerinin baskısı hükümeti bazı liberal politikaların kabul edilmesini zorunlu kılmıştır.

Genel olarak devletin ekonomide ağırlığının hissedildiği esatist bir model uygulayan Suriye'de çalışanların büyük bir kesimi devlette istihdam edilmektedir. Ancak zaman içinde global bir kapitalist modele geçiş yapılan dünyada devletteki istihdamların devlet bütçesine maddi bir yük olması, Suriye'ye ekonomik anlamda yük olmuştur. Rusya'nın Suriye yardımlarını azaltması ile birlikte askeri harcamalar bütçeyi zorlamaya başlamıştır. Başlangıçta 10 numaralı yatırım kanunu olmak üzere ticaretin serbestleştirilmesi ve yatırımcının teşvik edilmesi bir nebze ülke ekonomisini rahatlasa da bu reformların siyasi liberalleşmeyle beslenmesi gerektiği fikri ortaya çıkmıştır. ABD ile ilişkilerinin geçmişe nazaran daha gergin olması ve Petrol fiyatlarının artmasını bir tehlike olarak gören Arap sermayesinin de yeni çekim merkezi olma yolunda hızla ilerlemeye çalışmaktadır. Ve son olarak Tartus sahillerinde inşa edilen turizm merkezleriyle körfez sermayesinin ülkeye çekilmesine çalışılmaktadır.

Beşar Esad öncesi döneminde Suriye dış politikasının ana sorunlarını Golan Tepeleri meselesi ve İsrail’le yaşanan çatışmalar oluşturmaktadır. 1967’de İsrail’in Kuneytra bölgesini ve Golan Tepelerini işgali sonucunda iki ülke arasındaki ilişkiler Hafız Esad’ın iktidar olmasıyla gerginleşmiş ve Suriye, İsrail-Arap mücadelesinin savunucu taraflarından biri olmuştur. Şüphesiz ki Suriye’nin İsrail düşmanlığı yalnızca 1967 yılında yaşanan işgal değildir. 1917’de Balfour Deklarasyonu’ndaki Büyük Suriye topraklarında Yahudilere bir vatan oluşturulması adımı Suriyeliler olumsuz karşılamışlardır. Akabinde 1948 yılında İsrail’in Filistin topraklarında kurulması Suriye hakkında İsrail’i Filistin topraklarından çıkarma düşüncesini yaratmıştır. İlerleyen dönemlerde de Suriye- İsrail ilişkileri gergin bir şekilde devam etmiştir. 1973 Ekim Savaşı’nda Suriye, 1967 yılında kaybettiği toprakların bir kısmını İsrail’den geri almış olsa da İsrail’in Golan Tepelerini elinde tutması sorunun çözülmemesinin nedenidir. Suriye’nin bağımsızlığını kazanmasından günümüze kadarki süreçte İsrail’e karşı güç dengesinin korunmasına yönelik bir strateji uygulaması Suriye dış politikasının şekillenmesinde önemli faktörler arasında yer almaktadır. Suriye İsrail’e karşı uğraşan bütün resmi ve gayri resmi oluşumlarda dostluk ilişkilerini geliştirmeye çalışmış ve İsrail’in bölgedeki etkinliğinin azaltılması için büyük bir çaba göstermiştir.

Lübnan, Suriye’nin dış politikadaki öncelikli konuları arasındadır. Büyük Suriye hayalinin bir parçası olan Lübnan’ı ülke topraklarında gören Suriye, Lübnan’ın iç ve dış politikasına devamlı dahil olmaya başlamış ve özellikle İsrail’e karşı Lübnan üstünden etkin bir politika yürütmüştür. Bilhassa 1975 yılındaki Lübnan iç savaşında Hafız Esad Marunîlere destek vermiş ve 1982’de İsrail’in Lübnan’ı işgali sonrası bu müdahale derinleşerek ve süreklilik arz etmiştir. Lübnan’ın dengesiz siyasi yapısı, 1989’da Suudi Arabistan’da imzalanan Taif Anlaşması ile değişmiştir. Taif Anlaşması maddelerine göre, Cumhurbaşkanının yetkileri kısıtlanırken mecliste Müslüman ve Hristiyan milletvekillerinin eşit sayıda olmasına karar verilmiştir. Yapılan bu anlaşma Suriye ve Lübnan arasındaki ilişkiler için yeni bir dönem başlamıştır.⁶⁰ Lübnan’ın bağımsızlık hakkının değişimine yönelik olan Taif Anlaşması, bir bakıma da Lübnan’ın bölgesel dengeler içinde korunmasını da sağlamaktaydı.

⁶⁰ <http://www.mfa.gov.tr/lubnan-siyasi-gorunumu.tr.mfa> (Erişim Tarihi : 17.04.2019)

Bilhassa ortak tarihi, coğrafi ve kültürel özellikleri olan Lübnan ve Suriye arasında kardeşlik ilişkilerinin arttırılmasına yönelik söylemleri ve yapılan anlaşmanın iki ülke arasında özel bir ilişkinin varlığını tanınması bölgesel dengeler açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur.

3.1.1. ABD'nin Suriye Politikası

1946 yılında Suriye'nin bağımsızlığını ilan etmesinin ardından ABD Şam'da bir konsolosluk açmış, 1947'de de Suriye'yi bağımsız ve egemen bir devlet olarak tanıdığını ilan etmiştir. ABD'nin Soğuk Savaş döneminde İsrail ve SSCB'ye karşı olan tutumu Suriye ile ilişkilerinde gerilime neden olmuştur. 1957'de ABD, Suriye devlet başkanı Edip Çiçekli'ye yönelik askeri darbe planlamış ve bu planın ortaya çıkması sonucunda da büyükelçisini Suriye'den çekmek zorunda kalmıştır. Yaşanan tüm bu gelişmeler sonucunda Suriye, ABD'ye olan güvenini kaybetmiştir. Soğuk Savaş döneminde de Suriye-ABD arasındaki gergin ilişkiler devam ederken, 1979 yılında ABD Suriye'yi "terörü destekleyen devletler" listesine ilave etmiştir. Bu tavrına rağmen ABD, Suriye-İsrail ilişkisinde iki ülke arasında arabuluculuk yapmıştır.⁶¹ ABD; Ahmedinejad'ı desteklemesi, Hizbullah'a silah sağlaması, Suriye'yi İran'ın nüfuzuna yönlendirmesi, İsrail karşıtlığı, Hamas'ın yurt dışı karargâhına ev sahipliği yapması, ve Suriye'yi Ortadoğu bölgesinde sorun oluşturan bir devlet haline getirmesi gibi sebeplerden dolayı Essad yönetimini istememiştir. İran'ın Suriye ile olası bir iş birlikteliği, ABD'yi rahatsız etmiş; ABD, Essad yönetiminin görevinin sonlandırılması için İngiltere, Fransa ve Almanya'nın desteğini de alarak baskılarını arttırmıştır.⁶²

ABD Ortadoğu stratejisini, Körfez ülkelerinde güvenliği sağlamak, İran, İsrail ve Arap camiasını dengelemek ve enerji hatlarına hakim olmak üzerine oluştururken; Washington'un Suriye Stratejisi ise şu şekildedir:

1. Terör örgütü DAESH'le mücadele ederek Suriye ve Irak'ta örgütün varlığını sonlandırmak,

⁶¹ Altınkaş, E. (2012). *Tarih Boyunca ABD-Suriye İlişkileri* (Editör: Barış Adıbelli). *Arap Baharı ve Suriye*, IQ Yayıncılık, s.139.

⁶² Deniz, T. (2013). *Suriye'nin Durumu ABD-Rusya ve Türkiye'nin Tutumu*, Marmara Coğrafya Dergisi (27), s.319.

2. Ülkenin kuzeyi ve kuzey doğusunda PYD/YPG'ye alan oluşturarak bağımsız bir bölge oluşturmak,
3. Esad rejimine destek veren İran'ın yardım koridorunu kesmek,
4. Ortadoğu'da Rusya'yı Suriye üzerinden dengelemek,
5. Gelecek yıllarda Suriye'nin federatif siyasi sisteme geçmesini sağlamaktır.⁶³

Uzun süre Suriye ile ilişkilerini donma noktasında tutan ABD, politik ve ekonomik yaptırımları uygulamıştır. ABD, Irak müdahalesinin ardından Suriye'nin kimyasal kitle imha silahları geliştirdiğini ve dinci radikallere ve terör örgütlerine destek olduğunu iddia ederek Avrupalıları bu konuda uyarılmış ve söz konusu ülkeye dikkat edilmesi gerektiğini savunmuştur. Ayrıca ABD bu iddialarına, Suriye'nin "Radikal Filistinliler"i desteklediği, Lübnan'daki Hizbullah gruplarına destek verdiği ve Baas yanlılarının Suriye üzerinden Irak'a girişlerini kolaylaştırdığını da eklemiştir.⁶⁴

3.1.2. Avrupa Birliği (AB)'nin Suriye Politikası

Suriye, jeopolitik konumu itibariyle hem Türkiye hem de Avrupa Birliği açısından her zaman tarihi, siyasi, ekonomik ve coğrafi önem taşımaktadır. Öyle ki bölgede yaşanan kriz ve olumsuzluklar, hem Türkiye'yi hem de AB'yi yakından ilgilendirmektedir. Özellikle Soğuk Savaş sonrasında AB yapısı içinde bulunan uyumsuzlukların başgöstermesinden dolayı uluslararası birçok alanda "AB ekonomik bir dev, siyasi bir çüce ve askeri anlamda bir elma kurdu" olarak tanımlanmıştır.⁶⁵

Birçok Avrupa ülkesiyle uzun bir geçmişi olan Suriye'nin AB ile arasındaki işbirliği ilişkileri 1970'lerde başlamıştır. Suriye'nin en büyük ticari ortağı AB'dir ve aynı zamanda da 1995 yılından beri AB'nin Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nda yer almaktadır. AB ve Suriye, Ekim 2004'te uzun süredir ertededikleri Ortaklık Anlaşması'nı (Association Agreement) tamamlama aşamasına gelmişler; aynı zamanda da Avrupa Akdeniz Ortaklığı kapsamında ilişkilerin ilerletilmesi için gereken maddeleri ortaya koymuşlardır. Yapılan anlaşmada ticaret ve dış yardımlara ilişkin konuları, insan

⁶³ Yücel, Z. (2016). *AB'nin Orta Doğu Perspektifinden Suriye Politikası*, Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 14 (3), s.87.

⁶⁴ Semin, A. (2018). *ABD'nin Suriye'den Çekilmesi, İsrail'in Etkisi ve Türkiye'nin Sınır Güvenliği*. BİLGESAM Analiz, 1394, s.2.

⁶⁵ <http://www.abhaber.com/suriye-ve-ab-politikalari/> (Erişim Tarihi: 18.04.2019).

hakları ve demokrasinin sağlanması ve korunması, terörle mücadeleye destek verilmesi gibi hükümler yer alırken Suriye yönetiminin kendisinden beklenen reformları uygulamaya koyamamasından dolayı yürürlüğe girmemiştir. 2005'te Lübnan Başbakanı'nın suikast sonucu öldürülmesi, Lübnan'da konumlandığı askeri ve muhaberat birliklerini bölgeden çekmesi için Suriye'ye baskı uygulanmasında ABD ve AB üyelerinin elini kuvvetlendirmiştir. Suriye suikastla ilgili olmadığını savunsa da tüm şüpheler Suriye üzerine olmuş; Lübnan'da yapılacak seçimlerin hür ve adil bir ortamda gerçekleştirilmesi için ABD ve Fransa Suriye'nin ülkeden çekilmesi gerektiğini savunmuştur. AB Parlamentosu Suriye'yi BM Güvenlik Konseyi (BMGK)'nin 2004'teki kararlarına uymadığı için AB-Suriye Ortaklık Anlaşması'nın onaylama sürecinden geçmeyeceğini belirterek uyarmıştır.⁶⁶

3.1.3. Rusya'nın Suriye Politikası

1990'lardan itibaren kimyasal ve biyolojik silahlara sahip olmak isteyen Suriye'yi Rusya, Suriye topraklarında kimyasal üretim yapan fabrika kurarak desteklemiştir. Bu dönemde kimyasal silah yapımında ihtiyaç duyulan hammaddenin Güney Kıbrıs üzerinden Suriye'ye girdiği iddia edilmiştir. 1994'te pazarı Almanya, Çin gibi ülkelere kaptırmak istemeyen Rusya, Suriye ile askeri iş birliği konusunda anlaşma imzalamıştır. Yapılan bu iş birliğinden rahatsız olan ABD ve İsrail'in Rusya'ya baskısı sonucu Rusya, Suriye'ye yalnızca savunma amaçlı silah gönderildiğini açıklamıştır.⁶⁷

Rusya'nın önemli silah ithalat kanallarından biri olan Suriye ile iyi olan ekonomik ilişkilerini siyasi alanda da devam ettirmek istemesine rağmen Putin döneminde bu durum sekteye uğramıştır. Rusya ile yapılan silah ticareti, Suriye'nin borçlanmasına yol açmıştır. 25 Ocak 2005'te Beşar Esad'ın Moskova ziyareti sonrasında, Rusya Suriye'nin borcunun büyük bir kısmını silmiş, kalan kısmı için de ödeme planı oluşturmuştur.⁶⁸ Suriye'nin borcunun büyük bir kısmını silen Rusya; bu ayrıcalığı karşılığında Suriye'deki Tartus Limanı'nda kendilerine ait deniz üssünü

⁶⁶ Altınkaş, E. a.g.e.s.93.

⁶⁷ Karabulut, B. (2007). *Karadeniz'den Ortadoğu'ya Uzanan Bir Dış Politika: Geçmişten Günümüze Suriye- Rusya İlişkileri*. Karadeniz Araştırmaları, 15, s.80.

⁶⁸ Özdal, H. (2011). *Rusya'nın Putin Dönemi Ortadoğu Politikası*. (Editör: Sedat Laçiner Ve Arzu Celalifer Ekinci), 11 Eylül Sonrası Ortadoğu. Ankara: Uşak Yayınları, s.443.

kullanmaya devam etmiştir. Yine 2005'te iki ülke arasında enerji, silah ticareti, ulaşım ve yatırım alanlarında anlaşmalar yapılmıştır. 2006'da Beşar Esad'ın Moskova ziyaretine damga vuran konular Rusya'nın Mig-31 savaş uçakları, kısa menzilli karadan havaya Panstir S1 ve aynı anda iki hedefi vurabilen balistik füzelerinin Suriye'ye satılmak istenmesi olmuştur. 2000 yılında çifte vergilendirmenin kaldırılması ve 2005'te yapılan anlaşmalar iki ülke arasındaki ticaretin 2008 yılına kadar artarak devam etmesini sağlamıştır.⁶⁹

Arap Baharı döneminde ise Rusya, Suriye'yi Ortadoğu'ya açılabileceği bir kapı olarak görmüş ve bölgede yaşanan olaylara dahil olmamıştır. Ve Esad rejiminin varlığı da bu politikasının devamlılığı için önem arz etmiştir. 30 Eylül 2015'te Rusya, Suriye hükümetine verdiği hava desteğini Suriye'deki hükümetin istikrarını sağlamak amacıyla gerçekleştirdiğini açıklamıştır. Mart 2016'da Vladimir Putin, Rus Hava Kuvvetleri'nin büyük çoğunluğunun ülkeden çekilmesi için emir vermiş fakat Rus Kuvvetleri Eylül ayında bu kez Halep'in doğusuna saldırılar düzenlemiştir.⁷⁰

Rusya, Suriye'deki sorunu çözümlmek için diplomatik ve askeri boyutlu bir strateji uygulamıştır. Diplomatik boyutta;

- Putin hükümetinin Suriye'deki mevcut iktidar-muhalif görüşmelerinde aracılık yapması,
- Bölgedeki devletlerle iş birliği yaparak Suriye krizini çözme çalışmaları,
- Krizin çözülmesi için önerdiği planın uluslararası kamuoyu ve Batılı devletlerce kabul edilmesi için yaptığı girişimleri ön plana çıkarmıştır.

IŞİD'e karşı mücadele eden Rusya, Bağdat bölgesinde İran ve Irak'la ortak bilgi merkezi kurmuştur. Bu merkezin yönetiminde de söz konusu ülkelerin subaylarının 3'er aylık süreyle başkanlık yapmasına karar verilmiştir. Rusya, Suudi Arabistan, Katar,

⁶⁹ Karadağ, S. (2017). *Türkiye ve Rusya'nın Suriye Politikası*, s.10.

https://www.academia.edu/33803362/TÜRKİYE_VE_RUSYANIN_SURİYE_POLİTİKASI adresinden 20.12.2012 tarihinde alınmıştır.

⁷⁰ <http://www.milliyet.com.tr/Uzaydan-gelen-guclu-radyo-sinyalleri-tespit-edildi-molatik-148/> (Erişim Tarihi: 14.04.2019).

Ürdün ve Türkiye gibi devletleri dönemsel olarak IŞİD'e yardım etmekle itham ederken, kriz çözümü için yine bu devletlerle iş birliği yapılmıştır.⁷¹

Kürtlerin kontrolünde olan Suriye'nin kuzeyindeki bölgelerde Suriye hükümeti ile Kürtler arasında bir anlaşmaya varılmasına yönelik görüşmelerin askıya alınmasından Rusya'nın sorumlu tutulmaktadır. Kürtler Moskova'yla yapılacak anlaşma neticesinde kontrollerindeki bölgelerde özerkliklerinin tanınmasını istemektedirler. Suriyeli Kürt yetkililer, Rusya'nın başarısız olduğunu ve Rusya'nın Türkiye ile ortak çıkarlarının yapılacak anlaşmaları engellediğini belirtmiştir. Türkiye ve Rusya, Kürt kontrolündeki Tel Rıfat bölgesinde ortak devriyeyi faaliyete geçirmiş; yine Suriye'nin kuzey batısındaki İdlib bölgesinde de ortak bir devriye yürütülmesi için karar verilmiştir.⁷²

3.2. Beşar Esad'ın Reform Stratejisinin Temelleri

Beşar Esad iktidara gelmesiyle birlikte Batı dünyasında “Şam Baharı” diye tanımladıkları ekonomik, siyasi ve toplumsal bir liberal açılım programını uygulamaya başlamıştır. Esad'ın ilk siyasi reform deneyimi olan Şam Baharı, 2001 yılında iktidarın üzerinde durduğu siyasi denge ve gelenekçi yöneticilerden oluşan Old Guard sınıfın baskıları neticesinde yasaklarla son bulmuştur. Beşar Esad, demokratik reformların sosyo ekonomik altyapısını hazırlayacağını düşündüğü ekonomik liberalleşme ve kalkınma alanlarında önemli açılımlar yapmış, fakat reform hızı ve kapsamı sınırlı kalmıştır. Beşar Esad'ın reform politikalarını etkileyen iç ve dış faktörlerin olması, reformun hızla yayılmasını sekteye uğrattığı gibi kapsamının da sınırlı olmasına yol açmıştır. İç politikada Old Guard'lar, dış politikada ise Suriye'nin hassas jeopolitik konumu ve Suriye'nin ABD ve de İsrail ile olan ilişkileri etkilemiştir.⁷³ Esad'ın iktidara geçmesinin ardından yaşanan 11 Eylül Saldırıları, ABD'nin Afganistan ve Irak işgalleri Suriye'de çatışma ortamı yaratmıştır. ABD'nin Irak'a askeri müdahalesi, Suriye- ABD ilişkilerinin gerilmesine ve Suriye'de dış politika sisteminin dinamik ve kaotik bir hal

⁷¹ İsmayilov, E. (2015). *Rusya'nın Suriye Stratejisi ve Ortadoğu'da Değişen Güç Dengeleri*. BİLGESAM Analiz/Rusya, (1225), s.1.

⁷² <https://www.amerikaninsesi.com/a/samla-gorusmelerin-yurumemesinden-rusya-sorumlu/4873339.html> (Erişim Tarihi: 15.04.2019).

⁷³ Atlıoğlu, Y. (2006). *Beşar Esad'ın Siyasi ve Ekonomik Dış Açılım Politikaları*. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, s.7.

almasına yol açmıştır. 2003 yılından itibaren Beşar Esad, dış politikada yaşanan gelişmelere karşı ülkenin dış politika çıkarlarını koruyabilecek yeni güvenlik stratejileri geliştirmiştir. Bu stratejiler;

1. Güçlü Aktörlerle Çatışmalardan Kaçınma
2. Pragmatik ve Esnek Diplomasi
3. Gücün Dolaylı Kullanımı: Hizbullah Örneği
4. İttifak Arayışları: İran ve Rusya'dır.⁷⁴

3.3. Beşar Esad'ın Liderlik ve Demokrasi Anlayışı

Batı eğitimi alan, iki yabancı dil bilen ve Batıdaki gelişmeleri yakından takip eden Beşar Esad, Suriye ordusunda doktor olarak görev yapmıştır. Hafız Esad'dan yönetimi devralan Esad ya mevcut sistemi reformlarla koruyacak ya da var olan yapıyı yıkıp radikal ve demokratik bir sistem oluşturacaktı. Radikal ve köklü değişiklikler yapmayı seçen Esad iktidarı kaybetme riskini de göze almış bu dönemde nispeten açılımlar yapmıştır. Beşar Esad, 2000 yılında yaptığı konuşmasıyla demokrasi, çoğulculuk, demokratik düşünce kavramalarını vurgulamıştır. Suriye'deki demokrasi hakkında şu sözleri söylemiştir:

“Biz ne ölçüde demokratiğiz ve demokrasinin varlığını yokluğunu belirleyen işaretler nelerdir? Bu seçim midir? Özgür basın mıdır? Özgür düşünce midir? Diğer özgürlükler ve haklar mıdır? Çünkü tüm bunlar ve diğerleri demokrasi olmadığı gibi bunlar demokratik uygulamalar ve bu uygulamaların demokratik düşünceye dayanan sonuçlarıdır. Bu düşünce, diğerlerinin fikirlerini kabul etme kuralı üzerine kuruludur ve kesinlikle çift yönlü bir yoldur. Bu demektir ki benim için doğru olan bir şey diğerleri için de doğrudur, fakat yol ne zaman tek yönlü olursa bu bencilliğe yol açar. Bu demektir ki bizim şuna veya buna hakkımız var diyemeyiz, daha doğrusu demokrasi bizim için bir kural olmadan önce diğerlerine karşı bir görevimizdir.”

⁷⁴ Atlioğlu, Y. a.g.e.s.77.

Ülkenin egemenliğine saygılı ve özgün bir reform olması gerektiğini savunan Beşar Esad, Batı demokrasisini kendi ülkesine entegre etmek istemiştir. Demokrasiyi bir binaya benzeten Esad, ülkenin yapısına ve değerlerine uygun bağımsızlığı ön planda tutan bir demokratik model oluşturmayı planlamıştır.⁷⁵

⁷⁵ Atlioğlu, Y. a.g.e.s.70.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE SURİYE ARASINDAKİ İLİŞKİLER

4.1. Suriye Türkiye İlişkilerinde Temel Sorun Alanlarının Süreklilik ve Değişim Ekseninde Değerlendirilmesi

Türkiye ile sınır komşusu Suriye ilişkileri incelendiğinde tarih boyunca Su meselesi, Terör sorunu ve Hatay sorunu gibi dış politika argümanlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Her iki ülkenin bu kavramları kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmak istemesi tarih boyunca çoğu zaman iki ülke arasında çatışmacı bir dış politika izlendiği görülmektedir. Bu bölümde ayrıntılı olarak iki ülke arasındaki temel meseleleri oluşturan su meselesi, Terör Sorunu ve Hatay meselesi süreklilik ve değişim ekseninde incelenmiştir.

4.1.1. Su Meselesi

Dünyadaki nüfus artışı, kentleşme, sanayileşme ve sulu tarımın yaygınlaşması ile birlikte su ihtiyacı da her geçen gün artmaktadır. Orta Doğu için suyun önemi “Su bulmak için kuyu kazarlar, petrol çıkınca üzülürler” şeklinde ifade edilmiştir.⁷⁶ Adını Fırat ve Dicle nehirlerinin suladığı yerden alan Mezopotamya Bölgesi, Türkiye, Irak ve Suriye arasında paylaşılan Fırat ve Dicle bölgenin hayat damarlarıdır. Yıllar içerisinde gelişen teknolojiyle beraber Türkiye, Suriye ve Irak, suyun kullanımıyla ilgili yeni projeler üretmişler ve bu süreçte aralarında bazı sorunlar ortaya çıkmıştır.

Tarih boyunca Türkiye- Suriye arasında su sorunlarını çözmek için çeşitli anlaşmalar imzalanmıştır. 1921’de Türk-Fransız İtilafnamesi, iki ülke arasında Fırat’ın paylaşımıyla ilgili yapılan anlaşmadır. 1923 Lozan Antlaşması’nda gündeme gelen sınır aşan sularla ilgili, Türkiye-Suriye arasında ülkelerin çıkarları gözetilerek bir anlaşma yapılması gerektiği savunulmuş ve anlaşılabilmesi halinde, sorunun hakemlere taşınması kararı alınmıştır. Yine Türkiye-Fransa arasında 1930’da imzalanan Tahdid-i Hukuk Nihai Protokolünde, Dicle Havzası üzerindeki sorunların çözümlendirilmesi

⁷⁶ Balbay, M. (2006). *Suriye Raporu*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, s.208.

yönünde karar alınmıştır. 1939'da imzalanan Hatay-Suriye Tahdid-i Hudut Protokolü ile Karasu Çayı, Afrin Nehri ve Asi Nehri'nin sularından her iki ülkenin de eşit kullanımına karar verilmiştir. 1952'de Ankara'da imzalanan Çağcağ Deresi Sularının Kullanımına İlişkin Protokol'de ilgili suların eşit paylaşılması ve gelecek dönemlerde baraj yapımı söz konusu olduğunda, Suriye baraj yapımına katkı sağlarsa ülkeye bırakılacak su miktarının artabileceği yönünde karar alınmıştır.⁷⁷

Ortadoğu bölgesinde yer alan ve Türkiye topraklarından doğan ya da denize dökülen Fırat, Dicle ve Asi nehirleri, siyasi, ekonomik, ve stratejik açıdan bir güvenlik faktörü halini almıştır. Ortadoğu'da diğer bölgelere oranla, su kaynaklarının su ihtiyacını karşılayamaması, bölgedeki ülkelerin çoğunluğunda sürekli akan suyun olmaması, yıllık toplam yağışın yaklaşık %80'lik kısmının buharlaşması gibi nedenler bölgede önümüzdeki dönemlerde su krizleri için tehdit oluşturmaktadır.⁷⁸ Asi Nehri Türkiye, Lübnan ve Suriye arasında; Fırat ve Dicle Nehirleri de Türkiye, Irak ve Suriye arasında sorun olmaktadır. Orta Doğuyu besleyen su kaynaklarına yönelik Türkiye'nin, Dicle ve Fırat üzerinde kurulacak olan 21 baraj ve 19 hidroelektrik santralini kapsayan GAP, Suriye ve Irak'ı tedirgin etmiş, su seviyesinin azalacağı ve sulama sularının drenajından dolayı kalitesinin düşeceğini iddia ederek projeyi reddetmişlerdir.⁷⁹

Türkiye, Suriye ve Irak Fırat Nehri'nin verimli olarak kullanılması konusunda 1964'te Ortak Teknik Komite (OTK) kurulumu için uzlaşmışlardır. Komite 1980 yılına kadar herhangi bir uzlaşmaya varılamazken 1980-1992 yılları arasında 22 kez toplanmışlardır. 1984 yılında, OTK kapsamında Türkiye, Üç Aşamalı Plan teklifini sunmuştur. Teklifin birinci aşamasında, Suriye, Irak ve Türkiye'deki su kaynakları tespit edilmesi, ikinci aşamada ülkedeki toprak envanterlerinin çıkarılması ve son aşamada ise elde edilen verilerle üç ülkenin gerçek su ihtiyacının tespit edilerek ülkelere verilecek su miktarının belirlenmesi gerektiği yer almıştır. Türkiye'nin bu teklifine Suriye ve Irak ılımlı yaklaşmamıştır. 90'lı yıllarda Türkiye tarafından tekrar gündeme getirilmiş ve yine kabul edilmemiştir.

⁷⁷ Taşkıran, D. (2018). *Türkiye-Suriye İlişkilerinde Su Sorunu ve Sorunun İlişkilere Etkisi*, Social Sciences Studies Journal, 4 (24), s.5065.

⁷⁸ Akbaş, Z. (2015). *Türkiye'nin Fırat ve Dicle Sınır Aşan Sularından Kaynaklanan Güvenlik Sorunu ve Çatışma Riski*, BİLİG Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, 72, s.97.

⁷⁹ <http://www.tuicakademi.org> (Erişim tarihi: 23.10.2013).

Turgut Özal, 1987’de Şam’ı ziyaret ederek Suriye’ye yıllık ortalama en az 500 m³/sn su bırakma taahhüdünde bulunduğu Ekonomik İşbirliği Protokolü’nü imzalayarak su sorunun çözümlenmesi sağlamıştır.⁸⁰ Türkiye’den akan suların kesilmesi olasığın karşın Suriye, Arap âlemini Türkiye aleyhine kışkırtmış; bu su meselesini uluslararası platforma taşıyarak 8 Arap ülkesinin desteğini alarak 1995 yılında Türkiye’ye su konusunda bir nota vermiştir. Türkiye, Suriye’nin bu tutumunu aynı dil ve daha sert üslupla illegal örgütlere verdiği desteği kesmesini isteyerek karşılık vermiştir. Türkiye’nin bu tutumu karşısında Suriye geri adım atarak terör konusunda işbirliğine gitmiş ve iki ülke ilişkileri bu dönemde düzelmiştir.⁸¹ Her iki ülkede söz konusu su konusundaki düşüncelerindeki haklılıklarını savunmaya devam ederken; 1998 yılında Türkiye-Suriye arasında imzalanan Adana Mutabakatı imzalanmıştır.

2007’de Türkiye ile Suriye arasında imzalanan “İş birliği Mutabakat Zaptı” ile enerji ve su alanında iş birliği yapılması konusunda anlaşmaya varılmıştır. Görüşmelerde; öncelikle Arap Doğalgaz Boru Hattı Projesi’ne ait çalışmaların sonuçlandırılması, TPAO-Suriye Petrol Şirketi (SPC) arasında mevcut iş birliğinin artırılması, Fırat-Dicle Havzası ile ilgili iki ülke arasındaki su meselesiyle ilgili karşılıklı ziyaret ve görüşmelerin yapılması, Asi Nehri üzerinde ortak yapımı öngörülen baraj projesinin hayata geçirilmesi, Asi Havzası’nda sellere karşı ortak uyarı sistemi kurulması için çalışmalar yapılması, Fırat’ın suyundan faydalanarak bölgede Suriye ile ortak pilot sulama projeleri geliştirilmesi için çalışmaların yapılmasıyla ilgili kararlar alınmıştır.⁸²

2009’da Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi toplantısında, Asi Nehri üzerine inşa edilecek olan Dostluk Barajı; Dicle Nehri’nden su çekilmesi için Suriye’de pompa kurulması; su kaynaklarının etkin kullanılması ve su kalitesinin iyileştirilmesi gibi konuları kapsayan bu toplantısında görüşülen konular; Suriye’de çıkan iç savaş sebebiyle gerçekleştirilememiştir.⁸³ Fırat Nehri, Dicle Nehri ve Asi Nehrinin genel

⁸⁰ Taşkiran, D. a.g.e.s.5067.

⁸¹ Demir, Ş. (2011). *Dünden Bugüne Türkiye’nin Suriye ve Ortadoğu Politikası*, Turkish Studies, 6 (3), s.708.

⁸² <https://www.haberler.com/turkiye-suriye-arasinda-isbirligi-mutabakat-zapti-haberi/> (Erişim Tarihi: 25.04.2019).

⁸³ Taşkiran, D. a.g.e.s.5068.

özellikleri incelendiğinde her iki ülke açısından da hayati öneme sahip oldukları görülmektedir.

Fırat Nehri, ülkemizdeki en verimli ve en yüksek su potansiyeline sahip olan ırmağı olup geçtiği Türkiye, Suriye ve Irak'taki şehirlere hayat kaynağı olmaktadır. Nehrin 2800 km olan toplam uzunluğunun; 1263 km'lik kısmı Türkiye'de, 710 km'lik kısmı Suriye sınırlarında kalan 827 km'lik kısmı ise Irak sınırları içindeki yer almaktadır. Irak sınırları içinde Dicle Nehri ile birleştiği bölgede “Şattülarap” ismini almaktadır.⁸⁴

Türkiye'de doğan, birçok kolları bulunan ve Irak topraklarına geçip orada Fırat'la birleşerek Şattülarap'ta Basra Körfezi'ne dökülen Dicle Nehri, Türkiye'nin önemli akarsularından biridir. Dicle Nehrinin su toplama havzası 387.600 km² olup su toplama havzasının %15'i Türkiye'de, %75,2'lik kısmı Irak'ta, % 9,5'i İran ve %0,3'ü ise Suriye topraklarında yer almaktadır. toplam uzunluğu 1862 km olan Dicle Nehri'nin, 523 km'lik kısmı Türkiye'de akmaktadır.⁸⁵

Ortadoğu'nun ters akan nehri Asi (Orontes) Nehri, Lübnan'daki Bekaa Vadisi'nin doğu kesiminden doğup Türkiye'de Amik Ovası'na dökülmektedir. Toplam uzunluğu 556 km olan bu nehrin 52 km'lik kısmı Türkiye-Suriye sınırını oluşturmaktadır. Suriye, Fırat Nehri'nin sularının azalma olasılığını göz önünde bulundurarak Asi nehrini kontrolünde tutmak istemektedir. Şuan Asi ırmağındaki 1.2 milyar m³'lük suyun yaklaşık 120 milyon m³'ü Türkiye'ye bırakılırken, Suriye'nin gerçekleştirmek istediği proje Türkiye'ye 25 milyon m³ su bırakılacaktır. Suriye'nin bu projesi ile Türkiye'nin tarımsal faaliyetlerine ve çevreye zarar verecektir. Suriye Krizi'ne kadar su konusunda büyük bir sorun yaşanmaması hatta bir dönem Asi Nehri üzerine Dostluk Barajı yapılması öngörülmesine rağmen, Suriye'deki savaş bu durumu sekteye uğratmıştır. Bununla birlikte Kriz sırasında Türkiye, Suriye'nin en büyük temiz

⁸⁴ Yılmaz, M. (2010). *Ortadoğu'da Su Sorunu Kapsamında Türkiye'nin Sınırtaşan Sularının Jeopolitik Önemi*. TÜCAUM VI. Ulusal Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 3-5 Kasım, Ankara, s.323.

⁸⁵ Yılmaz, M. a.g.e.s.324.

su kaynağını oluşturan Esad Gölü'ne su akışını azaltmakla ve Halep'e su teminini kesmekle suçlanmıştır.⁸⁶

4.1.2. Terör Sorunu

Cumhuriyetin ilk yıllarından beri, Türkiye- Suriye ilişkileri, Suriye'nin uluslararası terör örgütlerine desteğinden dolayı sürekli gündeme gelmiştir. Suriye, 1960-1970'li dönemde aşırı sol örgütlerini, 1973-1984 arası dönemde ASALA'yı, 1984-1998 arası dönemde de PKK'yı desteklemiştir. 1998-2011 arasındaki dönem Türkiye-Suriye arasında olumlu gelişmelerin yaşandığı tek dönem olmuştur.

70'li yıllardan itibaren Tümgeneral Muhammed Kawli başkanlığındaki Hava Kuvvetleri İstihbarat Dairesi, Suriye'nin uluslararası terör alanında teşkilatlanmasını sağlamıştır. Kawli; 1986 yılına kadar gerçekleşen 29 terör eyleminden sorumlu tutulmuş, bu dönemde çeşitli terör örgütlerine destek vermiştir. 1980'li yıllarda bazı uluslararası basın kaynakları, Suriye'nin Ortadoğu'da askeri, politik ve diplomatik hedeflerine ulaşması için uluslararası terörü kullandığını düşünmüşlerdir. Bu konuda Suriye'nin terörü desteklediğini düşünen ABD hükümeti, terörü destekleyen ülkeler listesinde Suriye'nin yer almasını sağlamıştır.⁸⁷

Güney Doğu Anadolu Projesi'ne bağlı olarak iki ülke arasında terör ve su sorunları; 1980'li yıllarda Türkiye-Suriye ilişkilerini gerginleştiren temel konulardan biri haline gelmiştir. Suriye'nin Türkiye'ye karşı terör tehdidinin stratejik hedefi:

1. Türkiye'nin ekonomik yönden ilerlemesine engelleyerek, özellikle siyasi ve askeri güç oluşturamamasını sağlamak
2. Kürt sorununu ülke sınırları dışına yaymak
3. Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Projesi'ni engellemektir.⁸⁸

90'lı yıllarda ise Suriye, Türkiye'ye karşı terörü destekleyen Yunanistan ve Güney Kıbrıs'la iş birliği yaparak Türkiye karşıtı yasadışı örgüt üyelerini eğitmiştir.

⁸⁶ Akbaş, Z. a.g.e.s.103.

⁸⁷ Pehlivanoglu, Ö. a.g.e.s.162.

⁸⁸ Karabulut, U. ve Eryılmaz, E. (2016). *PKK Terör Örgütü ve Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkileri (1991-2003)*. Belgi Dergisi,1 (11), s.25.

Ayrıca 1993 yılında Kıbrıs Rum Yönetimi, Suriye ve sonrasında anlaşmaya dahil olan Yunanistan ile Türkiye'nin olası bir saldırısına karşılık savunma konusunda iş birliği için aralarında "Ortak Savunma Doktrini" imzalamışlar. Bu gizli anlaşma 1995 yılında yakalanan örgüt sorumlusu tarafından ifşa edilmiştir.

Türkiye'nin GAP ile yeterli suyu vermediğini düşünen Şam Hükümeti, Türkiye karşıtı yasadışı örgütleri desteklemeye başlamıştır. Atatürk Barajı'nın açılış töreninde meydana gelen Cizre'deki terör saldırısı; Türk devletinin bölge halkına yönelik hizmetlerinin engellemeye çalışıldığının kanıtı niteliğindedir. Ekim 1998'de yaşanan krizin ardından imzalanan Adana Mutabakatı ile Suriye Hükümeti Abdullah Öcalan'ı sınır dışı ederek Suriye'deki PKK faaliyetlerine izin vermemiş; Türkiye-Suriye ilişkilerinin değişmesine neden olmuştur. Krizin son bulmasıyla birlikte yakın zamana kadar; Türkiye-Suriye arasında siyasal, ekonomik, kültürel ve askeri alanda iş birlikleri de yapılmıştır.⁸⁹

Hafız Esad'ın ölümünün ardından iktidarı devralan oğul Beşar Esad döneminde Türkiye-Suriye ilişkileri ivme kazanmış; Türkiye'yle ilişkilerde yeni bir döneme girilmiştir. Esad yönetiminin Batılıların "Şam Baharı" olarak adlandırdığı politik, ekonomik ve toplumsal bir liberal açılım politikası ve Türkiye'nin komşularla sıfır sorun politikası çerçevesinde iki ülke ilişkileri daha olumlu bir döneme girmiştir. Türkiye, Irak işgalinin ardından İsrail ve ABD'in Suriye'ye yönelik olası saldırılarına karşı Suriye'ye destek vermiştir. 2008 yılında Suriye-İsrail barış görüşmelerinde arabuluculuk yapan Türkiye, Suriye'ye destek veren bir ülke olmuştur. 2009 yılında vize uygulamasının kaldırılması, enerji, su, ulaşım, kültür gibi alanlarda Yüksek Düzeyli Stratejik İş Birliği Konseyi (YDSK)'nde Suriye ile toplam 50 anlaşma imzalanmıştır. Ve uzun süre iki ülke arasında anlaşmaya varılamayan su konusunda da uzlaşmaya varılmış; 6 Şubat 2011 tarihinde Asi Dostluk Barajı'nın temeli atılmıştır.⁹⁰

22 Haziran 2012'de Malatya'dan THK'ya ait F-4 savaş uçağının uluslararası hava sahasında Esad rejimi kuvvetlerince düşürülmesiyle iki ülke arasında ipler

⁸⁹ Gökcan, Ö. (2018). *Türkiye-Suriye İlişkilerinde Bir Kırılma Noktası: Ekim 1998 Krizi Veya Diğer Bir İfadeyle "İlan Edilmemiş Savaş"*. Akademik İncelemeler Dergisi, 13 (1), s.195.

⁹⁰ Duran, H. (2011). *Adana Protokolü Sonrası Türkiye-Suriye İlişkileri*, Ortadoğu Yıllığı, s.512.

gerilmiştir. Türkiye, iki Türk pilotunun şehit olduğu bu olay sonrası Türk hava ve kara sahasına yaklaşan Suriye'ye ait faktörleri hedef alınacağını açıklamıştır. Türkiye, sığınmacı meselesine karşı Suriye'nin kuzey kesiminde tampon bölge kurulmasıyla ilgili görüşünü BM ve NATO gündemine taşımış, Fransa'dan destek almıştır. ABD temkinli yaklaşırken, Rusya uygulamayı reddetmiştir.

3 Ekim 2012 yılında Suriye ordusunun topçu birlikleri tarafından atılan top mermilerinin, Türkiye sınırlarına isabet etmesiyle 5 Türk vatandaşı hayatını kaybetmiş ve 10 kişi yaralanmıştır. Olay karşısında Türkiye, Meclis'te bir yıl süre ile yurtdışına asker gönderme yetkisi veren tezkere kararı almış; ayrıca NATO'dan savunma amacıyla Patriot füze talep ederek sistemi Suriye sınırına konuşlandırmıştır.

Yaşanan Suriye krizi Türkiye'de terör eylemlerinin yapılması, sınır kapılarında bombalı saldırılar sonucu yaralanmalar ile kamu ve özel binalarında hasarlara yol açmıştır. Suriye'de savaş devam ederken çatışmalardan kaçan halk, Türkiye, Lübnan, Ürdün ve Irak'a sığınmaktadır.⁹¹

Suriye'de güç haline gelen Orta Doğu'da kurulan Irak Şam İslam Devleti (İŞİD-DAEŞ-DEAŞ) adlı örgüt, Türkiye'nin Suriye'deki çıkarlarını hedef almıştır. Türkiye'nin DEAŞ'la mücadelesini DEAŞ karşıtı grupları destekleyerek vermiştir. Türkiye'nin doğrudan müdahale edememesinin nedenleri:

1. Suriye yönetiminin Türkiye'nin sınır ötesi operasyonlarını egemenlik ihlali olarak görmesi
2. Musul'u ele geçiren DEAŞ örgütünün bölgedeki Türk Başkonsoloslugu binasında 49 Türk vatandaşını rehin alması
3. Türkiye'deki siyasi otorite ile askeri bürokrasi arasındaki anlaşmazlıklardır.⁹²

⁹¹ Sandıklı, A. ve Semin, A. (2012). *Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye*, BİLGESAM Dergi, s.242.

⁹² Ulutaş, U. ve Duran, B. (2016). *Türkiye'nin DEAŞ'la Mücadelesinin Kritik Dönemeci: Fırat Kalkanı Harekâtı*, Türk Dış Politikası Yıllığı 2016, s.15.

Fırat Kalkanı Harekatı (FKH): 24 Ağustos 2016'da Türkiye, BM'in 51. Maddesi uyarınca ülke topraklarına saldırılarda bulunan DEAŞ'a doğrudan müdahaleye karar vererek Fırat Kalkanı Harekatı başlatmıştır. Amacı; DEAŞ'ı sınırdan temizleyerek sınır hattını güvenli hale getirmek ve terörden temizlenen alanlara mültecilerin dönmesini sağlamak olan bu hareket başarıyla tamamlanmıştır.⁹³

Şekil 4.1. Fırat Kalkanı Bölgesi.

Kaynak: <http://www.gazetevatan.com/firat-kalkani-boyle-sonlandi-1053473-gundem/> (Erişim Tarihi: 01.04.2019).

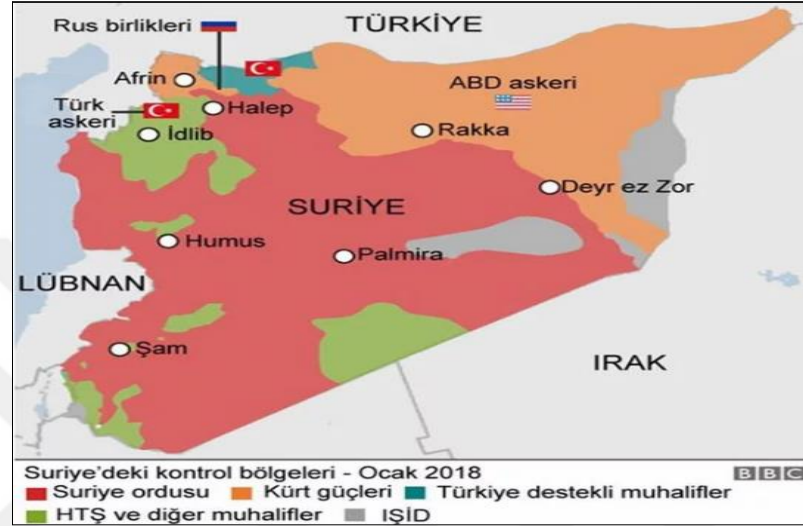
Zeytin Dalı Harekatı (ZDH):

Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)'nin 20 Ocak 2018'de, Suriye'nin kuzeybatısında olan Afrin bölgesinde, PKK/KCK/PYD-YPG ve DEAŞ örgütlerine mensup teröristleri etkisiz hale getirmek amacıyla gerçekleştirdiği 58 gün süren operasyon başarıyla tamamlanmıştır. FKH ve ZDH sonucu terörden arındırılan bölgelere ülkemizden 310.000'den fazla Suriyeli dönmüştür.⁹⁴

⁹³<https://www.haberturk.com/olay/firat-kalkani-harekatı> (Erişim Tarihi: 31.03.2019).

⁹⁴ <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-suriye-siyasi-iliskileri-.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 01.04.2019).

Şekil 4.2. Zeytin Dalı Harekatı

Kaynak: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42702911> (Erişim

Tarihi: 01.04.2019).

4.1.3. Hatay Sorunu

Hatay'ın ilçesi İskenderun Doğu Akdeniz'e açılan önemli bir ticari liman olması, İskenderun Limanı'nın Musul Petrollerinin Avrupa ülkelerine ulaşmasını sağlayan önemli bir konumda olması, Hatay Amik Ovası'nın tarımsal veriminin yüksek olması nedeniyle önemli bir şehir olmuştur. Tarih boyunca İngiltere ve Fransa arasında rekabete sebep olan Hatay (Sancak) ili Türkiye ve Fransa arasında imzalanan 1921 Ankara Anlaşmasına göre, Türkiye sınırlarına dahil edilmemiş; Fransız mandası altındaki Suriye sınırları içinde bırakılmıştır. 29 Mayıs 1937'de yapılan seçimle Hatay Cumhuriyeti kurularak özerk bir devlet olmuştur. 7 Temmuz 1939'da ise Hatay Türkiye Cumhuriyeti'ne dahil olmuş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin bugünkü sınırları çizilmiştir.⁹⁵

⁹⁵ Özey, R. (1997). *Türkiye'nin Sınır Aşan Suları ve Sorunları*, Doğu Coğrafya Dergisi, 3 (2), s.61.

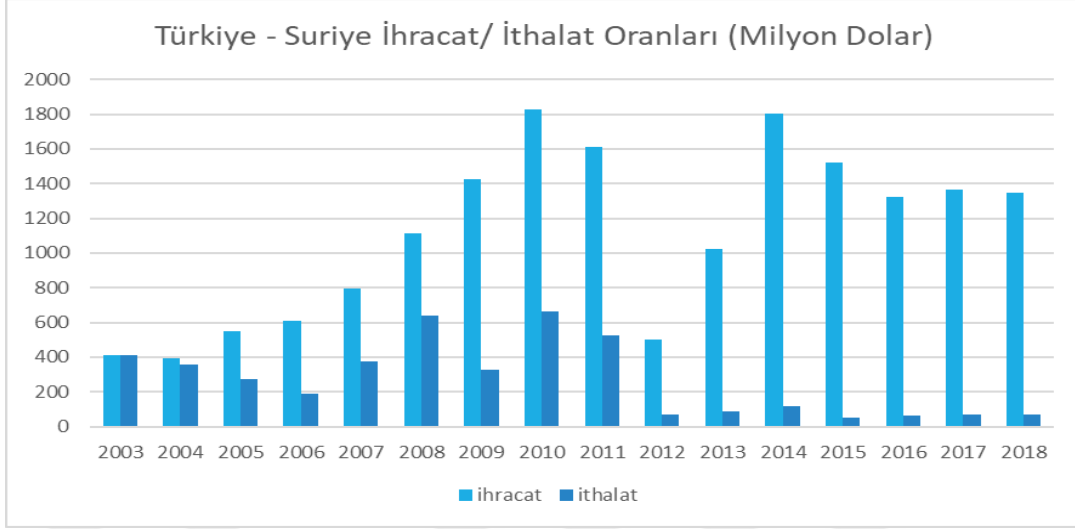
4.2. Suriye-Türkiye İlişkilerinin Politik ve Ekonomik Olarak Değerlendirilmesi

İki komşu ülke Türkiye- Suriye arasındaki ihracat ve ithalat ilişkileri değişken bir grafik çizmiştir. Özellikle; 1 Ocak 2007 yılında Türkiye ve Suriye arasında Serbest Ticaret Anlaşması (STA)'nın imzalanmasının ardından ihracatımız hızla artmış, Mart 2011'de Suriye'de başlayan isyan süreciyle beraber 30 Kasım 2011'de Türkiye'nin aldığı yaptırım kararları uygulamıştır. Türkiye;

- Suriye Merkez Bankası ile ilişkilerin durdurulması,
- Suriye yönetimine ait Türkiye'deki finansal mal varlıklarının dondurulması,
- Suriye ile kredi ilişkilerinin askıya alınması,
- Suriye Ticaret Bankası ile gerçekleştirilen işlemlerin askıya alınması,
- Suriye'de yapılacak altyapı projelerinin finansmanı sağlayacak olan Eximbank kredi sözleşmesinin durdurulması vb. yaptırım kararları almıştır.

Bu yaptırımlar karşısında Suriye'de Türk menşeli ürünlere %30 ek vergi uygulamış, bu ürünlerin Suriye'den geçişlerinde ek gümrük harcı almaya başlamıştır. Yaşanan bu yaptırımlar neticesinde Şekil 4.3'te görüldüğü gibi iki ülke arasında ihracat ve ithalatın en çok yapıldığı dönem 2010 yılı olmuştur. 2011 yılından itibaren ithalat ve ihracat oranlarında ciddi bir düşüş görülmektedir. Ayrıca 2011 yılından sonra ihracatımız dönemsel olarak değişkenlik gösterirken; ithalatımız neredeyse durma noktasına gelmiştir.

Şekil 4.3. Türkiye-Suriye İhracat/İthalat Oranları

Kaynak: www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=625 (Erişim Tarihi: 22.03.2019).

Günümüzde iç savaş devam ederken, Suriye'ye temel gıda maddeleri, inşaat malzemeleri, ikinci el otomobil ve kamyonetler, oto yedek parçaları ve ev aletleri, mutfak malzemeleri, giyim ve mefruşat ürünleri ihraç edilirken; Suriye'den küçük metal parçaları, rafine bakır, pamuk, bakla, zeytinyağı, baharat, yün, ham alüminyum, kuru baklagiller ve kabuklu yemişler ithal edilmektedir. Suriye, Türkiye'yi transit ülke olarak kullanıp Cilvegözü Gümrük Kapısı'ndan bina taşı, Antep fıstığı, bakla, nohut ve çörek otu ile mercimek gibi ürünleri ihraç etmektedir. İthalat kısıtlamaları ve ithalat izinlerinden sorumlu olan Suriye Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, Suriye'ye İsrail malları, silah, narkotik ürünler, mücevherat ve bazı tarım ürünlerinin (pamuk, buğday, ve şeker pancarı tohumu gibi) ithalatına izin vermezken; buğday, tütün, tuz ve gibi bazı ürünlerin ithalatına da kontrollü bir şekilde izin vermektedir.⁹⁶

⁹⁶ <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/orta-dogu-ve-korfez/suriye/ulke-profil/turkiye-ile-ticaret> (Erişim Tarihi: 22.03.2019).

4.3. Türkiye Suriye Arası Sınır Ticareti, Ulaştırma ve Turizm

Bu bölümde iki ülke arasındaki sınır ticareti, ulaştırma ve turizm ilişkileri incelenmiştir. Ülkelerin dış politik kararları süreklilik ve değişim ekseninde değerlendirilmiştir.

4.3.1. Sınır Ticareti

Ülkeler arasında kara sınırının olduğu, belirlenen şartlar dahilinde ticari faaliyetler yapılmaktadır. Resmi Gazete’de “Bölgedeki ihtiyaçların giderilmesi için komşu ülkelerin sınır bölgelerinde yaşayanlar ile yapılan ticarettir” olarak tanımlanan sınır ticareti öncelikli olarak Güneydoğu Anadolu ve Doğu bölgelerinde uygulanmaktadır. Türkiye-Suriye arasındaki sınır ticareti; 1985’te Gaziantep-Ünlüpınar ve Karkamış sınır kapılarından, 1986’da Hatay-Cilvegözü sınır kapısından; 1996’da ise Şanlıurfa Akçakale sınır kapısından yapılmaya başlamıştır.⁹⁷

Sınır ticaretinin amacını:

- Bölge halkının ihtiyaçlarını komşu sınır bölgelerden ivedilikle temin ederek bölge ekonomisini canlandırmak,
- Bölge halkının daha cüzi fiyatlarla ihtiyaçlarını karşılamasını sağlamak,
- Dış ticaretteki bürokratik işlemleri kolaylaştırarak bölgedeki ticaret hacmini genişletmek,
- Bölgedeki kaçakçılığı önlemek,
- Bölgede yaşayan halkın refah düzeyini yükseltmek,
- İstihdamı artırmaktır.⁹⁸

⁹⁷ Öztürk, N. (2006). *Türkiye’de Sınır Ticaretinin Gelişimi, Ekonomik Etkileri, Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2 (3), s111.

⁹⁸ Ertürk, Y. E., Deniz, A. ve Ağırkaya Batu, M.(2013). *Bölgeler Arasındaki Dengesizliklerin Giderilmesinde Güçlü Bir Dış Ticaret Aracı: Sınır Ticareti*, Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 3 (4), s.88.

4.3.2. Ulaştırma

Ankara Anlaşması'yla belirlenen ve 1939'da Hatay'ın Türkiye'ye katılmasıyla günümüz 911 kilometrelik Suriye-Türkiye sınırı çizilmiştir. Türkiye-Suriye arasında karayolu, havayolu ve demiryolu ulaşımları bulunmaktadır.

13 Mart 2019'da açılan Zeytin Dalı Gümrük Kapısı, şuan sadece yardım geçişleri için kullanırken, ilerleyen süreçte ticari faaliyetler için kullanılması planlanmaktadır.⁹⁹

Türkiye ile Ortadoğu ülkeleri arasında gerçekleşen uluslararası yük taşımacılığı; Türkiye- Suriye arasında Meydanekbez (İslahiye) üzerinden, Türkiye-İran arasında Kapıköy sınır garından, Türkiye-İrak arasında ise Nusaybin Sınır garından Suriye transit geçilerek gerçekleşmektedir. Türkiye ile Suriye arasındaki demiryolu sınır kapıları ise şu an kapatılmıştır.¹⁰⁰ 22 Aralık 2019'da faaliyete geçen Gaziantep-Karkamış-Çobanbey arasındaki Çobanbey demiryolu sınır kapısı, 145 bin 410 metre uzunluğunda olup demiryolu hattı yenilenerek yolcu ve yük taşımacılığına açılmıştır.¹⁰¹

4.3.3. Turizm

Suriye'de yaşanan savaş ve terör sorunu, özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi olmak üzere, Akdeniz ve zaman zaman Türkiye'nin hemen her bölgesinde turizmi olumsuz yönde etkilemiş, bu dönemde turist sayısında bir azalma yaşanmıştır. 2006 yılı boyunca Suriye ile Türkiye arasındaki ilişkiler özellikle ekonomik alanda önemli bir ilerleme kaydetmiştir. Suriye ile turizm alanındaki işbirliğinin geliştirilmesi mevcut sorunların çözülmesi için Türk turizm acentelerinin Suriye'de faaliyetlerini artırması Suriyeli turizm acentelerinin eğitimi ve her iki alanda işbirliği için ilki Mersin'de ikincisi Halep'te gerçekleştirilen etkinliğin son aşaması da Adana'da gerçekleştirilmiştir. Şam'a Türkiye tarafından gerçekleştirilen üst düzeyde son ziyaret 2006 yılında Başbakan Erdoğan tarafından bölgedeki sorunların bölgedeki devletlerin ortak çabaları ile çözüleceği politikasının yansımaları olarak Şam'da devlet başkanı Beşar

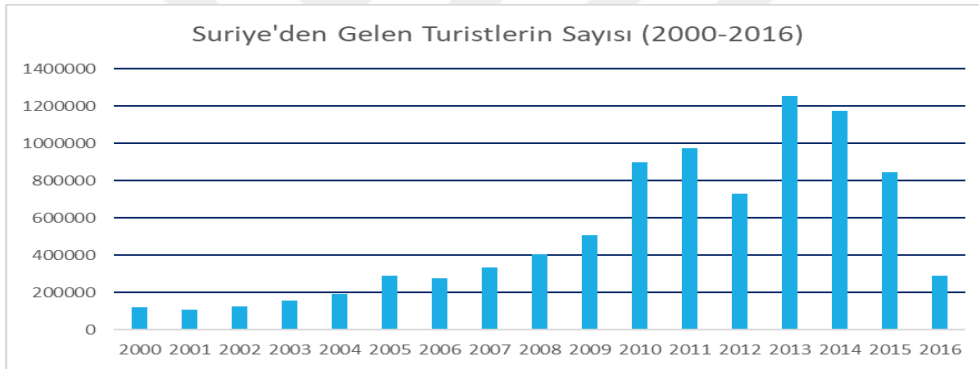
⁹⁹ <http://www.hurriyet.com.tr/galeri-zeytin-dali-sinir-kapisi-acildi-41150591> (Erişim Tarihi: 11.04.2019).

¹⁰⁰ <http://www.tcddtasimacilik.gov.tr/uluslararası> (Erişim Tarihi: 25.04.2019).

¹⁰¹ <https://www.ntv.com.tr/ekonomi/turkiye-suriye-3-demiryolu-sinir-kapisi-aciliyor> (Erişim Tarihi: 24.04.2019).

Esad ile görüşmüştür.¹⁰² Özellikle, 2009 yılında imzalanan anlaşma gereği iki ülke arasında vize uygulamasının kaldırılmasıyla birlikte 2010 yılından sonra ülkemize gelen turist sayısında ciddi bir artış olmuştur. Bu dönemde Suriye-Türkiye arasında gününbirlik alışveriş turları da düzenlenmeye başlamıştır. Şekil 4.4.'te de görüldüğü gibi, 2009 yılından itibaren hızlı bir artış yaşansa da 2012 yılında iç savaşın daha da şiddetlenmesinin etkisiyle turist sayısında bir düşüş yaşanmış fakat ilerleyen yıllarda yine artaya başlamıştır. Suriye'ye giden turistlere ilişkin Turizm Bakanı Beşir Riyad Yazıcı, hac için ülkeye gelen Müslüman ve Hristiyanların etkisinin olduğunu belirterek 2015 itibarıyla ülkeye gelen turist sayısının arttığını vurgulamıştır. Yıllar içinde aynı zamanda iç savaşın devam ettiği dönemde de turizm devam etmiş, Şam'daki 4 ve 5 yıldızlı otellerin doluluk oranları Noel ve yaz döneminde yüzde 90 oranını yakalamıştır.

Şekil 4.4. 2000-2016 Arası Suriye'den Gelen Turist Sayısı

Kaynak: <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR-9854/sinir-giris-cikis-istatistikleri.html> (Erişim Tarihi: 03.04.2019).

Turistik bölgelerde ise turistler konaklama amaçlı ev kiralayabilme imkanına sahip olmuşlardır. Suriye Turizm Bakanı Yazıcı, büyük bir çoğunluğunu Hristiyan ve Müslüman hacıların oluşturduğu turistlerle birlikte yaşanan çatışmalara rağmen Suriye'deki turizm sektörünün %30 büyüdüğünü açıklamıştır.¹⁰³ İç savaşın yaşandığı Suriye'de özellikle hacıların da etkisiyle turizm devam etmektedir.

¹⁰² Miş, N. a.g.e.s.249-279.

¹⁰³ <https://www.turizm gazetesi.com/news.aspx?id=81345> (Erişim Tarihi:03.04.2019).

SONUÇ

Uzun yıllar ülkeyi yöneten Hafız Esad'ın vefatının ardından iktidara gelen Beşar Esad babasının aksine Batı kültürü almış, askeri kökenli bir doktordur. Esad'ın yönetime geldiği dönem hem Ortadoğu hem de Suriye için önemli gelişmelerin yaşandığı bir süreç olmuştur. Ortadoğu'ya hakim bir liderin ardından yönetime geçmesi hiç kuşkusuz zor olsa da Beşar Esad verdiği reform ve demokratikleşme mesajları sayesinde iç ve dış politikada olumlu karşılanmış, değişim beklentilerine yol açmıştır. Teknolojiyi yaygınlaştırma çabaları, siyasi suçluları serbest bırakması, sivil toplum kuruluşlarının açılmasına izin vermesi gibi açılımları Suriye'deki iç dinamiklerde değişimlerin başladığının işareti olmuştur. Dış politikada baba Esad'ın bazı düşüncelerini rafa kaldırmış, bazı düşüncelerini uygulamaya devam etmiştir. Hafız Esad'ın Arapları tek bir noktada birleştirmeyi amaçladığı Arap Milliyetçiliği hayalini Araplarla iş birliği yapma şeklinde değiştirmesi Beşar Esad'ın babasının ülke politikasındaki mirasını tamamen reddetmediğinin bir göstergesidir. ABD'nin 11 Eylül Saldırılarından sonra Ortadoğu'ya yönelmesiyle Suriye'de yarattığı sorunlar neticesinde Suriye'de dış politikasını başta Türkiye olmak üzere diğer ülkelerle iyileştirme yoluna gitmiştir. Hatta bu dönemde yaşanan Suriye ile İsrail sorununda barışma sağlanması için Türkiye arabuluculuk yapmıştır. Benzer şekilde ilerleyen dönemlerde Türkiye'nin de İsrail ile sorun yaşadığı sırada Suriye, Türkiye'yi desteklemiş ve iki ülke 2009'da İsrail'e ortak bir askeri tatbikat düzenlemiştir. Tüm bu gelişmeler gösteriyor ki, Beşar Esad yönetimindeki Suriye ile AK Parti iktidarındaki Türkiye arasında sıkı dostluklar oluşmuştur. Beşar Esad ile birlikte dış politika da yaşanan bu değişim Suriye iç dinamikleri açısından da yeni bir dönemin habercisi gibiydi. Yaşanan iç karışıklıkla birlikte bu dönem son bulmuş ülkede oluşan kaos ortamı dış politikaya da yansımıştır.

Türkiye'nin Komşularla Sıfır Sorun Politikası çerçevesinde iki ülke arasındaki ilişkiler bu dönemde her zamankinden daha sıkı hale gelmiştir. Yine bu dönemde karşılıklı vizelerin kaldırılması, yapılan anlaşmalar, turizm ve ticarete yaşanan gelişmeler, Dostluk Barajı'nın temelini atılarak su meselesinin çözümlenmesi iki ülke ilişkilerin yakınlığının kanıtı niteliğindedir. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Beşar Esad'a "kardeşim" diye hitap etmesi, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun iki ülke

arasındaki ilişkiler için “Ortak kader, ortak tarih, ortak gelecek” sloganını kullanması ilişkinin yakınlığını açıkça ortaya koymuştur.

Tarihler 2011 yılına geldiğinde Beşar Esad’ın reform vaatlerini gerçekleştirememesinin de etkisiyle Ortadoğu’da başlayan Arap Baharı Suriye’ye sıçramış ve ülkede reform değişikliği isteyen halk ayaklanmaya başlamıştır. Beşar Esad bir yandan ülke içindeki karışıklarla mücadele ederken diğer yandan da uluslararası platformdaki ülkelerin yaptırımlarına karşı tedbirler almaya çalışmıştır. Ülkedeki ayaklanmaları bastırmaya çalışan Esad rejiminin halka ateş açması uluslararası platformda büyük yankı uyandırmış, başta Türkiye olmak üzere birçok ülke Esad’ın tavrından dolayı olaylar karşısında Esad’a karşı bakış açıları değişmiştir. Türkiye’nin, Beşar Esad’a yönetimi bırakması için baskı yapması ve özellikle ekonomik yaptırımlarda bulunması üzerine Suriye’de, Türkiye’ye karşı terör örgütlerine imtiyaz sağlayarak karşılık vermiştir. Yaşanan bu restleşmeler karşısında yakın dönemde iyi ilişkiler kuran iki ülkenin ilişkileri kopma noktasına gelmiş, dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan *kardeşim* dediği Beşar Esad’a *Esed* olarak hitap etmeye başlamıştır. Sürekliliğini koruyan dış politika sınır kardeşliğimiz çoğu zaman iki ülke arasında yaşanan menfaat çatışmaları ile sık sık değişime uğradığı gözlemlenmektedir.

Olayların giderek şiddetlenmesi ve iç savaşın büyümesiyle Suriyeli mülteciler ülkelerinden kaçarak sınır kapılarından Türkiye’ye gelmeye başlamışlardır. Kısa zamanda göç sayısında yaşanan artışla birlikte mültecilerin barınması için özellikle sınıra yakın illere kamplar yapılmış, Suriye halkının bir kısmı da Türkiye’nin 81 iline göç ederek hayatlarını kurmuş hatta çalışma hayatına da dahil olmuşlardır. Vasıfsız olarak çalışan Suriyelilerin büyük bir kısmı ülkemizin çeşitli illerinde mevsimlik ve yarı zamanlı işlerde çalışırken bazıları tarım sektöründe, fabrika ve konfeksiyonlarda çalışmaktadırlar. Çalışma hayatına katılmalarının Türkiye açısından artıları ve eksileri de olmaktadır. Suriyelilerin kayıt dışı ve ucuza çalıştırılmaları iş arayan kesim için büyük bir tehlike oluştururken işverenler açısından maliyetlerin düşmesine ve üretimin artmasına neden olmaktadır. Öte yandan Suriye vatandaşlarının sınır bölgelerinden geçişleri sırasında getirdiği ürünleri Türkiye’de satışa sunması kaçakçılığı ve de haksız rekabeti arttırmıştır. Aynı zamanda Suriyeli yatırımcı ve işletmeciler yaşadıkları illerde ticaretle uğraşmaya başlamışlardır. Ticarete başlayan Suriyeliler, ülke ekonomisine gelir

kaynağı olurken bu tacirlere tanınan ayrıcalıkların olması Türk tacirleri zaman zaman zora sokmaktadır.

Türkiye'nin Suriyeli mültecilere kucak açmasından rahatsız olan Suriye, Türkiye'ye ait keşif uçağını düşürerek gerginliği daha da arttırmıştır. Bu süreçte Türkiye Suriye ile yaşadığı uçak krizi, terör sorunu gibi meselelere rağmen yine de savaştan kaçarak ülkemize sığınan mültecilere kucak açmış, barınma, eğitim, sağlık gibi temel ihtiyaçlarını da karşılamaya devam etmiştir. Kamplarda kalmayan ve ihtiyacı olan Suriyelilere ise Türkiye'deki yardım kuruluşları ile AB ve BM ortak finansmanı ile Sosyal Uyum Yardımı (SUY) adı altında maddi yardım yapılmaktadır.

Türkiye'nin açık kapı ilkesi ve geçici koruma politikasıyla sınır kapılarından giriş yapan mültecilerin yanı sıra zaman zaman terör örgütlerinin de ülkeye girme olasılığı ülkemiz için bir güvenlik tehdidi olmaktadır. Suriyeli mültecilerin ülkemize uyum sağlayabilmesi için okul çağındaki çocuklara geçici eğitim merkezleri kurulmuş ve bu merkezlerde zorunlu Türkçe eğitiminin yanında ağırlıklı olarak Arapça müfredatla eğitim verilmektedir. Üniversite çağındaki gençlere de sınavla üniversite okuma imkanı verilmektedir. Şu an ülkemizde bulunan Suriyelilerin büyük bir kısmını gençler ve çocuklar oluştururken genç nüfusun Türk vatandaşlarıyla evlilik yapmaları sonucu vatandaşımız olan Suriyelilerde bulunmaktadır.

Genel olarak değerlendirdiğimizde en uzun kara sınırimızın olduğu Suriye ile tarih boyunca ilişkilerimiz değişken yapıda ilerlemiştir. Genel anlamda Hatay Sorunu, Su Meselesi ve Terör Sorunu iki ülke ilişkilerini şekillendiren üç ana konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Suriye ile son dönemlerde iyi olan ilişkilerimiz Suriye'de çıkan iç savaşta Beşar Esad'ın tutumuyla değişmiş olsa da Türkiye komşusunda yaşanan drama sessiz kalamamıştır. 2011 yılından beri ülkemize sığınan Suriyeli vatandaşlara yaşamaları için gerekli olan ihtiyaçlar sağlanmış olmasına rağmen zaman zaman çeşitli illerde kötü koşullarda yaşayan mültecilere de rastlanmaktadır.

2011 yılından bugüne ülkemize sığınan mültecilerin bir kısmına geçici koruma hakkı verilirken, bir kısmı vatandaşlık almış, bazıları ise Suriye'de olayların bölgesel olarak durulmasından dolayı ülkelerine dönmüşlerdir. Ülkemizde hayatlarına devam eden Suriyeli mülteciler, Türk halkı ile iç içe bir yaşam sürdürmektedirler. Suriye'den

göç edenlerin ülkelerine ne zaman göç edecekleri konusunda net bir görüş bulunmamaktadır.

Tarih boyunca sınır komşumuz ve özellikle doğu bölgesinde yaşayan vatandaşlarımızın sıkı akrabalık bağlarının bulunduğu Suriye ile Türkiye Cumhuriyeti arasında süreklilik arz eden zorunlu bir ilişki bulunmaktadır. Türkiye son yaşanan gelişmelerde Afrin ve Zeytin Dalı operasyonları ile sınır güvenliğini tehdit eden unsurlara karşı bir başka ülkenin toprakların da savaşmış ve oraları güvenli bölge haline getirmiştir.

Bu çalışma içerisinde kısıtlı olarak Beşar Esad dönemi dış politikası Süreklilik ve Değişim ekseninde Türkiye ile ilişkileri incelenmeye çalışılmıştır. Güncel bir konu olması kaynak temini açısından bir çok zorluğu içerisinde barındırıyor olsa da bu çalışmanın bundan sonra yapılacak olan çalışmalara bir alt yapı oluşturabileceği düşünülmektedir.

Türkiye-Suriye ilişkileri tarih boyunca toprak, su, terör ve ticaret üzerinden şekillenmiş olsa da bundan sonra yaşanacak süreçte iki ülke arasındaki ilişkilerin sorgulama alanlarının farklı olacağını düşünülmektedir. Bu sorunlar ülkemizde yaşayan mültecilerin durumu, Suriyenin iç meselelerinin nasıl hal olacağı, Suriyelilere vatandaşlık verilmesi gibi bir çok sorunla önümüzdeki dönemlerde karşımıza çıkabilecektir. Birçok güncel meseleyi içinde barındıran iki ülke arasındaki ilişkiler akademik araştırma açısından da güncelliğini ve cazibesini korumaya devam edeceğini aşikardır.

KAYNAKLAR

- Akbaş, Z. (2015). *Türkiye'nin Fırat ve Dicle Sınır Aşan Sularından Kaynaklanan Güvenlik Sorunu ve Çatışma Riski*, BİLİG Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, 72.
- Altınkaş, E. (2012). *Tarih Boyunca ABD-Suriye İlişkileri* (Editör: Barış Adıbelli). *Arap Baharı ve Suriye*, IQ Yayıncılık.
- Amanov, Ş. (2004). *Hafız Esad Dönemi Suriye Dış Politikası*. (Editör: Türel Yılmaz-Mehmet Şahin), *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*. Ankara: Platin Yayınları.
- Aras, B. (2004). *Türkiye ve Irak Krizi* (Editör: Bülent Aras), *Irak Savaşı Sonrasında Ortadoğu*. İstanbul: Tasarım Yayınları.
- Arı, T. (1999). *İç Politikanın Gölgesindeki Barış: Likud ve Orta Doğu*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 54 (2).
- Arı, T. (2010). *Yükselen Güç: Türkiye- ABD İlişkileri ve Orta Doğu*, Bursa: MKM Yayıncılık.
- Atlıoğlu, Y. (2006). *Beşşar Esad'ın Siyasi ve Ekonomik Dışa Açılım Politikaları*. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Atlıoğlu, Y. (2009). *Suriye Dış Politikasında Güç ve Güvenlik İlişkisi*, Bilge Strateji, 1 (1).
- Atlıoğlu, Y. (2009). *Suriye Dış Politikasında Güç ve Güvenlik İlişkisi*, Bilge Strateji, 1 (1).
- Atlıoğlu, Y. (2010). *Türkiye Suriye İlişkilerinin SWOT Analizi*. TASAM (Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi).
- Ayhan, V. ve Orhan, O.(2011). *Suriye Müslüman Kardeşler Cemaatinin Eski Genel Sekreteri ve Şura Meclisi Üyesi Ali Sadrettin El-Bayanuni ile Röportaj*. Ortadoğu Analiz Dergisi, 3 (31-32).

Bal, İ. (2010). *Türk Dış Politikasında Süreklilik ve Değişim*. (Editör: Ertan Efeğil, Cüneyt Yenigün), *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası*. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.

Balbay, M. (2006). *Suriye Raporu*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.

Çakmak, C. (2007). *Müslüman Kardeşler Bir Sivil Toplum Örgütü Mü?* Akademik ORTA DOĞU, 2 (1).

Çakmak, C. (2008). *Uluslararası Politikada Değişim ve Süreklilik*, BİLGESAM (www.bilgesam.org.tr), 1-6.

Çakmak, C. (2012). *Suriye Tarafından Düşürülen Uçak Krizi ve Türkiye'nin Seçenekleri*, BİLGESAM (www.bilgesam.org.tr).

Davutoğlu, A. (2001). *Stratejik Derinlik* (1. Basım), İstanbul: Küre Yayınları.

Demir, Ş. (2011), *Dünden Bugüne Türkiye'nin Suriye ve Ortadoğu Politikası*, Turkish Studies, 6 (3).

Deniz, T. (2013). *Suriye'nin Durumu ABD-Rusya ve Türkiye'nin Tutumu*, Marmara Coğrafya Dergisi (27).

Dinçer, O. B. ve Kutlay, M. (2012). *Arap Baharı ve Suriye: Komplolar ve Propaganda Savaşları* (1. Basım), Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu.

Duran, H. (2011). *Adana Protokolü Sonrası Türkiye-Suriye İlişkileri*, Ortadoğu Yıllığı.

Ergan, U. (2012). *Türk Uçağını Suriye Düşürmüş*, Hürriyet Gazetesi.

Erhan, Ç. (2010). *Türk Dış Politikasının Güncel Sorunları* (1. Basım), Ankara: İmaj Yayınevi.

Erkmen, S. (2012). *Suriye'deki Olaylarda Irak-Suriye Aşiret İlişkilerinin Rolü*. Ortadoğu Analiz, 4 (43).

Ertürk, Y. E., Deniz A., Ağırkaya Batu, M. (2013). *Bölgeler Arasındaki Dengesizliklerin Giderilmesinde Güçlü Bir Dış Ticaret Aracı: Sınır Ticareti*, Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitü Dergisi, 3 (4).

Gökcan, Ö. (2018). *Türkiye-Suriye İlişkilerinde Bir Kırılma Noktası: Ekim 1998 Krizi Veya Diğer Bir İfadeyle “İlan Edilmemiş Savaş”*. Akademik İncelemeler Dergisi, 13 (1).

Gözen, R. (2010). *Türk Dış Politikasında Değişim Var Mı?* (Editör: Cüneyt Yenigün - Ertan Efegil), *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Hill, C. (2003). *Changing Politics of Foreign Policy*, (Basingstoke: Palgrave Macmillan).

<http://www.abhaber.com/suriye-ve-ab-politikalari/> (Erişim Tarihi: 18.04.2019).

<http://www.gazetevatan.com/firat-kalkani-boyle-sonlandi-1053473-gundem/> (Erişim Tarihi: 01.04.2019).

http://www.goc.gov.tr/icerik3/turkiye'de-gecici-koruma_409_558_1097 (Erişim Tarihi: 09.05.2019).

<http://www.hurriyet.com.tr/galeri-zeytin-dali-sinir-kapisi-acildi-41150591> (Erişim Tarihi: 11.04.2019).

<http://www.mfa.gov.tr/lubnan-siyasi-gorunumu.tr.mfa> (Erişim Tarihi : 17.04.2019).

<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-suriye-siyasi-iliskileri-.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 01.04.2019).

<http://www.milliyet.com.tr/Uzaydan-gelen-guclu-radyo-sinyalleri-tespit-edildi-molatik-148/> (Erişim Tarihi: 14.04.2019).

<http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=4166> (Erişim Tarihi: 16 Ocak 2013).

http://www.stratejikanaliz.com/kategoriler/dis_politika/suriye/arap_baharinin_suriyeye_etksi.htm. (Erişim Tarihi: 20.12.2012).

http://www.stratejikanaliz.com/kategoriler/dis_politika/suriye/ortadoguda_son_gelismeler.htm (Erişim Tarihi: 02.01.2013).

<http://www.tarihbilinci.com/forum/cagdas-turk-ve-dunya-tarihi-ders-notlari-293/ikinci-korfez-savasi-irak-savasi-28727/> (Erişim Tarihi: 25.10.2014).

<http://www.tcddtasimacilik.gov.tr/uluslararası> (Erişim Tarihi: 25.04.2019).

<http://www.tuicakademi.org> (Erişim tarihi: 23.10.2013).

<http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR-9854/sinir-giris-cikis-istatistikleri.html> (Erişim Tarihi: 03.04.2019).

<https://multeciler.org.tr> (Erişim Tarihi: 09.05.2019).

<https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/orta-dogu-ve-korfez/suriye/ulke-profili/turkiye-ile-ticaret> (Erişim Tarihi: 22. 03.2019).

<https://www.amerikaninsesi.com/a/samla-gorismelerin-yurumemesinden-rusya-sorumlu/4873339.html> (Erişim Tarihi: 15.04.2019).

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42702911> (Erişim Tarihi: 01.04.2019).

<https://www.bik.gov.tr/2011-2017-suriyede-6-yilda-neler-oldu/> (Erişim Tarihi: 09.05.2019).

<https://www.haberler.com/turkiye-suriye-arasinda-isbirligi-mutabakat-zapti-haberi/> (Erişim Tarihi: 25.04.2019).

<https://www.haberturk.com/olay/firat-kalkani-harekati> (Erişim Tarihi: 31.03.2019).

<https://www.ntv.com.tr/ekonomi/turkiye-suriye-3-demiryolu-sinir-kapisi-aciliyor> (Erişim Tarihi: 24.04.2019).

<https://www.turizm gazetes i.com/news.aspx?id=81345> (Erişim Tarihi:03.04.2019).

İçgen, L. (2012). *Türk Savaş Uçağını Düşürdü!* (<http://www.gazetevatan.com/suriye--turk-savas-ucagini-dusurdu--459720-gundem/>).

İsmayilov, E. (2015). *Rusya'nın Suriye Stratejisi ve Ortadoğu'da Değişen Güç Dengeleri*. BİLGESAM Analiz/Rusya, (1225).

- İşyar, Ö. G. (2009). *Karşılaştırmalı Dış Politikalar Yöntemler Modeller Örnekler ve Karşılaştırmalı Türk Dış Politikası* (1. Basım). Bursa: Dora Yayınları.
- Karabulut, B. (2007). *Karadeniz'den Ortadoğu'ya Uzanan Bir Dış Politika: Geçmişten Günümüze Suriye- Rusya İlişkileri*. Karadeniz Araştırmaları, 15.
- Karabulut, U. ve Eryılmaz, E. (2016). *PKK Terör Örgütü ve Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkileri (1991-2003)*. Belgi Dergisi, 1 (11).
- Karadağ, S. (2017). *Türkiye ve Rusya'nın Suriye Politikası*. https://www.academia.edu/33803362/TÜRKİYE_VE_RUSYANIN_SURİYE_POLİTİKASI adresinden 20.12.2012 tarihinde alınmıştır.
- Keyman, E. F. (2006). *Küreselleşme, Uluslararası İlişkiler ve Hegemonya*. Uluslararası İlişkiler, 3 (9).
- Kıbaroğlu, M. (2011). *Arap Baharı ve Türkiye*. Adam Akademi, (2). http://www.stratejikanaliz.com/kategoriler/dis_politika/suriye/arap_baharinin_suriyeye_etkisi.htm. adresinden 20.12.2012 tarihinde alınmıştır.
- Kona, G. G. (2012). *Bir Başka Suriye Analizi: Ne Babası Ne Oğlu*, Politika Dergisi.
- Kürkçüoğlu, Ö. (1980). "*Dış Politika*" Nedir? *Türkiye'deki Dünü ve Bugünü*. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi.
- Lavander, L. *The Syrian Opposition*, Cıvıl-Military Fusion Centre Mediterranean Basın Team Presents. August 2012.
- Lianzhi, W. (1995). *Peace in the Middle East No Longer a Dream*. Beijing Review, 38 (8).
- Miş, N. (2009). *Suriye 2007*. (Editör: Kemal İnat, Muhittin Ataman ve Murat Yeş), *Ortadoğu Yılığ 2007*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Okur, E. (2019). *Türk Dış Politikasında Değişimler: Ortadoğu Örneği*. BİLGESAM (www.bilgesam.org).

- Orhan, O. (2000). *Ortadoğu'nun Düşman Kardeşleri: Suriye ve Irak*, Avrasya Dosyası Üç Aylık Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, 6 (3).
- Öncel, A. ve Akar, M. (2015). *2000 Sonrası Türkiye - Suriye İlişkilerinin Türkiye Dış Ticaretine Yansımaları*, 30.
- Örmeci, O. (2012), *Suriye ve Beşar Esad*. TUIÇ Akademi.
- Özdal, H. (2011). *Rusya'nın Putin Dönemi Ortadoğu Politikası*. (Editör: Sedat Laçiner ve Arzu Celalifer Ekinci), *11 Eylül Sonrası Ortadoğu*. Ankara: Uşak Yayınları.
- Özey, R. (1997). *Türkiye'nin Sınır Aşan Suları ve Sorunları*, Doğu Coğrafya Dergisi, 3 (2).
- Öztürk, N. (2006). *Türkiye'de Sınır Ticaretinin Gelişimi, Ekonomik Etkileri, Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2 (3).
- Pehlivanoglu, Ö. (2004). *Orta Doğu ve Türkiye* (1. Basım), İstanbul: Kastaş Yayınevi.
- Sander, O. (2006). *Türkiye'nin Dış Politikasında Sürekliliğin Nedenleri*. (Editör: Melek Fırat), *Türkiye'nin Dış Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Sandıklı, A. ve Semin, A. (2012). *Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye*, BİLGESAM Dergi.
- Sarı, Ö. (2009). *Beşar Esad Dönemi'nde Suriye'nin Dış Politikası ve AB'nin Yeri*, TASAM.
- Semin, A. (2018). *ABD'nin Suriye'den Çekilmesi, İsrail'in Etkisi ve Türkiye'nin Sınır Güvenliği*. BİLGESAM Analiz, 1394.
- Shahin, M. (1996), *Syria Stands Apart*, The Middle East, 252 (6).
- Sönmezoğlu, F. (2004). *Türk Dış Politikasının Analizi* (1. Basım), İstanbul: Der Yayınları.

Süer, B. Ö. (2004). *Suriye-İsrail İlişkileri*. (Editör: Türel Yılmaz-Mehmet Şahin), *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*, Ankara: Platin Yayınları.

Sümer, G. (2010). *Dış Politikada Süreklilik ve Değişim Çekişmesi*. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 6 (23).

Tangör, B. (2004). *Avrupa Birliği- Suriye İlişkileri (1977- 2002)*. (Editör: Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin), *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*, Ankara: Platin Yayınları.

Taşkıran, D. (2018), *Türkiye-Suriye İlişkilerinde Su Sorunu ve Sorunun İlişkilere Etkisi*, *Social Sciences Studies Journal*, 4 (24).

Togay, Z. *Beşar Esad Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri*. ORSAM (Ortadoğu Araştırma Merkezi), 14 Mayıs 2012.

Tür, Ö. (2011). *2000'lerde Lübnan Siyaseti: Krizler, Suikastlar ve Savaş Sarmalı*. (Editör: Sedat Laçiner, A. Celalifer Ekinci), *11 Eylül Sonrası Ortadoğu*, Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında, Düşürülen Türk Uçağının Tazmini Konusunda Türkiye – Suriye Protokolünün Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun. (1991). T.C. Resmi Gazete, 20844, 13.4.1991.

Ulutaş, U. ve Bölme, S. M. (2012). *Suriye'de Aktörler:Rejim, Muhalefet, Dini Yapı ve Medya*, SETA (Siyaset, Ekonomi Ve Toplum Araştırmaları Vakfı).

Ulutaş, U. ve Duran, B. (2016). Türkiye'nin DEAŞ'la Mücadelesinin Kritik Dönemeci: Fırat Kalkanı Harekâtı, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2016*.

www.habervakti.com (Erişim tarihi: 05.04.2019).

www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=625 (Erişim Tarihi: 22.03.2019).

Yenigün, C. (2010). *Türk Dış Politikasında Üçüncü Dalga*. (Editör: Cüneyt Yenigün - Ertan Efegil), *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Yılmaz, M. (2010). *Ortadoğu'da Su Sorunu Kapsamında Türkiye'nin Sınırşan Sularının Jeopolitik Önemi*. TÜCAUM VI. Ulusal Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 3-5 Kasım, Ankara.

Yılmaz, T. (2004). *Uluslararası Politikada Ortadoğu* (1. Basım), Ankara: Akçağ Yayınları.

Yücel, Z. (2016). *AB'nin Orta Doğu Perspektifinden Suriye Politikası*, Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 14 (3).

Zengin, G. (2010). *Hoca - Türk Dış Politikasında Davutoğlu Etkisi* (1. Basım), İstanbul: İnkılap Kitabevi.